

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

EYÜP SABRİ PAŞA’NIN MAHMÛDU’S-SİYER’İ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammed İhsan HACİİSMAİLOĞLU

Tez Danışmanı
Doç. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ

ANKARA - 2008

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

EYÜP SABRİ PAŞA’NIN MAHMÛDU’S-SİYER’İ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammed İhsan HACİİSMAİLOĞLU

Tez Danışmanı
Doç. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ

ANKARA - 2008

ONAY

Muhammed İhsan HACIİSMAİLOĞLU tarafından hazırlanan “*EYÜP SABRİ PAŞA’NIN MAHMÛDU’S-SİYER’İ*” başlıklı bu çalışma, 01.05.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim/İslam Tarihi Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN (Başkan)

.....

Doç. Dr. Hasan KURT

.....

Doç. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (Danışman)

ÖNSÖZ

Siyer, Hz. Peygamber'in hayatını tüm yönleriyle ele alan ilme verilen addır. Hz. Peygamber'in hayatı, her dönemde Müslümanlar için çok büyük bir önem arz etmiştir. Hadis râvileri Hz. Peygamber'in hayatına dair hadisleri derleyip, onun hayat hikayesini sonraki nesillere aktarabilmek için adeta birbirleri ile yarış içerisinde olmuşlardır. Türkler de İslamiyeti kabullerinin ardından bu kutlu yarışa dâhil olmuşlar ve bu konuda kendilerinden önce İslam'la tanışan Araplardan geri kalmamaya gayret etmişlerdir.

Türkler, yeni dinlerini öğrenmeye çalışırken siyer ilmine nüfuz etmeden, evrensel mesajı insanlara tebliğ eden Hz. Muhammed (sav)'in hayatını ve yaşadığı şartları bilmeden, o evrensel mesajı tam olarak öğrenmenin mümkün olamayacağını anlamışlardır. Çünkü İslam'ın, Hz. Muhammed (sav)'in tüm insanlığa örnek olan hayatından ayrı düşünülemeyeceğinin bilincinde idiler. Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmek ve öğrendikleri bu üstün ahlakı kendi yaşam tarzlarına aktarabilmek adına, Hz. Muhammed (sav)'in hayatını, onun siyerini tüm yönleriyle tanıma, anlama ve anlatma gayreti içerisine girmişlerdir. Bunun sonucunda, Osmanlılar döneminde, ilmin her dalına verilen önem gibi, İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav)'in hayat hikayesi olan siyere de gereken önem fazlasıyla verilmeye çalışılmış, bu alana dair bir çok eser kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren ilmin her alanında etkisini gösterdiği Arap ve İran tesiri, İslam Tarihi yazıcılığında da kendisini açık bir şekilde hissettirmiştir. Bu da, sözü edilen tarihin ilk defa o topraklarda yaşanmış olması nedeniyle çok doğal bir hadisedir.

Osmanlılar döneminde, siyer alanına dair birçok eser kaleme alınmasına rağmen, bu eserler maalesef tam olarak gün yüzüne

ıkarılamamıştır. O dönemde siyere dair yazılan eserler yalnızca bibliyografik çalışmalar içerisinde zikredilmiş fakat eserlerin içerikleri konusunda fazla araştırmalar yapılmamıştır.

Bugüne dek Osmanlı Tarihi alanında sayısız eserler kaleme alınmış, araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar hep Osmanlının siyasi ve kültürel tarihini konu edinmiştir. Yavuz Sultan Selim dönemi ile birlikte Halifelik gibi tüm İslam leminin siyasi ve dini liderliğini üstlenen bir kurumun Osmanlı hükümdarlarına geçmesine rağmen, Osmanlı Devleti’ndeki dini hayat çok fazla çalışılmamış, yapılan araştırmalar da kurumlar tarihi bazında kalmıştır. Osmanlı limlerinin İslami ilimlere, mesela İslam Tarihi ve Siyer alanına katkıları çok fazla irdelenmemiştir.

Biz bu çalışmamızda genelde Osmanlı limlerinin İslam Tarihi alanına eser bazında yaptıkları katkılardan söz etmeye, özelde de Osmanlı ulemasından aynı zamanda da iyi bir bürokrat ve st düzey bir asker olan Eyüp Sabri Paşa’nın kaleme aldığı Mahmûdu’s-Siyer adlı eserin tahlilini yapmayı amaçladık.

Araştırma giriş, sonuç ve iki bölümden oluşmaktadır. “*Giriş*” bölümünde erken dönem siyer yazıcılığı ile Türkçe siyerler hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

“*I. Bölüm*” incelemesini yaptığımız *Mahmûdu’s-Siyer*’in müellifi Eyüp Sabri Paşa’nın hayatı ve eserlerini konu edinmektedir.

“*II. Bölüm*”de Eyüp Sabri Paşa’nın “*Mahmûdu’s-Siyer*” adlı eserini kaynak, yöntem, muhteva yönünden değerlendirmesini yaptık

“*Sonuç*” bölümünde ise Eyüp Sabri Paşa ve eserini, İslam Tarihi’ne yaptığı katkıları değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamız esnasında danışmanım olarak hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez’e, değerli fikirleriyle bana yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Ahmet Sezikli Hocam’a, metin

okumalarında ve değerlendirmelerinde değerli vakitlerini ayıran Dr. Kâşif Hamdi Okur'a ve teknik destek hususunda yardımcı olan Uzman Ceyhun Ünlüer'e teşekkürü borç bilirim.

Muhammed İhsan HACIİSMAİLOĞLU

Ankara 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ

SİYER YAZICILIĞI VE İLK TÜRKÇE SİYERLER

I. ERKEN DÖNEM SİYER YAZICILIĞI	1
A. Kavramsal Çerçeve	1
1. Megâzi	1
2. Siyer	2
B. Siyer Yazıcılığının Doğuşu	3
C. Siyer Yazıcılığının Gelişimi	5
D. Siyer ve Megâzinin Hadis İle Münasebeti	7
E. İlk Siyer ve Megâzi Yazıcıları	8
1. Urve b. Zübeyr (ö. 94/713)	8
2. Eban b. Osman b. Affan (ö. 105/723)	9
3. Vehb b. Münebbih (ö. 110/728)	9
4. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)	10
5. İbn İshak (85/704-151/768)	10
6. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö. 207/823)	12
7. Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845)	12
II. TÜRKÇE SİYER YAZICILIĞI	13
III. TÜRKÇE SİYER KİTAPLARI	17
A. Tercüme Eserler	17
1. Kitâb-ı Siyer-i Nebî	17
2. Meâlimu'l-Yakîn fî Sîret-i Seyyidi'l-Mürselîn	18
3. Siyer-i Kazerûnî Tercümesi	18
4. Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi	19
5. Ravzatü'l-Ahbâb fî Sîreti'n-Nebî ve'l Ashâb Tercümesi	19
6. Siyer-i Hâlebî Tercümesi	19
7. Meâricu'n-Nübüvve Tercümesi	19

8. Tercümetü'l-Müntehâb min Siyeri'r-Rasûl	20
9. el-Vefâ-i İbnü'l Cevzî Tercümesi	20
10. İşraku't-Tevârih Tercümesi	20
B. Telif Eserler	21
1. Manzum Siyer-i Nebî	21
2. Dürretü't-Tâc fi Sîret-i Sâhibi'l-Mîrâc	21
3. Siyer-i Nebî	21
4. Manzûme-i Siyer-i Nebî ve Fezâil-i Evlâd-ı Rasul	22
5. Manzum Siyer-i Nebî	22
6. Ziyâü'l-Cinân ve Şifâü'l-Cenân	22
7. Mevhîbe-i Seniye mine's-Sîret-i'z-Zekîyye	22
8. Nûsha-i Kübra fi Viladet-i Hayri'l-Vera	23
9. Siyer-i Nebî	23
10. Ahsenü'l-Ahbâr	23
11. Siyer ve Ensâb-ı Nebî ve Menâkıb-ı Ashâb	23
12. Siyer-i Nebî	24
13. Levâmiü'n-Nûr	24
14. Mir'at-ı Muhammediye ve Menâkıb-ı Ahmediye	24
15. Akvâmu's-Siyer	24
16. Hayat-ı Hazret-i Muhammed	24
17. Siyer-i Celîle-i Nebeviye ve Şemâil-i Şerîfe-i Mustafaviyye	25
18. Ecmelü's-Siyer li Ekmeli'l-Beşer	25

BİRİNCİ BÖLÜM

EYÜP SABRİ PAŞA: HAYATI VE ESERLERİ

I. HAYATI	26
II. ESERLERİ	28
A. Mahmûdu's-Siyer	29
B. Azîzü'l-Âsâr Şerh-i Kasîde-i Bânet Suâd	29
C. Tekmiletü'l-Menâsik	29
D. Târih-i Vehhâbiyyân	30
E. Riyâzu'l-Mûkinîn	30
F. Tercümetü'ş-Şemâil	31
G. Mir'atü'l-Haremeyn	31
H. Esbâbü'l-Înâye fî Tercemeti Bidâyeti'l-Hidâye	34
I. Necâtü'l-Mü'minîn	34

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMÛDU'S-SİYER

I. MAHMÛDU'S-SİYER'İN YAZILIŞ AMACI	36
II. MAHMÛDU'S-SİYER HAKKINDA OSMANLI ULEMASININ SÖYLEDİKLERİ.....	40
A. Osman Selahaddin el-Mevlevî	40
B. Mehmed Nüzhet Efendi.....	41
C. Niyazi Efendi.....	42
D. Hasan Tevfik Efendi.....	42
E. Ahmed Mithat Efendi.....	43
III. KAYNAKLARI	44
A. Eseri Belirtilmemiş Müellifler	45
1. Muhammed b. İshak.....	46
2. İbn Hişam	47
3. Buhârî.....	48
4. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi	49
5. Ebu'l Ferec İbnü'l-Cevzî	51
6. İmam Kastallâni.....	52
7. Şeyh Sadreddîn	53
B. Müellifi Belirtilmemiş Eserler	54
1. Rûhu'l-Beyân.....	54
2. Dakâyıku'l-Ahbâr	55
3. Şevâhidü'n-Nübüvve li Takvîyeti Yakîni Ehli'l-Fütüvve	56
4. Yenâbiu'l-Ulûm.....	56
5. Kenzü'l-İbâd	56
6. Târihu'l-Hamîs.....	57
7. Kâmûsu'l-Muhît	58
8. Kâmilü't-Tevârih	59
9. Uyûnu'l-Eser fi Fünûnü'l- Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer	59
C. Hem Müellifi Hem de Eseri Belirtilen Kaynaklar	60
1. İmam Begavî: Meâlimu't-Tenzîl.....	60
2. Cemaleddin Atâullah b. Fazlullah Hüseyinî eş-Şirâzî: Ravdatü'l Ahbâb fî Siyeri'n-Nebî ve'l-Ashâb.....	61
3. İmam Seyfüddîn: Senedü'l-Câmi'	61
4. Ebu Abdullah Muhammed es-Sâlihî: Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayru'l-İbâd	62
5. Ebû Kasım es-Süheylî: Ravdu'l Unf	62
6. Kadı İyâz: Şifa-i Şerîf	63
7. Abdulkerim Cîlî: İnsânü'l-Kâmil fi Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâil	63
8. Ahmed b. Hanbel: Müsned.....	64

D. Kur'an-ı Kerîm.....	65
E. Hadisler.....	66
F. Semâvî Kitaplar.....	68
IV. EYÜP SABRÎ PAŞA'NIN KAYNAK KULLANMA YÖNTEMİ.....	69
V. ÜSLUBU.....	72
VI. MUHTEVASI	77
VII. MAHMÛDU'S-SİYER'DE PEYGAMBER TASAVVURU.....	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	95
ÖZET	101
ABSTRACT	103

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz.	: Bakınız
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
krş.	: Karşılaştırınız
M.	: Miladi
Mat.	: Matbaası
O.M.Ü.S.B.E	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallahu-anh
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
Sav	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
t.y.	: Tarih Yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
tahk	: Tahkik Eden
v.d.	: Ve Diğerleri
yay.	: Yayınları
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

SİYER YAZICILIĞI VE İLK TÜRKÇE SİYERLER

Siyer yazıcılığından kastettiğimiz şey, hadislerin tedviniyle beraber, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserlerin ortaya çıkışı ile ilk dönemde yazılan siyer kitaplarıdır. Bu bakımdan erken dönem siyer çalışmalarına kısaca değinmeye ve Hz. Peygamber'in vefatından İbn Sa'd'a kadar geçen dönem içerisinde yazılan siyer eserlerini incelemeye gayret edeceğiz. Bu açıdan, İslamiyeti kabullerinin ardından Türklerde başlayan siyer yazıcılığını ve ortaya çıkan Türkçe siyerlerden de bahsedeceğiz.

I. ERKEN DÖNEM SİYER YAZICILIĞI

A. Kavramsal Çerçeve

1. Megâzi

Müslümanlarda tarih yazımı hadis ilmi içerisinde, cihadla ilgili hadislerin derlenmesinin ardından, Hz. Peygamberin savaşları ile ilgili bilgileri ihtiva eden megâzi kitapları ile başlamıştır. Bu kitaplar daha sonra Hz. Peygamberin biyografisini teşkil eden siyer eserlerinin temelini oluşturmuştur.

Megâzi, savaş ve savaş yeri demek olup, "**Mağzâ**" kelimesinin çoğuludur. Hz. Peygamber'in savaşlarından bahseden müstakil bir ilmi ifade etmektedir.¹ Fakat bu kavramın ihtiva ettiği sınırlar zamanla daha da genişleyerek, Hz. Peygamber'in tüm hayatını ele alan siyerle eş anlamda kullanılmaya başlanmış ve özellikle de Hz. Muhammed'in peygamberliğinin

¹ Josef Horovitz, **İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2002, s.20

Medine dönemi olarak algılanmıştır. Bunun sonucunda da *siyer* ve *megâzi* kavramları Hz. Peygamber'in savaşları, askeri ve diplomatik faaliyetleri de dahil olmak üzere onun hayatını tüm yönleriyle ele alan ilimlerin adı olmuştur.²

2. Siyer

Siyer, “**Sîre**” kelimesinin çoğulu olup, Hz. Muhammed (SAV)’in hayatını anlatmak için kullanılan genel isimdir.³ Sîre; tutulan yol, gidiş, ahlak, tavır, hareket manalarına gelmektedir.⁴ Siyer, İslam aleminde Hz. Peygamber’in biyografisinden ve İslam Devleti’nin oluşmaya başladığı erken dönem İslam Tarihinden bahseden ıstılahi bir terimdir. Zaman içerisinde bu terim, tarih literatürü içerisinde biyografinin bir bölümü olarak addedilmiş ve Hz Peygamber’in hayat hikayesini anlatan eserlerin adı olmuştur.

Siyer terimi, daha sonraları Hz. Peygamber’in savaşlarını konu alan “*Megâzi*” kelimesi ile eşanlamı olarak kullanılmaya başlamıştır. Sonuçta bu iki kavram bazen müstakil olarak, bazen de her ikisi birlikte Hz. Peygamber’in hayat hikayesini anlatan eserlere verilen isim olmuştur.⁵ Ancak genel itibariyle baktığımızda siyer, Hz. Muhammed(sav)’in hayatını tüm yönleriyle incelemesi bakımından daha umumi, megâzi ise yalnızca savaşlardan bahsetmesi bakımından siyere göre daha hususi bir anlam ifade etmektedir.

Hz. Peygamber’in hal tercümesinden bahseden ilim dalı olan siyer, aynı zamanda İslam Hukuku alanında, devletler umumi ve hususi hukuku yerine de kullanılan bir terim olmuştur. İslam Hukuku kitaplarında cihadla ilgili konuları ve hükümleri ihtiva eden kısma *Kitâbü’l-Cihad* denildiği gibi *Kitâbü’s-*

² Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi: İlk Dönem**, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 1999, s.62; Horovitz, **a.g.e.**, s.7

³ Mefail Hızlı, “Siyer”, **Şâmil İslâm Ansiklopedisi**, V.Cilt, haz. Ahmet Ağırakça v.d. İstanbul, Şâmil Yayınevi, 1992, s.428

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, “Siyer”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, III. Cilt, İstanbul, MEB Yay. 1983, 241

⁵ Horovitz, **a.g.e.**, s.7

Siyer de denilmiştir.⁶ Ancak bu konumuzun dışındadır ve biz Hz. Muhammed (sav)'in hayatı olan siyerden bahsedeceğiz.

Siyer ve megâzi yazımı hadislerin yazılmasıyla gelişmiştir. Müslümanlar, her alanda bulunmaz bir örnek olan Hz. Peygamberin hayatını, savaşlarını ve özellikle de zaferleri ile diğer davranışlarını öğrenmeye gayret ettiler. Müslümanlara cesaret olması nedeniyle Hz. Peygamberin kumandanlığında hareket eden İslam ordusunun kahramanlıklarından bahsedilmeye ve bu konuda eserler kaleme alınmaya başlandı. Cihad konusunda tedvin edilen hadisler, megâzi adı altında müstakil olarak incelenmiştir. Megâzi ilminin ihtiva ettiği konular ileriki zamanlarda daha da genişleyerek sadece askeri faaliyetler ve savaşlar hususunda olmaktan çıkmış ve Hz. Peygamber'in tüm hayat hikayesini kapsamıştır. Bu nedenle Müslümanlar, Hz. Peygamber'in yaşantısı, ashabı, aile hayatı, devlet yöneticiliği ve askeri yönü, ibadetleri, güzel ahlakı gibi konuları siyer ve megâzi ilmi sayesinde öğrenmişlerdir.

B. Siyer Yazıcılığının Doğuşu

İslam Tarihi yazıcılığı, Abbasiler döneminde sistemli bir hale gelmiş olsa da, İslam Tarihçiliği, M. 610 yılında Hz. Muhammed'in İslam'ı tebliğ etme vazifesi ile görevlendirilişi ile başlar. Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberlerin ve milletlerin hayat hikayelerinin ve inançlarının kıssalar halinde ele alınması, Müslümanlar'ın bakışlarını Hz. Peygamber'in hayatına yöneltmiştir.⁷ Bu dönemden itibaren Müslümanlar, Hz. Peygamber'i her yönüyle örnek almaya gayret ettiler. Müslümanlar için onun her davranışı güzel bir örnek, ağzından çıkan her sözü uyulması gereken bir zorunluluktur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberin yüce bir ahlak üzere olduğunun bildirilmesi, onun sürekli övülmesi ve insanlar için örnek oluşu Müslümanlar

⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukûk-u İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu**, III. Cilt, İstanbul, Bilmen Yay., s.350

⁷ Sabri Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1991, s.44

üzerinde Hz. Muhammed'in hayatını öğrenerek, bu örnek hayatı kendi yaşantılarında tatbik etme arzusu uyandırdı. Müslümanların Hz. Peygamber'e olan bu sevgi ve bağlılıkları Hz. Muhammed (sav)'in hayatına dair bilgilerinin tespit edilmesini gerekli kılarak siyer ve megâzi türünde İslam Tarihi yazımının başlamasına sebep olmuştur.

Esasında Müslümanlarda ilk tarih yazıcılığı, daha Hz. Muhammed (sav) hayatta iken başlamıştır. Hz. Peygamber'i yaşantılarının her noktasında örnek almaya çalışan sahabe, onun hadislerini kaydetmeye gayret etmişlerdir. Mekke döneminde başlayan hadis toplama hareketi, kayıt altına alınan hadislerin Kur'an-ı Kerim ayetleriyle karışması ihtimali göz önünde bulundurularak, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.⁸ Nitekim Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber (sav)'in şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: *"Benden (Kur'ân dışında) bir şey yazmayın. Kim benden, Kur'ân'dan başka bir şey yazdı ise onu imha etsin. Benden (şifâhî) rivâyette bulunun, bunda bir mahzur yok. Ancak, kim bilerek bana yalan nisbet eder (ve söylemediğim şeyi söyletirse) ateşteki yerini hazırlasın".*⁹

Medine dönemine geçilip, Kur'an üslubu ile Hz. Peygamber'in kendi üslubunun ayırt edilmeye başlanmasıyla, hadislerin Kur'an ayetleri ile karışması ihtimali ortadan kalkmıştır. Böyle bir tehlikenin ortadan kalkmasıyla Hz. Peygamber hadislerin kaydedilmesine tekrar izin verdi.¹⁰ İşte sahabe tarafından toplanıp kaydedilen bu hadisler, Müslümanlarda ilk tarih yazıcılığının da başlangıcını oluşturmaktadır. Müslüman tarih yazıcılığının ilk ürünleri olan megâzilerin menbaı da yine tedvin edilen bu ilk hadisler olmuştur. Bu nedenle ilk başlarda İslam Tarihçiliği, hadis ilminin alt dalı olarak telakki edilmiştir. Ancak ileriki dönemlerde her ikisi de ayrı bir ilim dalı olarak gelişmelerini sürdürmüşlerdir.

⁸ İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitt: Muhtasar Tercüme ve Şerhi**, I.Cilt, Ankara, Akçağ Yay. 1988, s.26; İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Edebiyatı**, İstanbul, M.Ü.İ.F. Yay., 1996, s.8

⁹ Müslim, Zühd:78; Ahmed b. Hanbel, **Müsned-ü Ahmed b. Hanbel**, III.Cilt, Beyrut, Dâru Sadr, t.y. s.12

¹⁰ Hadislerin yazımına izin verilen hadis için bkz. Ebu Davud, İlm:3

C. Siyer Yazıcılığının Gelişimi

İlk siyer ve megâzi eserlerini, genellikle Hz. Peygamber'in hayatı ve savaşları ile ilgili sorulan sorular ve onlara verilen cevapları ihtiva eden risaleler ve kitaplar oluşturmaktadır.¹¹ Bu risalelerin muhtevaları birbirlerine göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin, bazı eserlerde Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki yaşantısı veya Medine dönemindeki birkaç gazve anlatılmıştır. Doğal olarak bu türden risalelerin hacimleri küçük çapta olmuştur. Bazen de bu risaleler Hz. Peygamber'in Mekke dönemi ile beraber, ilk İslam Devletinin teşekkül ettiği, İslam devleti sınırlarının fetih süreciyle büyüdüğü Medine dönemi anlatılmıştır. Hatta bunlara ilave olarak insanlığın yaratılışı ile başlayan kitaplar da kaleme alınmıştır. Bu türden risalelerin hacimleri de oldukça geniş olurdu.¹²

İslam Tarihi yazıcılığının siyer ve megâzi yazımı ile başlamasının ardından, bunları tabakât ve terâcim türünde kaleme alınan eserler takip etmiştir. Daha sonra ise, İslam tarihine konu olan ilim dallarının tedvin edilmeleriyle dinler tarihi, akaid tarihi, mezhepler tarihi, İslam medeniyetleri tarihi, devletler ve milletler tarihi, edebiyat tarihi türünden eserler ortaya çıkmıştır.¹³ Bu tür eserleri “haraç” ve “emvâl” kitapları ile Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberler hakkında ibret verici olaylarının anlatıldığı ayetlerin toplanması ile oluşturulan “Kısâs-ı Enbiya” kitapları izlemiştir. İslam tarihi alanında gözlenen tüm bu gelişmeler yanında, diğer İslami ilimlerde de yeni oluşumlara rastlanmaktaydı. Bunlardan tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinin gelişmesiyle, Hz. Peygamber'in hayatının yanı sıra Sahabe ve Tâbiînin hayatlarının da öğrenilmesi ihtiyacı duyulmaya başlandı. Zira hadislerin ilk râvileri ashabtandır. Yine aynı şekilde ilk müfessirler ve fakihler de Sahabe

¹¹ Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.49

¹² Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.49; Zühri'nin kaleme aldığı eser bu kitaplardan biridir. Zühri'nin *el-Mebde ve'l-Meb'as* adında geniş bir kitabı bulunmaktadır. Zühri bu kitapta dünyanın yaratılışından kendi dönemine kadar İslam tarihini konu almıştır. Ancak günümüze bu kitabın küçük bir bölümü olan *el-Megâzi* gelmiştir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Süheyl Zekkâr, Zühri'nin *el-Megâzi* adlı eserine yazdığı giriş, İbn Şihâb ez-Zühri, **el-Megâzi**, tahk. Süheyl Zekkâr, Dimaşk 1981, s. 7-35

¹³ Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.50

ve onların çocukları olan Tâbiîn dönemi insanları idi. Hal böyle olunca Sahabe ve Tâbiîn döneminde yaşamış kişilerin hayatları ve onların İslam dini üzerindeki görüşleri de önem kazanmaktaydı. Çünkü onlar İslam esaslarını bizzat Hz. Peygamber'den duyup öğrenmişlerdi. Bu nedenle de Sahabe ve Tâbiîn'in derecelerinden bahseden Tabakât kitapları ve onların hal tercümelerinin anlatıldığı Terâcim kitaplarının yazımı hızla gelişmiştir.¹⁴

Tüm bu İslami ilimlerin yanı sıra, siyer yazıcılığı için cahiliye dönemi Arap tarihinin de yakından bilinmesi gerekiyordu. Zira Hz. Peygamber'in hayatının en iyi ve doğru şekilde bilinmesi, onun bildirdiği Kur'an vahiylerinin ve ondan sadır olan hadislerin doğru şekilde anlaşılmasına bağlıdır. Hz. Peygamber öğretisinin doğru olarak anlaşılması için, Kur'an ve hadislerin tefsiri yolundaki gayretler, Arap dili ile ilgili çalışmaları gerektirmiş, bu çalışmalar da cahiliye dönemi şiirleriyle, kabileler arasında yaygın olan meselelerin toplanmasıyla sonuçlanmıştır. Tüm bu araştırmalar ise, cahiliye dönemi tarihine ışık tutan "*Eyyâmu'l-Arap*" adı verilen ilim dalının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵

Meğâzî ve siyer sahasındaki ilk telif çalışmaları, bazı sahabîler ve onların muhaddis olan çocukları tarafından gerçekleştirilmiştir. Sahabîler topladıkları hadisleri bir araya getirmişlerdir. Onlar bu hadisleri *sahife* adı verilen bir kitapçıklarda toplayıp Tâbiîn nesline aktarmışlardır Öyle ki, bizzat kendilerinin birer kitap sahibi olduğu bilinen sahabe sayısının 50'den az olmadığı söylenir.¹⁶

Medine'de sahabelerle başlayan siyer ve megâzi yazımı Tâbiîn döneminde ivme kazanmıştır. İlk megâzi yazarları arasında hadis âlimleri Ebân b. Osman b. Affan (ö.96/716 veya 105/723)¹⁷, Urve b. Zübeyr

¹⁴M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler**, İstanbul, Endülüş Yay., 1991, s.17-22

¹⁵Günaltay, **a.g.e.**, s.18

¹⁶Mehmet Mahfuz Söylemez, "İslam Tarihi Metodolojisi", **Basılmamış Ders Notları**, Çorum. 2004, s.37

¹⁷Eban b. Osman'ın vefat tarihi konusunda ihtilaf vardır. Buhâri, Tarih'inde onun Velid döneminde (H.86-96), İbn Sa'd ise II.Yezid döneminde (H.101-105) öldüğünü söylemektedirler. Bkz. Horovitz, **a.g.e.**, s. 21

(ö.94/713) , Şurahbil b. Sa'd (ö.123/741) ve Vehb b. Münebbih (ö.110/728) bulunmaktadır. Bu isimleri İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/741), Musa b. Ukbe (ö.141/757) izlemektedir.

D. Siyer ve Megâzinin Hadis İle Münasebeti

Peygamber Efendimizin söz, fiil ve takrirlerine yani onayladığı veya itiraz etmediği durumlardan ibaret olan sünnetin, sözle ifade edilmiş şekline hadis denir.¹⁸ Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam'ın ikinci kaynağı olan Hz. Peygamber'in sünnetinin tespiti, yani hadislerin toplanması, Müslümanlarda tarih yazıcılığının başlamasında önemli bir faktör olmuştur.¹⁹ Hadisler Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili bilgiler içerdiği için, siyer ve megâzinin temel kaynağını oluşturmaktadır. Hatta bu ilimlerin ilk eserleri hadis âlimleri tarafından oluşturulmuştur. Hz. Muhammed (sav) hayatta iken başlayan hadis yazma hareketi, kaydedilen hadislerin tedvin edilmesiyle birlikte siyer ve megâzi kitapları için kaynak teşkil etmiştir. Zira hadisler, Hz. Peygamber'in hayatı, şahsiyeti, savaşları adına birinci el bilgiler ihtiva etmektedir.²⁰

Siyer ve megâzi Hz. Peygamber'in yaşantısını ve hal tercümesini bizlere aktaran ilimler olması bakımından hadis ile yakından alakalıdır. Çünkü siyer ve megâzinin ana kaynağını, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarını rivayet yoluyla aktaran hadisler teşkil etmektedir. Siyer kitaplarında, hadislerde işaret edilen olaylar meydana geliş tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Sahabe tarafından tedvin edilen hadisler arasından ahkâmla ilgili hadisler çıkarılarak, Hz. Peygamber'in biyografisi hakkında bilgiler verecek olan hadisler toplandı ve siyer ve megâzi türünde eserler oluşturuldu. İlk siyer yazarlarının aynı zamanda muhaddis olmaları da siyer ve megâzi ile hadis ilminin ne denli içiçe ilim dalları olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

¹⁸ Talat Koçyiğit, **Hadis İstılahları**, Ankara, A.Ü.İ.F. Yay., 1980, s.121

¹⁹ Mustafa Fayda, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", **Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1985, s.358

²⁰ Fayda, **a.g.m.**, s.358

E. İlk Siyer ve Megâzi Yazıcıları

Siyer ve megâzi alanındaki ilk çalışmalar, muhaddis olan Tâbiîn tarafından yapılmıştır.²¹ Burada bu ilk siyer ve megâzi yazarlarına kısaca değinmeye çalışacağız.

1. Urve b. Zübeyr (ö. 94/713)

Urve, sahabeden Zübery b. el-Avvam'ın oğludur. Tâbiûn dönemi hadisçilerinden ve fakihlerindendir. 23/644 yılında doğmuştur.²² Hz. Osman'ın oğlu Eban'la beraber siyer ilminin kurucusu olarak kabul edilmektedir.²³ Urve, meşhur bir muhaddis aynı zamanda da iyi bir fakihtir. Babasının, önde gelen sahabelerden ve cennetle müjdelenen 10 kişiden biri olması, İslam'ın ilk dönemlerine ait haberlerin birçoğuna ulaşmasını sağlamıştır.²⁴ Urve, Hz. Peygamber'in hayatında en yakınında bulunanlardan biri olan teyzesi Hz. Aişe'den çok sayıda hadis rivayet etmiştir.²⁵ Onun rivayet ettiği hadisler, Hz. Peygamber'in hayatının ve siyer malzemesinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.²⁶

Urve b. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in hayatına dair kaleme aldığı *Kitabu'l Megâzi* adlı eseri günümüze müstakil olarak ulaşamamıştır. Ancak onun rivayetleri ünlü siyer yazarları için önemli bir kaynak olmuştur.²⁷

²¹ Fayda, **a.g.m.**, s.360

²² Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, İsar Vakfı Yay. 1998, s.22

²³ Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.110

²⁴ Horovitz, **a.g.e.**, s.32

²⁵ Mustafa Zeki Terzi, **İlk Siyer-Megâzi Yazarları ve Eserleri**, Samsun, 'y.y.' 1991, s.17

²⁶ Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.112

²⁷ Terzi, **a.g.e.**, s.18

2. Eban b. Osman b. Affan (ö. 105/723)

Üçüncü Halife Osman b. Affan'ın oğlu olan Eban b. Osman'ın, megâzi ilmine dair ilk defa müstakil bir eser yazan kişi olduğu kabul edilir.²⁸ Kendisinden çok az hadis rivayet edilmesine rağmen, megâzi konusunda otoritedir.

Eban b. Osman'ın *Kitâbu'l-Megâzi* adında bir eserinin olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Söz konusu bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır.

3. Vehb b. Münebbih (ö. 110/728)

Güvenilir olmayan râvilerden rivayette bulunmayan, meşhur muhaddislerdendir. Sika bir râvi olarak anılmaktadır.²⁹

Vehb b. Münebbih, güney Arabistan'da sayıları oldukça fazla olan Yemenli ehl-i kitap mensuplarıyla bağlantısı sebebiyle Tevrat ve İncil'in içeriğine oldukça vâkıftır. Bu nedenle rivayetlerine İsrâiliyatı da dahil etmiştir.³⁰ İnsanlığın orijini ile ilgili tarihi açıklamalarında Ehl-i Kitap kaynaklarına başvurmuştur. Verdiği bu bilgilerden İbn Hişam da yararlanmıştır.³¹

Vehb b. Münebbih, ilk megâzi ilminin oluşmasına katkıda bulunan bir isim olmasına rağmen, Ehl-i Kitap kaynaklarından aldığı Hz. Muhammed (sav) öncesindeki peygamberlerin bilgileri ile Hz. Muhammed'in hayatını ilişkilendirmiş ve megâziye diğer peygamberler dönemi ile giriş yapmıştır. Bu yönüyle megâzi ilmini daha da genişleterek megâziden daha geniş muhtevası olan siyere geçiş yapmıştır.³² Bu gelişmeyle birlikte megâzi

²⁸ Horovitz, **a.g.e.**, s.22

²⁹ Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.115

³⁰ Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.116

³¹ Horovitz, **a.g.e.**, s.43

³² Horovitz, **a.g.e.**, s.43

eserlerinin içeriği genişleyerek, yalnızca Hz. Peygamber'in savaşları değil, onun hayatı tüm yönleriyle ele alınmış ve ondan önceki peygamberlerin dönemlerine de atıfta bulunulmuştur. Böylece Vehb b. Münebbih ile birlikte siyer ve megâzi anlatısına diğer peygamberlerin hikayelerini konu alan kıssa unsuru da dâhil edilmiştir.³³

4. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)

Ebu Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî, 50/670 yılında doğmuş ve 124/742 vefat etmiştir. Hadisleri ve İslam Tarihini konulara göre tasnif ederek yazan ilk kişidir. Bu bakımdan İslam tarihindeki ilk hadisçi ve tarihçi olarak anılmaktadır.³⁴ Zührî, megâzi kavramını sadece Hz. Peygamber'in sevk ve idare ettiği savaşlar manasındaki dar sınırlarından çıkararak, sîre kavramı ile birlikte ilk defa Hz. Peygamber'in savaşlarının yanı sıra onun tüm hayatını ele almıştır. Zührî kaleme aldığı *Kitâbu'l-Megâzî* adlı eserinde Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak doğumundan vefatına kadar anlatmıştır. Böylece ilk defa sistematik olarak siyer yazımı başlamıştır.³⁵

5. İbn İshak (85/704-151/768)

Tam adı Ebu Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesâr olan ve 85/705 yılında Medine'de doğan İbn İshak, İbn Şihâb ez-Zührî'nin öğrencisidir. İbn İshak'ın megâzi ve siyer yazımında, kendinden sonra gelen müelliflere kaynak teşkil eden ve onların hocası sayılan Muhammed b. İshak'ın önemi büyüktür.

İbn İshak'ın meşhur kitabı Medine ve Mısır'da topladığı hadislerden yola çıkarak kaleme aldığı '*Kitâbu'l-Megâzî*'dir. Günümüze kadar ulaşan bu

³³ Terzi, **a.g.e.**, s.52

³⁴ Şeşen, **a.g.e.**, s.24

³⁵ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XIII

eser, Hz. Peygamber'in hayatını tam olarak ihtiva eden ilk eserdir. Bu nedenle İbn İshak, siyer ilminin asıl kurucusu olarak kabul edilmektedir.³⁶

Tüm bu önemine rağmen İbn İshak, rivayetleri arasına aldığı İsrâiliyat nedeniyle hadisçiler tarafından tenkit edilmiştir. İnsanın yaratılışı, insanlık tarihi ve peygamberlik konularını Ehl-i Kitap kültürü doğrultusunda açıklaması da eleştirildiği hususlardan biridir.

İbn İshak ayrıca, eserinde sadece megâziye dayalı hadisleri değil, İslam öncesi Arap tarihi ile savaşları konu edinen Eyyâmu'l-Arab edebiyatına ve tarihi gerçekliği şüpheli olan hikayeler ile işlediği konuları süslemek için doğru-yanlış şiirlere yer vermiştir.³⁷ Tüm bu hususlara rağmen İbn İshak'ın Megâzî'sinin bize ulaşan en eski ve önemli siyer kitabı olduğunu kabul etmek gerekir.

İlk dönem siyer ve megâzi müellifleri arasında Avane b. Hakem (ö.147/765 veya 1558/775)³⁸, Musa b. Ukbe (ö.141/758),³⁹ Ka'bu'l-Ahbar (ö.32/652), Abdullah b. Selam (ö.43/663), Abdullah b. Ebi Bekr b. Hazm (ö.130/748 veya 135/753), Cabir el-Cûfî (ö.128/746), Seyf b. Ömer (ö.180/796),⁴⁰ Ebu'l-Münzir Hişam el-Kelbî (ö.204/819), Ma'mer b. Râşid (ö.154/771)⁴¹ gibi isimler de zikredilmektedir.⁴²

İbn İshak'tan sonra siyer çalışmaları daha da hızlanmış ve telif eserler artmıştır. Ebu Muhammed Abdurrahman b. Abdulaziz b. Abdullah b. Osman el-Huneyfî (ö.162/778), Abdurrahman es-Sindî (ö.170/786), İbrahim b. Muhammed b. el-Fezârî (ö.188/804), Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö.207/822), Ebu Eyyûb Yahya b. Said Eban el-Umevî (ö.194/809), Müslim el-Umevî (ö.206/822) siyer alanında çalışma yapan müelliflerdendir.⁴³

³⁶ Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.121

³⁷ Horovitz, **a.g.e.**, s.86

³⁸ Bkz. Şeşen, **a.g.e.**, s.33

³⁹ Bkz. Şeşen, **a.g.e.**, s.25

⁴⁰ Bkz. Şeşen, **a.g.e.**, s.34

⁴¹ Bkz. Horovitz, **a.g.e.**, s.74

⁴² Bkz. Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, s.110-125

⁴³ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XVII

6. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö. 207/823)

İbn İshak sonrası dönemin en meşhur isimlerinden biri Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'dir. 130/747 yılında Medine'de doğan Vâkıdî, İslam Tarihi ve siyer alanında meşhur bir isim olan İbn İshak'ın öğrencisidir.⁴⁴ Kaynaklarda Vâkıdî'nin 28 adet eser kaleme aldığı yazılıdır.⁴⁵ Ancak en meşhur olan ve günümüze kadar ulaşabilmiş tek eseri '*Kitâbü'l-Megâzî*'dir. Müellif, eserinde tarihleri ve rivayetleri kronolojik olarak tertip etmiştir. Megâzî eserinde Vâkıdî, gelecek Müslüman kuşaklara cesaret ve şevk vermek için İslam ordusunun kahramanlıklarından heyecanla bahsetmiş, İslam fetihlerini ateşli bir şekilde tasvir ederek, İslam ordusunun gösterdiği başarıları anlatmıştır.⁴⁶

7. Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845)

Vâkıdî'den sonra ilk dönem siyer müellifleri arasındaki en önemli isimlerden biri de İbn Sa'd'dır. Tam adı Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basrî'dir. Vâkıdî'nin kâtibi olarak bilinir.⁴⁷ İbn Sa'd, siyer ilmine yeni açılımlar getirmiş ve bu ilmi sadece Hz. Peygamber'in hayatını ele almaktan çıkararak, Sahabe ve Tâbiîn hayatlarını da siyer kapsamına dahil etmiştir.

İbn Sa'd, kaleme aldığı '*Tabakâtü'l-Kübrâ*' adlı eserinin ilk iki cildini Hz. Peygamber'in hayatına ayırmıştır. Hz. Muhammed (sav)'den önceki peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in atalarının hayatlarına da yer verilen eserin daha sonraki bölümleri Medineli fakihlerin sözlerine ayrılmıştır.⁴⁸ İbn Sa'd rivayetleri diğer eserlerde rastlanıldığı gibi kronolojik olarak sunmak yerine konulara göre bir tertip izlemiştir. Bu konular içerisinde Hz. Peygamber'in ahlakı, fiziki özellikleri, peygamberliğinin alametleri gibi

⁴⁴ Şeşen, a.g.e., s. 28

⁴⁵ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 't.y.', s.98

⁴⁶ Günaltay, a.g.e., s. 26

⁴⁷ Horovitz, a.g.e., s.110

⁴⁸ Horovitz, a.g.e., s.111

hususlara da yer verilmiş, böylece şemâil edebiyatının da temelleri atılmıştır.⁴⁹

Hadis tedvini ile başlayan siyer ilmi, hicretin ilk iki asrında şekillenmiştir. Daha sonraki dönemlerde genel tarih, sebeb-i nüzul gibi ilim dallarının genişlemesiyle, siyer malzemelerinde ve muhtevasında da genişlemeler görülmüştür. Hz. Peygamber'in sadece savaşlarının anlatılması şeklinde olan siyer ve megâzi muhtevası içine daha sonraki dönemlerde, Hz. Peygamber'den önceki peygamberlerin kıssaları, Hz. Peygamber'in nesebi, mucizeleri, şemâili gibi konular da dahil edilmiştir.

Siyer alanında büyük şöhrete ulaşmış dört eser vardır. Bunlar "*Siyer-i Erbaa*" diye adlandırılırlar. Bu eserler; İbn Hişam'ın (ö. 218/833) "*Siretü'n-Nebeviyye*"si, İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 734/1334) "*Uyûnu'l-Eser fî Fünûnu'l-Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*"i, Muhammed b. Yusuf ed-Dımaşkî'nin (ö. 942/1555) "*Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*"ı ve Hâlebî'nin (ö.1044/1634) "*İnsânu'l-Uyûn*"udur.⁵⁰

II. TÜRKÇE SİYER YAZICILIĞI

Türkler, İslam'ı kabul etmelerinden itibaren kendileri ve rableri arasındaki halkayı oluşturan Hz. Peygamber'in hayat hikayesine, yani siyere büyük önem vermişlerdir. Zira onlar bu ilim dalına nüfuz etmeden, evrensel mesajı insanlara tebliğ eden Hz. Muhammed (sav)'in hayatını ve yaşadığı şartları bilmeden, çağlar üstü niteliğe sahip bu mesajı tam olarak öğrenmenin mümkün olamayacağını anlamışlardır. Zira onlar, İslam'ın, Hz. Muhammed (sav)'in tüm insanlığa örnek olan hayatından ayrı düşünülmemeyeceğinin bilincinde idiler. Öyle ki Türklere göre siyerin, dini öğretilerin hayata geçirilmiş hali olduğunu söylemek hiç de abartılı olmayacaktır. Kur'an-ı Kerim'de, 68/Kalem Suresi 4.ayette Hz. Muhammed'le alakalı olarak geçen; "*Muhakkak*

⁴⁹ Hizmetli, **a.g.e.**, s.127

⁵⁰ Hüseyin Algül, **İslam Tarihi**, Cilt I, İstanbul, Gonca Yay., 1997, s.18

ki sen üstün bir ahlak üzeresin” ayetini okuyan Müslümanlar, bu üstün ahlakın ne olduğunu bilmek için Hz. Peygamber’in hayatını öğrenmek ve öğrendikleri bu üstün ahlakı kendi yaşam tarzlarına aktarabilmek adına, Hz. Muhammed’in hayatını, siyerini tüm yönleriyle tanıma, anlama ve onu anlatma gayreti içerisinde girmişlerdir.

Türkler İslâmiyeti kabul etmelerinden sonraki her dönemde Hz. Muhammed’in hayatını öğrenmeye ve bunu kendilerine örnek almak için de siyer eserleri vücuda getirerek, o örnek hayatı insanlara aktarmayı dini bir görev saydıkları için siyer yazımına önem vermişlerdir. Her asırda o dönemin insanlarına faydalı olmak amacıyla birçok eser telif edilmiş, o eserlerin müellifleri Hz. Peygamber’in hayatını kaleme alma şerefine erişme gayreti içerisinde olmuşlardır.

Türkler, Hz. Muhammed (sav) hakkındaki bilgilerini ilk önceleri sözlü kaynaklardan almışlar, daha sonraları hadis kitapları, siyerler, genel İslam tarihleri, kısas-ı enbiyalar gibi yazılı kaynaklara da ulaşmışlardır.⁵¹

Türkler, Arapça ve Farsça eseleri kendi dillerine çevirerek dini bilgi eksikliklerini tamamlama gayreti içerisinde olmuşlardır. Kuşkusuz bu tercüme çalışmasını ikinci bir aşama yani telif aşaması izlemiştir. Türklerin kendi dillerinde yazdıkları ilk siyer kitabının adı ve yazılış tarihi henüz kesin olarak tespit edilememekle birlikte, çoğu dini konuda olduğu gibi siyer alanında da, komşuları olan Farsların oluşturduğu edebiyattan etkilendikleri ve bu dilden yapılan çevirilerin etkisinde oldukları tahmin edilebilir.⁵²

Türkçe siyerler telif ve tercüme eserler olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Tercüme eserlerin birçoğu, mütercimnin çağdaşı bir müellifin eserini tamamen veya kısmen Türkçe’ye aktarması şeklinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla parça olarak değil de bütün olarak tercüme edilmiş eserlerin

⁵¹Seyfettin Erşahin, “Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği” **Diyanet İlmi Dergi**, **Hz.Muhammed Özel Sayısı**, Ankara, 2000, 197

⁵²Erşahin, “Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi” **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 3, İstanbul, 2005, s.335

neredeyse tamamı muahhar dönem tarihçilere ait eserlerdir, ilk dönemlere ait tercüme eselere pek rastlanmamıştır. Bilinen Türkçe ilk tercüme eser XIV. yüzyılın ikinci yarısına, ilk telif eser ise XVII. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. İlk tercüme eser Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in (ö.736/1393) "*Sîretü'n-Nebî*" adlı eseridir. Darîr eserini Ebu'l Hasan el-Bekrî'nin "*el-Envâr ve Miftâhü's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlidi'n-Nebiyyi'l-Muhtâr*" adlı eseri ile İbn Hişam'ın "*es-Sîretü'n-Nebeviyye*"sini tercüme ederek tamamlamıştır. İlk telif eser ise Alaşehirli Kadı Veysî'nin "*Siyer-i Nebî*"sidir.⁵³

Osmanlı'da XIX. yüzyılın başlarına kadar yazılan Türkçe telif siyer sayısı, manzum ve mensur olmak üzere 16 kadardır. Bu sayı XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar 20 eser olarak tespit edilmiştir.⁵⁴

Siyer kitaplarının Türk İslam edebiyatı açısından da ayrı bir önemi vardır. Zira halkın dini ve manevi duygularını coşturmak amacıyla manzum ve nesir birçok eser kaleme alınmıştır. Ahmedîye, Muhammediye, Mîrâciye, Mevlîdü'n-Nebî gibi manzum eserler dilden dile yayılmış ve halk arasında sohbet halkalarında sürekli okunmuştur.

Burada yeri gelmişken, Türk İslam Edebiyatı'nda kaleme alınan siyerlerin türlerine de değinmek faydalı olacaktır. Türkçe siyer kitapları muhteva ve şekil bakımından iki kısma ayrılmaktadır.

Siyer kitapları içerik olarak, Hz. Peygamber'in hayatını tüm yönleriyle ele almaktadır. İlk dönemlerde İslam Peygamberi'nin yalnızca savaşlarının anlatımı ile başlayan megâzi ilmi daha sonraki dönemlerde kapsam alanını daha da genişleterek, Hz. Muhammed (sav)'in doğumundan önce dünyanın ve özellikle de Arap Yarımadası'nın durumu, Hz. Peygamber'in doğumu ve doğumu esnasında gerçekleşen hârikulâdelikler, nesebi, çocukluğu ve gençliği, peygamberlik vazifesine hazırlanışı ve peygamberlik alametleri, ilahi vazifenin nüzulü, peygamberliğinin Mekke safhası, Medine'ye hicreti, Medine'de ilk İslam Devleti'nin teşekkülü ile Ehl-i Kitap ve müşriklerle yapılan

⁵³ Erşahin, **a.g.m.**, s.336

⁵⁴ Erşahin, **a.g.m.**, s.336

mücadeleler, Hz. Peygamber kumandanlığındaki İslam ordusunun savaşları gibi konuları da içermiş; böylece, megâziden daha kapsamlı olan siyer kavramı İslam Tarihi ıstılahına girmiştir. Bu eserlerde ayrıca Hz Peygamber'in ahlâkı, sıfatları, peygamberliğinin kanıtları olan mucizeleri, hanımları, evlatları ile yakın dava arkadaşları olan bir kısım sahabelerden de bahsedilmektedir.

Siyer kitaplarını muhteva bakımından şu şekilde tasnif edebiliriz:⁵⁵

a. Mevlid-i Şerîf veya Mevlid Manzumeleri: Hz. Peygamber'in doğumundan bahseden eserler. Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan "*Mevlîdü'n-Nebî-Vesîletü'n-Necât*"⁵⁶ bu türün en güzel örneğidir.

b. Mirâciyeler: Hz. Peygamber'in miracından bahseden eserler.

c. Hicretnâmeler: Hz. Muhammed (sav)'in Mekke'den Medine'ye hicretini anlatan eserlerdir.

d. Hilye-i Şerîfler: Hz. Peygamber'in boyu, yüzü gibi cismi özelliklerini anlatan eserlerdir.

e. Esmâ-i Şerîfe: Hz. Peygamber'in isimlerinden bahseder.

f. Gazâvâtnâmeler: Hz. Peygamber'in savaşlarının ve diğer askeri faaliyetlerinden bahseden eserler.

g. Şemâil: Hz. Peygamber (sav)'in, en güzel örnek olması bakımından, ibadet, ahlâk, davranış ve yaşayışını, mübarek vücudunun güzelliklerini anlatan ilim ve eserlerdir.⁵⁷

h. Delâil ve Hasâisu'n-Nübüvve: Hz. Muhammed (sav)'in peygamberlik alametlerini anlatan eserlerdir.⁵⁸

⁵⁵Massad Süveylim Ali el-Shaman, "Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi", **Basılmamış Doktora Tezi**, I-II, Ankara, A.Ü.İ.F, 1982, s.XX-XXV

⁵⁶Bkz. Süleyman Çelebi, **Mevlîdü'n-Nebî-Vesîletü'n-Necât**, İstanbul, Ahmed Kâmil Mat., t.y.

⁵⁷İsmail Kaya, "Şemâil-i Şerîf", **Şamil İslam Ansiklopedisi**, VI. Cilt, haz. Ahmet Ağırakça v.d. İstanbul, Şamil Yayınevi, 1992, s.26

⁵⁸Erşahin, **a.g.m.**, s.353

İ. Şecere-i Nebî⁵⁹: Hz. Peygamber'in, Hz. Adem'den itibaren soy dizinini konu edinen eserlerdir.

Türkçe siyer kitaplarını şekil bakımından üç kısımda incelemekteyiz.⁶⁰

a. Mensur Siyer Kitapları: Siyer eserleri genel olarak mensur bir anlatıma sahiptir.

b. Manzum Siyer Kitapları: Hz. Peygamber'in hayatı, halk arasında daha kolay akılda kalması amacıyla nazım şeklinde de kaleme alınmıştır. Beyitler halinde yazılan manzum siyer eserleri, özellikle Osmanlı döneminde halk arasında çok rağbet görmüştür. Osmanlı devrinde Yazıcıoğlu Mehmed Efendi tarafından kaleme alınan Muhammediye, bu türün en güzel örneklerindendir.⁶¹

c. Nazım-Nesir Karışımı Yazılan Siyer Eserleri: Bazı Türkçe siyer kitapları hem nazım hem de nesir şeklinde kaleme alınmıştır. Ancak bu tür eserlerde nesir türü daha ağır basmaktadır.

III. TÜRKÇE SİYER KİTAPLARI

A. Tercüme Eserler

1. Kitâb-ı Siyer-i Nebî⁶²

Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. “*Tercümetü'd-Darîr*”, “*Takdîmetü'z-Zâhir*” isimleriyle de anılmaktadır. Mütercim, Ebu'l Hasan el-Bekrî ile İbn Hişam'dan faydalanarak eseri tercüme

⁵⁹ Erşahin, **a.g.m.**, s.355

⁶⁰ Bkz. el-Shaman, **a.g.m.**, s.XXV-XXVI

⁶¹ Bkz. Gelibolulu Yazıcızade Mehmed Efendi, **Kitâb-ı Muhammediye**, Dersaadet, Hürriyet Mat., 1324

⁶² Bkz. Mustafa Darîr, **Kitâb-ı Siyer-i Nebî: Peygamber Efendimiz'in Hayatı**, I-III, Haz. Faruk Gürtunca, İstanbul, 1977

etmiştir. Kadı Darîr, Ebu'l Hasan el-Bekrî'nin, Arapça "*el-Envâr ve Miftâhü's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlidi'n-Nebiyyi'l-Muhtâr*" adlı eserini esas almış ve kimi yerlerde de İbn Hişam'ın "*es-Sîre*"sine başvurmuştur.⁶³

Doğuştan âmâ olan Mustafa Darîr, *el-Envâr* adlı eseri Arapça olarak okutmuş ve Memluk Sultanı Mansur Ali'ye Türkçe olarak sunmuştur.

2. Meâlimu'l-Yakîn fî Sîret-i Seyyidi'l-Mürselîn

İmam Kastallânî'nin (ö.923/1517) *Mevâhibü'l-Ledüniyye* adlı eserini Şair Bâki (ö.1008/1599) tarafından yapılan tercümesidir.⁶⁴ Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın isteği doğrultusunda tercüme edilmiştir.⁶⁵

3. Siyer-i Kazerûnî Tercümesi

Vahyizade Mehmed b. Ahmed İznikî (ö.1018/1606) tarafından tercüme edilen, Fars edebiyatının önemli siyerlerinden Kazerûnî'ye ait "*Sahâifu'l-İber ve Letâifu's-Siyer*" adlı eserin Türkçe çevirisidir. Mütercim, Hz. Muhammed (sav)'in Mekke ve Medine hayatını, savaşlarını ve mucizelerini konu alan eseri tercüme etme sebebini, Farsça bilmeyenlere Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak olarak belirtmektedir.⁶⁶

⁶³ Erşahin, **a.g.m.**, s.339

⁶⁴ el-Kastallâni Şihâbüddin Ebu'l-Abbas Ahmed, **Mevâhib-i Ledüniyye Tercümesi-Meâlimü'l-Yakîn fî Sîret-i Seyyidi'l-Mürselîn**, I-II, İstanbul, Şirket-i Tahkimiyye Mat.

⁶⁵ el-Shaman, **a.g.m.**, s.LXIV-LXVI

⁶⁶ el-Shaman, **a.g.m.**, LXVI-LXVII

4. Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi

Abdurrahman Molla Câmî (ö.898/1492) tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Şevâhidü'n-Nübüvve*⁶⁷ adlı eserin, Mütercim Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532) tarafından yapılan tercümesidir.⁶⁸

5. Ravzatü'l-Ahbâb fî Sîreti'n-Nebî ve'l Ashâb Tercümesi

Ataullah b. Fazlullah Hüseyinî eş-Şirâzî (ö.926/1520)'ye ait olan Ravzatü'l-Ahbâb adlı Farsça eser, Magnisâvi Benlizâde Mahmud (ö.1138/1725) tarafından Türkçe'ye aktarılmıştır.⁶⁹

6. Siyer-i Hâlebî Tercümesi

Mütercim Ayıntabî Seyyid Ahmed Asım Efendi (ö.1235/1820) tarafından, İbrahim b. Mustafa el-Hâlebî (ö.1190/1776)'nin meşhur *Nazmu's-Sîreti'n-Nebeviyye* adlı eserinin tercümesidir.

7. Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi

Molla Miskîn Muînüddîn Muhammed Emin b. Hâc Muhammed Hirevî (ö.907/1501)'ye ait olan *Meâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve* adlı eserin, Altıparmak Mehmed b. Mehmed (ö.1033/1623) tarafından Türkçe'ye yapılan tercümesidir.⁷⁰

⁶⁷ Bkz. Lâmiî Çelebi Mahmud b. Osman b. Nakkaş Ali el-Bursavî, *Terceme-i Şevâhidü'n-Nübüvve*, İstanbul, Matbaai Amire, 1294/1887

⁶⁸ Erşahin, *a.g.m.*, s.340

⁶⁹ eş-Şirâzî Ataullah b. Fazlullah Hüseyinî, *Ravzatü'l-Ahbâb fî Sîreti'n-Nebî ve'l Ashâb*, I-IV, çev. Magnisâvi Benlizâde Mahmud, İstanbul, Dâru't-Tıbbai Âmire, 1268/1851

⁷⁰ Erşahin, *a.g.m.*, s.341; Bkz. Molla Miskîn Muînüddîn Muhammed Emin b. Hâc Muhammed Hirevî, *Meâricü'n-Nübüvve*, çev. Altıparmak Mehmed b. Mehmed el-Üskübî, İstanbul, Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye, 1306/1888

8. Tercümetü'l-Müntehâb min Siyeri'r-Rasûl

Ebu'l-Hasan el-Bekrî'nin siyerinin, İbrahim Ganim Efendi (ö.1230/1815'ten sonra) tarafından 1815 tarihinde yapılmış tercümesidir.⁷¹

9. el-Vefâ-i İbnü'l Cevzî Tercümesi

Bağdatlı Abdurrahman İbnü'l-Cevzî (ö.579/1200)'nin *el-Vefâ fî Fazâili'l-Mustafa* adlı eserinin, Ahmed Neylî Mirzazâde (ö.1161/1748) tarafından yapılan Türkçe tercümesidir.⁷² Eserde Hz. Peygamber'in doğumu, nesebi, hayatı, mucizeleri ve ashabın fazileti gibi konular yer almaktadır.

10. İşraku't-Tevârih Tercümesi

Kadı Aduddîn b. Abdurrahman'ın (ö. 756/1355) kaleme aldığı *İşraku't-Tevârih* adlı eser, Gelibolulu Mustafa Ali tarafından *İşraku't-Tevârih Zübdetü't-Tevârih* adı ile Türkçeye çevrilmiştir. Eser Hz. Muhammed (sav)'den önceki peygamberlerden, Hz. Muhammed (sav), onun evlatları ve akrabalarından, Aşere-i Mübeşşere'den ve İmam Gazâlî'ye kadar gelmiş büyük imamlar ve âlimlerden bahsetmektedir.⁷³

⁷¹ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCV-XCVI

⁷² Erşahin, **a.g.m.**, s.347

⁷³ Erşahin, **a.g.m.**, s.347; Yazma Nüshaları: İ.Ü. Merkez Ktb. no.11875-11876, Süleymaniye Ktb. İzmir Böl. no.59665,

B. Telif Eserler

1. Manzum Siyer-i Nebî

Amasyalı Münirî İbrahim Mehmed Çelebi (ö.927/1520) tarafından kaleme alınan bu eser, Türkçe yazılmış siyer kitaplarının en hacimlilerindendir. Kadı Mustafa Darîr'in "*Siyer-i Nebî*"sinin manzum hali olarak kabul edilmektedir. Eserin içerisinde kaynak olarak İbn İshak ve Ebu'l-Hasan el-Bekrî'ye de atıfta bulunulmuştur.⁷⁴

2. Dürretü't-Tâc fi Sîret-i Sâhibi'l-Mîrâc

Halk arasında Alaşehirli Kadı Veysî olarak tanınan Üveys b. Mehmed (1037/1627) tarafından kaleme alınmıştır. Türkçe telif edilmiş ilk özgün eserdir.⁷⁵ Rivayetleri güvenilir kaynaklara dayanır. Çeşitli Arapça ve Farsça kaynaklara müracaat edilerek yazılan eserde, tefsir, hadis ve edebiyat kitaplarına da atıflarda bulunulmuştur. Müellifinin ölümü nedeniyle yarım kalan eser üzerine birçok zeyil yazılmıştır.⁷⁶

3. Siyer-i Nebî

XVIII. asır Osmanlı Şairlerinden Abdalbâki Ârif Efendi (ö.1125/1713) tarafından manzum olarak kaleme alınan siyerdir.⁷⁷ Arapça ve Farsça siyer kaynaklarından istifade edilerek yazılmıştır. Tamamlanamayan bu eser, Damat İbrahim Paşa'nın isteği üzerine Arif Efendi'nin damadı Faiz Efendi

⁷⁴ el-Shaman, **a.g.m.**, s.LVI-LIX; Eserin yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Koğuşlar Bölümü no.1039'da bulunmaktadır.

⁷⁵ Bkz. Alaşehirli Kadı Veysî, **Dürretü't-Tâc fi Sîret-i Sâhibi'l-Mîrâc**, İstanbul, Vezirhâni Mat. 1286

⁷⁶ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt II, İstanbul, MEB Basımevi, 1983, s.681

⁷⁷ Yazma nüshaları: Süleymaniye Ktb. Hamidiye Bölümü. no.50682, Hüsrev Paşa Böl. no.56233, Nuruosmaniye Ktb. no.33, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüp. Hazine Böl.no.1073, T.C. Kültür Bakanlığı Atıf Ef. Ktb. no.619

tarafından tamamlanmıştır. Dönemin meşhur bestekârlarından Yusuf Efendi tarafından da bestelenmiştir.⁷⁸

4. Manzûme-i Siyer-i Nebî ve Fezâil-i Evlâd-ı Rasul

Bağdâdî Abdulfettâh Şefkat Efendi (ö.1242/1826) tarafından III. Selim zamanında kaleme alınmıştır.⁷⁹

5. Manzum Siyer-i Nebî

Şerefnâme olarak da bilinen eser, İbrahim Hanif İstanbûlî (ö.1217/1802) tarafından manzum olarak kaleme alınmıştır. Eserde Mevlana'dan beyitlere de yer verilmiştir.⁸⁰

6. Ziyâü'l-Cinân ve Şifâü'l-Cenân

İbrahim b. Ahmed Takadî (ö.1255/1839) tarafından kaleme alınmıştır.⁸¹

7. Mevhibe-i Seniye mine's-Siret-i'z-Zekiyye

Ahmed b. İbrahim Tobhanevî (ö. 1183/1769'dan önce) tarafından kaleme alınmıştır. Muhtasar bir siyer olup, Kastallâni'nin *Mevâhib*'inin kısmen tercümesi olduğu da belirtilmektedir.⁸²

⁷⁸ Erşahin, **a.g.m.**, s.350; Bkz. Abdulfettah Şefkat Efendi, **Siyeru'n-Nebî: Manzum**, İstanbul, Matbaa-i Hürriyet, t.y.

⁷⁹ Erşahin, **a.g.m.**, s.351; Eserin Yazma Nüshası: Yapı Kredi Bankası Ktb. no.768

⁸⁰ el-Shaman, **a.g.m.**, s.LXXXIX

⁸¹ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVIII

⁸² Erşahin, **a.g.m.**, s.350

8. Nüsha-i Kübra fi Viladet-i Hayri'l-Vera

Müellifi 17. yy. âlimlerinden Seyyid Mehmed Dede Efendi'dir.⁸³ Eser; mukaddime, üç bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. Mukaddime'de Hz. Peygamber'in doğum günü olan Mevlid gecesine saygı göstermenin yaraları; birinci bölümde, Hz. Peygamber'in nurunun tüm mahlûkattan önce yaratıldığı; ikinci ve üçüncü bölümlerde Hz. Muhammed'in hayatı; hatimede ise Rasulullah'ın vefatı anlatılmaktadır.⁸⁴

9. Siyer-i Nebi

Kâtip ve aynı zamanda vakanüvis olan Seyyid Mehmed Hakim (ö.1184/1770) tarafından kaleme alınmıştır.⁸⁵

10. Ahsenü'l-Ahbâr

Padişah II. Mahmud zamanında Enderûn-i Hümayun Seferli koğuşu çavuşlarından Ahmed Vehbi Efendi (ö.1235/1820'den sonra) tarafından kaleme alınmıştır. 1235/1820 yılında yazılan eser, Hz. Muhammed (sav)'in hayatından ve Mekke'nin vasıflarından bahsetmektedir.⁸⁶

11. Siyer ve Ensâb-ı Nebî ve Menâkıb-ı Ashâb

Mehmed Said b. Pîr Osman (ö. 1234/1818 yılından sonra) tarafından yazılmıştır.⁸⁷

⁸³ Erşahin, **a.g.m.**, s.350

⁸⁴ Erşahin, "Türk Siyer Yazıcılığı Üzerine", **Basılmamış Ders Notları**, Anlara, 2004, s.30

⁸⁵ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. 2000, s.327

⁸⁶ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, III.Cilt, İstanbul, Meral Yay., 1975, s.9

⁸⁷ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVI

12. Siyer-i Nebî

Hakkı Bıçakçioğlu tarafından kaleme alınmış ve 1305 yılında basılmıştır.⁸⁸

13. Levâmiü'n-Nûr

Mehmed Tevfik Paşa tarafından yazılmıştır. 1308 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁸⁹

14. Mir'at-ı Muhammediye ve Menâkıb-ı Ahmediye

Yusuf Ziya Yozgatî tarafından 1313 yılında yazılmış ve İstanbul'da basılmıştır.⁹⁰

15. Akvâmu's-Siyer

Düzceli Yusuf Suad tarafından yazılmıştır. 1327'de İstanbul'da basılmıştır.⁹¹

16. Hayat-ı Hazret-i Muhammed

Lütfullah Ahmed tarafından kaleme alınan eser, 1331-1332 yılından İstanbul'da yayınlanmıştır.⁹²

⁸⁸ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVIII; Bkz. Hakkı Bıçakçioğlu, **Siyer-i Nebî**, İstanbul, Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1305/1888

⁸⁹ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVIII; Bkz. Mehmed Tevfik, **Levâmiü'n-Nûr**, İstanbul, Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1308

⁹⁰ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVIII; Bkz. Yusuf Ziya Yozgatî, **Mir'at-ı Muhammediye ve Menâkıb-ı Ahmediye**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1313

⁹¹ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVIII; Bkz. Yusuf Suad, **Akvâmu's-Siyer**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaası, 1327

17. Siyer-i Celîle-i Nebeviye ve Şemâil-i Şerîfe-i Mustafaviyye

Konyalı Hüseyin b. Tevfik tarafından yazılmış ve 1338/1922 yılında basılmıştır.⁹³

18. Ecmelü's-Siyer li Ekmeli'l-Beşer

Aksekili Mustafa Hakkı tarafından kaleme alınan bu eser, 1340/1924 yılında İzmir'de basılmıştır.⁹⁴

⁹² el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVIII; Bkz. Lütfullah Ahmed, **Hayât-ı Hz. Muhammed**, I-III Cilt, İstanbul, Maarif Kütüphanesi, 1331

⁹³ el-Shaman, **a.g.m.**, s.XCVIII

⁹⁴ Bkz. Aksekili Mustafa Hakkı, **Ecmelü's-Siyer li Ekmeli'l-Beşer**, İzmir, Maarif Kitaphanesi, 1340/1924

BİRİNCİ BÖLÜM

EYÜP SABRİ PAŞA: HAYATI ve ESERLERİ

I. HAYATI

Döneminin önemli tarihçilerinden, aynı zamanda tersaneden yetişmiş bir deniz subayı ve bürokrat olan Eyüp Sabri Paşa'nın hayatı hakkında kaynaklarda yok denecek kadar az bilgi bulunmaktadır. *Mir'atü'l-Haremeyn* isminde, konusu itibariyle alanında tek sayılabilecek türden bir eser yazan böylesine önemli bir şahsiyetin hayat hikayesinin bilinmemesi oldukça düşündürücüdür. Askerî, ilmî ve bürokratik alanda başarılarla imza atmış bir şahsiyet olan Eyüp Sabri Paşa, kendi döneminde gördüğü ilgiyi, daha sonraki dönemlerde pek görememiştir. Biz de çalışmamızda, elde var olan kısıtlı bilgilerle Eyüp Sabri Paşa'nın hayatını aktarmaya çalışacağız.

Eyüp Sabri Paşa Sultan II. Abdülhamit Han zamanında yetişmiş bir amiraldir. Kendisiyle aynı devirde yaşamış olan Yenikapı Mevlevihânesi şeyhlerinden Osman Selahaddin Efendi'nin ifadesine göre asıl adı Sabri, Eyüp ise lakabıdır.⁹⁵ Bir Osmanlı Paşası olmasının yanı sıra kalem ve ilim erbabından bir zattır.⁹⁶ Doğduğu tarih hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, bugün Yunanistan sınırları dâhilinde bulunan ve yeni ismi Armiro (Halmyiros) olan⁹⁷, Rumeli-i Şahâne'nin Tesalya bölgesinde Yenişehir civarındaki Urmiye (Ermiye)'de doğduğu bilinmektedir. Babası

⁹⁵ Eyüp Sabri Paşa, **Mahmûdu's-Siyer**, Edirne, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1287/1870, s.2

⁹⁶ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmâni**, II.Cilt, sad. Seyyit Ali Kahraman, haz. Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay. 1996, s.503

⁹⁷ "Eyüp Sabri Paşa", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, VIII. Cilt, İstanbul, Ana Yay. A.Ş., 1988, s.409

Seyyid Şerifü'l-İslam b.Hâc Ahmed⁹⁸ olan Sabri Paşa, Hanefî mezhebine mensuptur.⁹⁹

Hayatının ilk yılları hakkında elimizde fazla bir bilgi bulunmayan Eyüp Sabri Paşa, zamanın Maarif Mektupçusu aynı zamanda iyi bir edebiyatçıdır. Zira Dâru'l-Fünûn'un Şâhâne-i Edebiyât şubesinden mezun olmuştur.¹⁰⁰ Dönemin önemli şahsiyetlerinden Mehmed Nüzhet Efendi'nin ifadesine göre, Asâkir-i Bahriye-i Şahane Alayı Kâtiplerindendir.¹⁰¹ Sabri Paşa, Bahriye Nezaretine girerek tersaneden yetişmiş olup, kaymakamlık ve miralaylık vazifelerinde bulunmuştur.¹⁰² Uzun süre Harem-i Muhteremeyn'de memur olarak görev yapmasının ardından¹⁰³, 1302 (1885)'de miraliva (tuğamiral) rütbesine yükselmiş¹⁰⁴ ve Muhasebât-ı Bahriye Reisi olmuştur.¹⁰⁵

Eyüp Sabri Paşa, bürokratik görevlerinin yanı sıra ilmiye sınıfı ile de iştigal etmiştir. Osman Selahaddin Mevlevî Eyüp Sabri Paşa hakkında: *“O, askeri ilimler ile kalemiye hususundaki ilimleri biraraya getirmiş bir zattır”* şeklinde bahsetmektedir.¹⁰⁶ Sabri Paşa, Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahrî'de müdürlük ve Mekteb-i Fünûn-u Bahriyye'de eğitimlik görevlerinde de bulunmuştur.¹⁰⁷ Ayrıca Üsküb İdâdî Mülkiyesi'nde edebiyat ve lisân dersleri vermiştir.¹⁰⁸

Çalışkan bir deniz paşası olmasının yanı sıra ilimle de uğraşmayı ihmal etmeyen Eyüp Sabri Paşa, H.15 Safer 1308/M.30 Eylül 1890 tarihinde

⁹⁸ Azmi Özcan, “Eyüp Sabri Paşa”, **DİA**, XII. Cilt, İstanbul, 1994, s.8

⁹⁹ Ömer Rıza Kehhâle, “Eyüp Sabri”, **Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Musannifi'l Kütübü'l-Arabiyye**, I. Cilt, Beyrut, Müessesetü'l-Risâle, 1993, s. 417; Abdullatif Uyan, **Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi**, II. Cilt, İstanbul, Berekat Yay. 1983, s.765

¹⁰⁰ Kadriye Coşgun, “Eyüp Sabri Paşa Hayatı, Eserleri ve Şemâil-i Hz. Muhammed” **Basılmamış Lisans Tezi**, Ankara, A.Ü.İ.F. Türk İsl. Ed. ABD, 2005, s.2'den naklen: Eyüp Sabri Paşa, **Terceme-i Şemâil-i Şerîf**, Üsküb, Kosova Mat., 1325, s.1

¹⁰¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.4

¹⁰² Bkz. B.O.A., C.BH, Klas.256, Dos.11863

¹⁰³ Bkz. B.O.A., A.MKT. MHM, Klasör 342, Dosya 42

¹⁰⁴ Bkz. B.O.A., HAT, Klas.375, Dos. 20435; İ.DUİT Klas.159, Dos.79

¹⁰⁵ Bkz. B.O.A. CBH. Klas.256, Dos.11863; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, **II.C.**, s.503; Babinger, **a.g.e.**, s.404; “Eyüp Sabri Paşa”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, III. Cilt, İstanbul, Dergah Yay., 1979, s.133

¹⁰⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.4

¹⁰⁷ Özcan, **a.g.m.**, s.8

¹⁰⁸ Coşgun, **a.g.m.**, s.2

İstanbul'da Muhâsebât-ı Bahriye reisi iken vefat etmiş¹⁰⁹ ve intisâb ettiği Rufâî Tarikatı Şeyhlerinden ve aynı zamanda hocası olan İdrîs-i Muhtefî'nin İstanbul Kasımpaşa'daki Kulaksız Camii karşısında bulunan kabrinin ayakucuna defnedilmiştir.¹¹⁰

Eyüp Sabri Paşa üst düzey bir devlet adamı olmasına rağmen gösteriş ve lüksten uzak, mütevazı bir hayat sürmüştür. Öyle ki, vefatından sonra ailesi maddî açıdan büyük bir sıkıntı içerisine düştüğü için devlet tarafından aileye yardımcı olunmuş, Sabri Paşa'nın kızı Nefia Hanım'a da ayrıca maaş tahsis edilmiştir.¹¹¹

II. ESERLERİ

Eyüp Sabri Paşa çalışkan bir deniz subayı olmasının yanı sıra, almış olduğu üstün eğitim nedeniyle ilim irfanla uğraşmayı da ihmal etmemiştir. Aldığı edebiyat eğitimi sayesinde iyi bir edebî üsluba ve düzgün bir anlatıma sahip olan Sabri Paşa, yoğun askerlik görevlerine rağmen çeşitli alanlarda birçok eser kaleme almıştır.

Edebiyatçı bir kişiliğe sahip olan müellif, kaleme aldığı eserlerinde edebiyat dilini çok iyi kullanmıştır. Hatta bazen abartıya da kaçarak, fazla süslü anlatımlar sergilediği de olmuştur. Mesela *Mahmûdu's-Siyer* isimli eserini edebî dilden uzak sade bir Türkçe ile halkın anlayabileceği bir üslupla kaleme aldığını söylemesine rağmen, edebiyatçı kişiliğinden sıyrılamamış, edebî ve süslü bir dil kullanmaktan kendini alamamıştır. *Mir'atü'l-Haremeyn* ve *Târih-i Vehhâbiyyân* isimli eserlerinde de bu türden bir anlatım tarzına rastlamaktayız.

Müellifin uzunca bir süre görev itibarıyla Arap Yarımadası'nda Hicaz bölgesinde bulunmuş olması, özellikle *Mir'atü'l-Haremeyn* ve *Ahvâl-i*

¹⁰⁹ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, II.C. s.503

¹¹⁰ Özcan, **a.g.m.**, s.8

¹¹¹ Bkz. B.O.A. A. MKT. UM. Klas.52, Dos.60; İ. ML. 1315/M-01

Cezîretü'l-Arab ile *Târih-i Vehhâbiyyân* isimli eserlerini vücuda getirmesinde büyük bir rol oynamıştır. Hicaz bölgesinde görevde bulunduğu süre içerisinde bölgeyi yakından tanıma imkanı bulmuş, Mekke ve Medine başta olmak üzere Arap Yarımadası'nın tarihini, coğrafyasını, toplumsal özelliklerini, dini yapılanmasını yakından inceleyerek, bölge hakkında topladığı bilgileri zikrettiğimiz eserlerinde aktarmıştır. Eyüp Sabri Paşa'nın eserlerine gelince;

A. Mahmûdu's-Siyer

Eyüp Sabri Paşa'nın kaleme aldığı ilk eser, 1287/1870 tarihinde neşredilen *Mahmûdu's-Siyer*'dir. Siyer türünde yazılmış bir eser olmasına rağmen, Hz. Peygamber'in hayatının yanı sıra 4 Halife, Aşere-i Mübeşşere, 12 İmam ve bazı sahabelerin hayatlarına dair bilgiler de içermektedir. Tez konumuz olan bu eser, çalışmamızın ileriki bölümlerinde tafsilatlı bir şekilde anlatılacaktır.

B. Azîzü'l-Âsâr Şerh-i Kasîde-i Bânet Suâd

Eyüp Sabri Paşa'nın, yazılış tarihi olarak ikinci eseridir. H.1288/M.1871 yılında İstanbul'da basılmıştır. Sahabeden Ka'b b. Züheyr'in *Kasîdetü'l-Bürde*'sinin tercümesidir.

C. Tekmiletü'l-Menâsik

Eyüp Sabri Paşa'nın üçüncü eseridir. Hacı adaylarına yönelik olarak, hac ibadeti hakkında fıkîhî bilgiler ihtiva etmektedir. Bir bakıma hacı adaylarının el kitabıdır. H.1292/M.1875 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

D. Târih-i Vehhâbiyyân

Târih-i Vehhâbiyyân, Arabistan'da Vehhâbi hareketinin doğuşu, gelişmesi ve o bölgeden başlayarak tüm dünyaya yayılışı ile bu hareketin etkilerinin anlatıldığı bir eserdir. Kitap, Vehhâbilik hakkında Eyüp Sabri Paşa'nın şifâhî bilgilerden de faydalanarak derlediği ve başka kaynaklarda rastlanamayacak türden bilgileri de ihtiva etmektedir. Eser bu özelliği ile kaynak bir kitap konumundadır. *Târih-i Vehhâbiyyân*, H.1296/M.1879 yılında İstanbul'da basılmış ve aynı tarihte *Tercûmân-ı Hakikat Gazetesinde* yazı dizisi halinde yayınlanmıştır.¹¹²

Eser genel itibariyle, Muhammed b. Abdulvehhâb'ın kurucusu olduğu hareketin, Mekke ve Medine şehirleri başta olmak üzere Hicaz Bölgesine yayılması üzerine Osmanlı Devleti'nin bu durumdan rahatsız olması ve Padişah'ın Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ve oğlu Ahmed Tosun Paşa'yı görevlendirmesi suretiyle bu hareketin önüne geçilmesi anlatılmaktadır.

Tarih-i Vehhâbiyyân adlı eser, Süleyman Çelik tarafından, eserin tıpkıbasım orijinal metni, Latin harfleriyle transkripsiyonlu hali ve sadeleştirilerek bugünkü Türkçe'ye aktarılmış hali ile bir arada olarak, 1992 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.¹¹³

E. Riyâzu'l-Mûkînîn

Eyüp Sabri Paşa'nın H.1298/M.1881 yılında neşrettiği *Riyâzu'l-Mukînîn*, İmam Gazâlî'nin eserleri taranarak, onun ahlak ve nasihate dair ifadelerinden derlenmiş bir kitaptır.

¹¹² Özcan, a.g.m., s.9

¹¹³ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan: Vehhâbîler Tarihi*, Sad. Süleyman Çelik, İstanbul, Bedir Yay. 1992

F. Tercümetü'ş-Şemâil

Tirmizî'nin Şemâilü'n-Nebî adlı eserinin tercümesidir. Osmanlı Padişahı II. Abdulhamit Hân'ın tahta çıkışının beşinci yılı şerefine H.1299/M.1882 yılında neşredilmiştir.¹¹⁴

G. Mir'atü'l-Haremeyn

Eyüp Sabri Paşa'nın en tanınmış eseridir. *Mir'atü'l-Haremeyn*, mukaddes Hicaz bölgesi hakkında dînî, tarihî ve coğrafî bilgileri ihtivâ etmektedir. Görev icabı uzun yıllar Hicaz bölgesinde kalan Eyüp Sabri Paşa, görevde bulunduğu süre zarfında bölgeyi yakından inceleme ve tanıma şansı bulmuştur. İlmi birikimine bölgeden edindiği bilgiler de eklenince ortaya alanında kaynak olabilecek nitelikte bir eser çıkmıştır. Eserin ilk iki cildi Hicaz bölgesi hakkında dini ve tarihi bilgileri ihtiva etmekte, üçüncü cildi ise Arap yarımadasının coğrafi özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. Eser, Arap Yarımadası üzerine yazılan coğrafya kitaplarının en orijinali ve kapsamlılarından biri olarak kabul edilmektedir. Müellif eserini 1872 (H.1289)'de yazmaya başlamış ve 15 yılda tamamlamıştır.¹¹⁵

3 ciltten oluşan bu eserin birinci cildi *Mir'at-ı Mekke* adı ile 1302'de, ikinci cildi *Mir'at-ı Medine* ismiyle 1304'te ve son olarak üçüncü cildi ise *Mir'atü Ceziretü'l-Arab* namıyla 1306'da İstanbul'da basılmıştır.

Bu eserin yazılış amacına gelince kanaatimize göre; tarihin coğrafyadan ayrı düşünölemeyeceğinin idrakinde olan Eyüp Sabri Paşa, Hz. Peygamber'in hayatını konu aldığı *Mahmûdu's-Siyer* isimli eserini bitirdikten sonra bu hadiselerin cereyan ettiğİ Arap Yarımadası hakkında bilgiler toplayarak, siyerinde kaleme aldığı olayların okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Mir'atü'l-Haremeyn'e daha

¹¹⁴ Özcan, **a.g.m.**, s.9

¹¹⁵ Özcan, **a.g.m.**, s.8

önce te'lif edilen Mahmûdu's-Siyer'i tamamlayıcı nitelikte bir eser olarak bakmak yanlış olmaz. Hatta bu iki eseri bir arada mütalaa etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Eserin muhtevasına gelince; Eyüp Sabri Paşa, eserin içeriği hakkında kitabın ilk sayfalarında şöyle yazmıştır: “Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere beldeteyn-i mübâreketeyne, kütüb-ü mukaddesede mestûr olduğu ve tarih nazarında tanındığı günden zamanımıza kadar gördükleri inkılâbâta ve Cezîretü'l-Arab'ta mütevattın olan kabâil-i Arab'ın şimdiki ahvâliyle, evâilde tâbi oldukları kavânîn ve nizâmâta dair bir târîh-i mahsûsadır.”¹¹⁶ Müellifin bu ifadesine göre Mir'atü'l-Haremeyn isimli eserde, Mekke ve Medine şehirlerinin tarih sahnesinde ilk defa görülmeye başlanmasından, müellifin yaşadığı XIX. yüzyıla kadarki zaman dilimi içerisinde bu iki şehrin geçirdiği evreler anlatılmış, buralarda yaşayan insanların ilk zamanlardaki durumları ile eserin kaleme alındığı zamandaki durumları, dînî, sosyal ve iktisadî açıdan karşılaştırılmıştır. Eser bunlardan başka, Kâbe, Mescid-i Nebevî ve diğer yapıların inşası, Kâbe'nin en eski zamanlardan bu yana gördüğü tamirler, diğer yerleşim merkezlerinin coğrafi konumu, bölge insanların yaşayışları, bölgenin ev sahipliği yaptığı diğer dinler ile İslam'ın buradan yayılışı gibi konuları ihtiva etmektedir.

Eyüp Sabri Paşa bu eserinde de edebiyatçı yönünü göstermiş, başta Türkçe olmak üzere Arapça ve Farsça beyitler kullanmak suretiyle, anlattığı konulara ayrı bir renk katmıştır.

Müellif, eserinin ilk kısımlarında Mukaddes Hicaz bölgesi ile Hz. Peygamber'in yaşadığı iki mübarek şehir olan Mekke ve Medine tarihi hakkında birçok eser yazıldığını; ancak bunların, tarihin tozlu raflarında kaldığını, ayrıca bölgeyle ilgili müstakil Türkçe hiçbir eser telif edilmediği için,

¹¹⁶Eyüp Sabri Paşa, **Mir'atü'l-Haremeyn: Mir'at-ı Mekke**, I.cilt, İstanbul, Bahriye Matbaası, 1301/1884, s.1

Türk insanının bu iki beldenin faziletini öğrenmekten mahrum kaldıklarını söylemiş ve bu güzide eserini kaleme almadaki asıl nedenini belirtmiştir.¹¹⁷

Esere aralarında dönemin seçkin simalarından, aynı zamanda edebiyatçı ve Takvimhâne-i Âmire Müdürü Ahmed Mithat Efendi ile Muallim Naci, yine ünlü tarihçilerden Ahmed Cevdet Paşa ve Mehmed Münif Paşa'nın da bulunduğu meşhur şahsiyetler birer takriz yazmışlardır. Takriz yazan isimler arasında Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhlerinde Osman Selahaddin Efendi, Eyüp Sabri Paşa'nın mesai arkadaşlarından Bahriye Muhasebecisi İbrahim Surûrî Efendi, Bahriye Mektupçusu Hasan Tevfik Efendi, Şûrâyı Bahriye Başkatibi Osman Rahmi Efendi, dönemin Süleymâniye Ders Âm'larından Hâşim Efendi Şûrâyı Bahriye Nizâm Dâiresi Azalarından Miralay Tayyar Bey de bulunmaktadır.

Sabri Paşa kitabının ilk bölümlerinde, eseri kaleme alırken istifade ettiği kaynakları sıralamıştır. Zikredilen bu kaynaklar arasında İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân*'ı, Râzî'nin *Tefsîrû'l-Kebîr*'i ile *Tefsîru Keşşâf*, *Tefsîru Ebûssuûd*, *Tefsîru Neseî*, *Tefsîru İbn Kesîr* gibi meşhur tefsir kitapları; *Sahih-i Müslim* ve Kastallânî'nin *Buhârî Şerhi* gibi hadis kitapları; Tahtâvî'nin *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkî'l-Felâh*'i ile Fahreddin el-Fergânî'nin *Fetevâ-i Kâdihân*'ı gibi fetva ve fıkıh kitapları; Ezrakî ve Fakîhî'nin *Mekke Tarihleri*; *Vefâu'l-Vefâ*, *Târîhu'l-Hamîs*, *Sübûlü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, *Târîhu İbn Hişam*, *Ravdatu's-Safâ*, *Fazâilü Beytullâh*, *Fûtûhu'l-Haremeyn*, *Fezleke-i Kâtip Çelebi*, *Hülâsâtü'l-Kelâm fî Binâi Beytullahi'l-Harâm*, gibi tarih kitapları bulunmaktadır. Sabri Paşa bunlar gibi altmış civarında kaynak eser ismi zikretmiştir.¹¹⁸

Mir'atü'l-Haremeyn adlı eser Arap Yarımadası hakkında yazılan coğrafya kitaplarının en kapsamlısı olarak değerlendirilmektedir. Eser 1306 yılında Arapça'ya da tercüme edilmiştir. Eyüp Sabri Paşa *Mir'atü'l-Haremeyn* adlı çalışmasının girişinde kaynakları ile ilgili bilgi verirken, acemilik

¹¹⁷ Eyüp Sabri Paşa, *Mir'atü'l-Haremeyn: Mir'at-ı Mekke*, I.Cilt, s.5

¹¹⁸ Eyüp Sabri Paşa, *Mir'atü'l-Haremeyn: Mir'at-ı Mekke*, I.Cilt, s.8-9

döneminin ürünü olan ilk eseri *Mahmûdu's-Siyer*'de kaynakları hususunda bilgi vermemektedir. İlerde de ifade edeceğimiz gibi her ne kadar biz, *Mahmûdu's-Siyer*'in kaynaklarından bir kısmını tespit edebildikse de, yazarın burada kullandığı eserlerin önemli bir kısmından, *Mahmûdu's-Siyer*'de de yararlanmış olabileceğini, yeri gelmişken ifade etmek istiyoruz.

Mir'atü'l-Haremeyn adlı eser, beş cilt halinde Arapça'ya da tercüme edilmiştir.¹¹⁹ Ayrıca eser, Osman Erdem tarafından günümüz Türkçesi'ne aktarılmıştır.¹²⁰

H. Esbâbü'l-Înâye fî Tercemeti Bidâyeti'l-Hidâye

Esbâbü'l-Înâye fî Tercemeti Bidâyeti'l-Hidâye, ünlü İslam bilgini İmam Gazâlî'nin, kelim ilminde kaleme aldığı *Bidâyetü'l-Hidâye* adlı eserinin Türkçe'ye tercümesidir. Eser 1306/1888 yılında İstanbul'da basılmıştır.

I. Necâtü'l-Mü'minîn

Bursalı Mehmed Tahir'in "*Osmanlı Müellifleri*" adlı eserinde Eyüp Sabri Paşa'ya ait olduğunu öne sürdüğü eserlerden biri de *Necâtü'l-Mü'minîn*'dir.¹²¹ Ancak yapmış olduğumuz kütüphane araştırmalarında, Sabri Paşa'ya ait bu isimde bir esere rastlayamadık. Zikredilen eser Mehmed Emin Ofî tarafından kaleme alınmış bir eserdir.¹²²

Bazı kaynaklarda, Eyüp Sabri Paşa'ya ait olarak yukarıda saydığımız eserlerinden başka, Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki adet basılmamış eserinin de bulunduğu belirtilmektedir.¹²³ Bunlar; Kanûnî Sultan Süleyman

¹¹⁹ Bkz. Eyüp Sabri Paşa, *Mir'atü'l-Harameyn*, I-V, İstanbul, Osmanlı Yay. t.y.

¹²⁰ Bkz. Osman Erdem, *Kabe ve Mekke Tarihi*, İstanbul, Fatih Yayınevi, 2003

¹²¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III.Cilt, İstanbul, Meral Yay. 1975, s. 54

¹²² Bkz. Mehmed Emin Ofî, *Necâtü'l-Mü'minîn*, İstanbul, y.y., 1308

¹²³ Özcan, *a.g.m.*, s.9

devrini anlatan *Kanûnî'nin Savaşlarının Manzum Tarihçesi*¹²⁴ ile *Şehnâme Tercümesi*¹²⁵ adlı yazma eserlerdir. Ancak bu iki eser, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yaşamış olan Eyyûbî lakaplı tarihçiye ait eserlerdir. *Kanûnî'nin Savaşlarının Manzum Tarihçesi* adlı eser, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Pâdişahnâme)* adı ile Mehmet Akkuş tarafından günümüz Türkçesi'ne aktarılmıştır.¹²⁶

¹²⁴ Süleymanine Ktb. Esad Efendi Böl. no.2422

¹²⁵ Süleymaniye Ktb. Hüsrev Paşa Böl. no.56457

¹²⁶ Bkz. Eyyûbî, **Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Pâdişahnâme)**, Yayınlayan: Mehmet Akkuş, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 1991

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMÛDU’S-SİYER

Eyüp Sabri Paşa’nın hayatı ve eserleri hakkında verdiğimiz kısa bilgilerden sonra şimdi de Mahmûdu’s-Siyer adlı çalışmasına geçebiliriz.

I. MAHMÛDU’S-SİYER’İN YAZILIŞ AMACI

İslam’ın ilk yıllarında, Müslümanlar arasında Hz. Peygamber’in yaşayışını, hayatın her noktasında örnek alma, ona şek ve şüphe olmaksızın iman ve onun buyruklarına tam itaat hususlarında büyük bir yarış görülmekteydi. Hz. Peygamber’in ashabı, onun yanından bir an bile ayrılmamak, onun sohbetinden mahrum kalmamak istiyordu. Öyle ki, Medine’de Ensar ile Muhacir arasında kardeşlik tesis edilmesinden sonra, aralarında kardeşlik kurulmuş olan Müslümanlar sıra ile Hz. Peygamber’in yanında bulunuyor, kardeşlerden biri gündelik işlerle meşgul olurken diğeri Hz. Peygamber’in huzurunda olmanın ve onun sohbetinde bulunmanın manevi iklimini tadıyordu. Günün sonunda ise, günlük işlerle meşgul olmasından dolayı Hz. Peygamber’in sohbetinden mahrum kalan sahabe, büyük bir heyecanla Allah Rasulü’nün o gün nelerden bahsettiğini kardeşinden öğrenmeye çalışıyordu.

Asr-ı Saadet’teki bu durumdan sonra, o Altın Çağ’da yaşayamamış, Hz. Peygamber’in sohbetinden mahrum kalmış, bu nedenle de onu tanıma şevk ve arzusu ile tutuşan Müslümanlar’da, İslamî ilimlerin tedviniyle beraber Hz. Peygamber’in hayatını kaleme alma yarışı başlamış, böylece “*Siyer*” ilmi vücuda gelmiştir. Hz. Peygamber’i tanımaya ve tanıtmaya yönelik olan bu arzu ve istek kısa süre içerisinde yüzlerce siyer eserinin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Türkler de İslam’ı kabul etmeleriyle beraber bu güzide yarışa ortak olmuşlar, Hz. Muhammed’in hayatını öğrenmeye ve bunu

kendilerine örnek almak için de siyer yazımına, o örnek hayatı insanlara aktarmaya büyük önem vermişler ve bunu dini bir görev saymışlardır. Her asırda o dönemin insanlarına faydalı olmak amacıyla birçok eser telif edilmiş, o eserlerin müellifleri Hz. Peygamber'in hayatını kaleme alma şerefine erişme gayreti içerisinde olmuşlardır. Osmanlı paşa, edip ve âlimlerinden biri olan Eyüp Sabri Paşa da bu şerefe nail olabilmek ve Hz. Peygamber'in hayatını kendi çağdaşları ile gelecek nesillere aktarabilmek için bir siyer kitabı kaleme almış ve eserine Mahmudu's-Siyer adını koymuştur.

Eyüp Sabri Paşa, siyer yazmasının asıl nedeni olarak, o güne dek yazılan siyerlerin ağıdalı bir lisan ile kaleme alındıkları için bunların halkın anlayacağı yalınlıkta olmadıklarını söylemektedir. Dolayısıyla o, İslam dininin mübelliği olan Hz. Muhammed'in hayatı bilinmeden İslam dininin tam olarak anlaşılamayacağının bilincinde olduğu için, siyer konusunda halkın faydalanabileceği, bir eserin yazılması gerektiğini düşünüyordu. Nitekim kitabının ilk sayfalarında bu konuya işaret etmekte ve yaptığı tahkikat sonucunda, elde pek çok siyer kitabı bulunmasına rağmen halkın bu eserleri kolayca anlayamadığını belirterek şöyle demektedir: *“Âşikâr olduğu üzre efrâd-ı beşer için mansûr olan kâfe-i muhassenât ve fuyûdât-ı sûriyye ve mâneviyyenin medâr-ı istinâd ve intişârı mahzâ hikmet ve mutlak saadet ve hidayetten ibâret bulunan siyer-i pâkize-i Cenâb-ı Peygamberî olmasıyla, eslâf-ı ulemâ-i kirâm tedkîk-i siyer ve temhîd-i âsâr-ı Seyyidü'l-Beşer emr-i mu'tenâsından bezl-i mesâî ile işbu fenn-i celîle dair hesâba gelmez kitaplar tasnif ve te'lif buyurmuşlardır. Lâkin bunlardan ekserîsi lisân-ı Arabî ve birazları da zebân-ı Fârisî üzre yazılmış olduğundan, ebnâyı vatanımızın cüz'î a'zamîsi istidlâî' mezâyâlarından mahrûm ve lisân-ı Türkî'de tasnîf olunmuş olanlardan bazıları mahsûs-u nükte şinâsân havâs olan münşeât-ı belîğa ve mustalehât-ı mu'kade ile tahrîr olunmasıyla avâm için istikşâf-ı nikât ve mezâyâyı dakîkaları muhâl, ve bazıları dahi bir takım rivâyât-ı zaîfe ve ekvâl-i sahîfeyi câmi' olduğundan mütâlaaları cümleye mûris-i melâl ve kelâl olduğu mâlum olup, binâberîn fenn-i mezkûra dair herkesin nazar-ı rağbet ve îtibârını celbedecek surette bir eserin lüzûm-u vücûdu, bu ahkar-ı ibâd,*

aceze-i Asâkir-i Bahriye'den Eyüp Sabri nâmurâd tarafından tahattur ile eser-i kemterânemi Mahmûdu's-Siyer namıyla Hz. Hilâfet Penâhi'ye arz-ı takdîm eylemişimdir" şeklinde belirtmiş ve kaleme aldığı eserini Padişah II.Abdulhamid'e sunduğunu ifade etmiştir.¹²⁷

Eyüp Sabri Paşa'nın bu ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla, yaşadığı dönem olan XIX. y.y. Osmanlı'sında o zamana kadar yazılmış birçok siyer eseri olmasına rağmen çeşitli nedenlerden ötürü bu eserler o dönem halkına hitap edememektedir. Sabri Paşa'ya göre bu durumun birinci nedeni, kendi dönemine kadar yazılmış olan eserlerin çoğunluğunun Arapça veya Farsça olmasıdır.¹²⁸ Bu durum İslam'ın Arap Yarımadası'nda yayılmaya başlamasından ve ilk tedvin edilen eserlerin Arapça olmasından dolayı normal görünmektedir. Zira her milletin tarihçiliğinde şahit olduğumuz kültürel etkileşimi Osmanlı dönemi tarihçiliğinde de görmekteyiz. Çünkü Osmanlı Devleti gerek temsil ettiği dini kimlik olan İslam'ın, Arabistan'da zuhur etmesi; gerekse yayıldığı coğrafya itibariyle, başta Araplar ve Fars kökenli İranlılar olmak üzere çeşitli milletlerin kültürleri ile etkileşim içine girmişlerdir. Bu tür kültürel etkileşim, en belirgin olarak kendini dil alanında göstermektedir.¹²⁹ Türklerin İslam'ı benimsemelerinin ardından, ilk dönemlerden itibaren İslami eserlerin tedrisine büyük önem vermişler, bunun ilk adımı olarak da Arap dilinin öğrenimine başlamışlardır. Tüm bunların sonucunda Osmanlı Türkleri'nde Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça eserler kaleme alınmış ve yine bu dillerden tercümeler yapılmıştır.

Kültürel etkileşim sonucunda Osmanlı dönemi siyer yazıcılığında çok dilliliğe neden olan bu durum normal karşılansa da, İslam sınırlarının hızlı bir şekilde genişlemesi ile birlikte Türklerin tamamının İslam'ı kabul ettiğini ve özellikle de Yavuz Sultan Selim döneminde halifelikle beraber, İslam'ın dini ve siyasi liderliğinin Osmanlı Devleti'ne geçtiğini düşünürsek, Hz. Muhammed (sav)'in hayatını anlatan, Türkçe siyer eserlerinin yaygın olarak bulunmaması

¹²⁷ Eyüp Sabri Paşa, **Mahmûdu's-Siyer**, Edirne, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1287/1870, s.3-4

¹²⁸ Eyüp Sabri Paşa, **Mahmûdu's-Siyer**, s.3

¹²⁹ Eyüp Baş, **Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı**, Ankara, TDV Yayınları, 2006, s.12

çok da kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü her ne kadar Hz. Muhammed (sav) Arap kökenli olup, hayatını Arabistan sınırları içinde geçirmiş olsa da, İslam dini kısa süre içinde tüm dünyaya yayılmış ve o dine mensup bütün insanlarda olduğu gibi, Türkler’de de mensup oldukları dinin peygamberini tanıma, onun hayatını öğrenme istek ve heyecanı oluşmuştur. Bu hususu göz önünde bulunduran Eyüp Sabri Paşa, Arapça ve Farsça olarak yazılan siyerlerin, Osmanlı Türkleri’nin tamamına hitap edemediğini, bu eserlerin ilim halkalarında okunup anlaşılabilmediğini, ancak halkın bunları anlamaktan uzak kaldıklarını belirtmiştir.¹³⁰

Halkın anlayabileceği türden Türkçe yazılmış siyer eserlerinin az olmasını eleştiren Eyüp Sabri Paşa’nın şikayetçi olduğu diğer bir husus ise, elde mevcut Türkçe siyerlerin tercüme eserler olması, bu tür eserler arasında özgün Türkçe siyerlerin bulunmaması, tercüme edilen eserlerin de birçoğunun ağdalı ve çok edebî bir dille çevrilmiş, bazılarının ise zayıf rivayetler ve yanlış ifadelerle dolu olmasıdır. Eyüp Sabri Paşa’ya göre edebî bir dille tercüme edilmiş olan eserler de, Arapça veya Farsça olarak yazılmış eserler kadar halkın okuyup anlayabileceği dil yapısından uzaktır.¹³¹

Tüm bu hususları göz önünde bulunduran Eyüp Sabri Paşa, sadece havâssa yani ilim meclislerinde ilim ve irfanla uğraşan âlimlere değil, aynı zamanda Arapça ve Farsça bilmeyen avama yani halka da hitap edecek türden bir siyer yazılması gerektiğini belirtmiştir.¹³²

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Eyüp Sabri Paşa *Mahmûdu’s-Siyer* isimli eserini, kendi döneminde yaşayan ve Arapça bilmeyen Osmanlı Türkleri’ne yönelik faydalı bir hizmet olması düşüncesiyle yazmıştır. Zira toplumun ana dili dışında yazılmış eserler, ancak belli düzeydeki bir çevreye hitap etmektedir. Bunun yanı sıra edebi bir dille, süslü bir anlatım tarzıyla yazılmış eserler de, aynen başka dillerde yazılmış eserler kadar, halkın anlayabileceği

¹³⁰ Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu’s-Siyer*, s.3

¹³¹ Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu’s-Siyer*, s.3

¹³² Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu’s-Siyer*, s.3

bir anlatımdan uzak kalmaktadır. Bu nedenle Eyüp Sabri Paşa, her kesimden halkın okuyup anlayabileceği, sade bir dille yazılmış bir siyer kitabı kaleme almaya karar vermiştir.

Sabri Paşa'nın, *Mahmûdu's-Siyer* adlı eserini yazmaya ne zaman başladığı hususunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat müellif, eserini H.1287/M.1870 yılı Ramazan ayının 12.günü tamamladığını kitabın son sayfasında belirtmiştir.¹³³

II. MAHMÛDU'S-SİYER HAKKINDA OSMANLI ULEMASININ SÖYLEDİKLERİ

Eyüp Sabri Paşa'nın kaleme aldığı siyerine, dönemin bürokratları, ilim adamları ve Sabri Paşa'nın Bahriye Nezareti'nden görev arkadaşları çeşitli takrizler yazmışlar ve tarih düşürmüşlerdir. Bu takrizlerde, *Mahmûdu's-Siyer*'in ne denli güzide bir eser olduğu vurgulanmıştır. Şimdi Eyüp Sabri Sabri Paşa'nın siyerine takriz yazan isimleri zikredeceğiz.

A. Osman Selahaddin el-Mevlevî

Mevlevî tarikatından Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden, fazilet ve kemal sahibi, aynı zamanda da siyasete vâkıf bir zât olan¹³⁴ Osman Selahaddin Efendi (ö.1304/1886), *Mahmûdu's-Siyer* için yazdığı takrizinde, kendi dönemine kadar *Siyer-i Veysî* ve *Nâbî*, *Zeyl-i Nazmizâde*, *Manzûme-i Hanefî* ve bunlar gibi birçok siyer eserinin kaleme alındığını ancak bunların Türkçe yazılmış olmalarına rağmen, gösterişli ve süslü bir üslupla yazıldıklarından dolayı halk tarafından anlaşılmasının bir hayli güç olduğunu söylemiştir. Osman Selahaddin Efendi ayrıca, Türkçe'ye tercüme edilmiş eserlere de değinerek, bu tür eserlerin düzensiz ve güvenilmez bir şekilde

¹³³ Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu's-Siyer*, s.599

¹³⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I.Cilt, İstanbul, Meral Yay., 1975, s.171

çevirilerinin yapıldığını, Hz. Peygamber'in hayatının tamamını içermediklerini ve içinde Hz. Peygamber'e layık olmayan ifadeler barındırdıklarını belirtmiştir.

Selahaddin Efendi, takrizinin devamında; ismi Eyüp ve lakabı Sabri olan Eyüp Sabri Paşa'nın, *Mahmûdu's-Siyer* ismini verdiği eserinde kullandığı rivayetlerin sika râvilerden olmasına dikkat ettiğini, eserin dilinin sade ve anlaşılır, kullandığı ifadelerin uygun, Hz. Peygamber'in hayatının tamamını kapsayan ve bununla beraber onun aile hayatı ile sahabelerin hayatlarını da içeren güzide bir eser olduğunu vurgulamış, Eyüp Sabri Paşa'nın, Hz. Peygamber'in hayatını kaleme alarak büyük bir şerefe nail olduğunu belirtmiştir.

B. Mehmed Nüzhet Efendi

Vefat tarihi 1304/1886 olan ünlü edip Mehmet Nüzhet Efendi, siyer ilminin önemini vurguladığı takrizinde; Eyüp Sabri Paşa'nın kaleme aldığı eserin lisan-ı asr ve zamana muvafık bir üslupla yazıldığını, yani çağın dil ve üslup özelliklerine uygun olduğunu söylemiş, *Mahmudu's-Siyer*'in hacminin küçük olmakla beraber, Hz. Muhammed'in hayatındaki olayların tamamını kapsadığını, bu açıdan faydalı bir eser olduğunu ifade etmiş ve kitap için şu dörtlüğü yazmıştır:

*Sakın efsane sanma kıssa-i hayru'l-beşerdir bu
Necât-ı ümmete sermayedir, hüsn-ü siyerdir bu
Oku, hıfzeyle, kesbet manevi sûr-i saâdâtı
Eazz-ı nimet-dârına mûsil bir eserdir bu.*¹³⁵

Mehmed Nüzhet Efendi bu mısralarıyla *Mahmûdu's-Siyer*'e duyduğu hayranlığı dile getirmiştir.

¹³⁵ Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu's-Siyer*, s.4

C. Niyazi Efendi

Dönemin ünlü müderrislerinden Niyazi Efendi (ö.1312/1894) de kaleme aldığı takrîzinde, *Mahmudu's-Siyer*'in ne derece güzide bir eser olduğunu ve beğenisini şu mısralarla dile getirmiştir:

*Ey Sabri zinde edâ iş bu kitabın
Mahmudu's-Siyer demeye şâyânter oldu.
Çünkü Kısas-ı Ahmed-i Muhtâr-ı cemîan
Cem edici bir eser-i muteber oldu.
İnşâ-yı belîğinden olan hüsn-ü selâset
Hakka ki neşât âver-i ehl-i hüner oldu.
Meşkûr olur elbette mesâ-i cemilen
Sen sanma ânı indi Nebî'de heder oldu.
Bir bir arayıp söyledi Tarih-i Niyazi
Mahmudu's-Siyer âleme zibâ bir eser oldu.¹³⁶*

D. Hasan Tevfik Efendi

Bahriye mektupçusu, divan kâtibi ve aynı zamanda da önemli bir ilim adamı ve edip olan Hasan Tevfik Efendi (ö. 1326/1908), *Mahmûdu's-Siyer* için yazdığı takrizinde şunları söylemiştir: “Müslümanlar okyanustan bir damla, güneşten bir zerre mesabesinde de olsa Hz. Peygamber'in siyerini kaleme almaya gayret etmişlerdir. Her asırda o dönemin insanlarına faydalı olmak gayesiyle birçok eser yazan müellifler, Ehl-i Siyer-i Muhammedî olma şerefine erişmeye çalışmışlardır. Zamanımızın mümtaz müelliflerinden Eyüp Sabri Efendi de bu kervana katılmış, Mahmudu's-Siyer adında birçok güzelliği ve faydayı bünyesinde barındıran, hem havâssa (yani ilim

¹³⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.4

adamlarına) hem de avama (halka) halâvet (tatlılık) veren bir eser kaleme almıştır.¹³⁷

E. Ahmed Mithat Efendi

Takvimhâne-i Âmire Müdürü ve aynı zamanda da Eyüp Sabri Paşa ile aynı asırda yaşamış bir edebiyatçı olan Ahmed Mithat Efendi (ö. 1329/1911), Eyüp Sabri Paşa'nın kaleme aldığı üç ciltlik *Mir'atü'l-Haremeyn* adlı eserine yazdığı takrizinde şöyle demiştir: “*Asr-ı mes'ûd-u Peygamberî'ye yetişememiş ve sohbet-i cân ve cihân-ı kıymet-i Cenâb-ı Ahmedî ile müteşerrif olamamış Ümmet-i Muhammedî için, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserler yazmaya gayret eden müelliflerin sonuncusu ve Hz. Peygamber'in böyle dünya ve ahiretçe en şerefli hizmetinin hizmetkârı olan Eyüp Sabri Beyefendi, Mahmûdu's-Siyer isimli mübarek eserinde menâkıb-ı celîle-i Seyyidi'l-Mürselîn'i aynıyla Asr-ı Saadet'te yaşayıp öğrenmiş gibi, ehl-i imanın kulağına ulaştırmıştır.*”¹³⁸

Ahmed Mithat Efendi bu takriziyle Eyüp Sabri Paşa'nın Hz. Muhammed (sav) devrini bizzat yaşamış gibi o devirde gerçekleşen olayları *Mahmûdu's-Siyer* adlı eseriyle kendi döneminde yaşayan insanlara aktardığını belirtmiştir.

Mahmûdu's-Siyer ile ilgili dönemin ulemasının kanaatlerini zikrettikten sonra şimdi bu önemli eserin basımı ile ilgili birkaç şey söyleyelim. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, *Mahmûdu's-Siyer*'in yazıldığı dönem olan XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı'da matbaa kullanılmakta idi. Dolayısıyla söz konusu eserin mahtûtalarından ziyade matbû nüshaları bulunmaktadır. Bu da eserin yazılır yazılmaz tab' edildiğini göstermektedir. Eserin kaç sefer neşredildiğine gelince; bu konuda elimizde yeterli bir bilgi bulunmamakla beraber, ikinci baskısının yapılmadığı kanaatindeyiz.

¹³⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.6

¹³⁸ Eyüp Sabri Paşa, **Mir'atü'l-Haremeyn: Mir'at-ı Mekke**, I.Cilt, İstanbul, Bahriye Matbaası, 1301/1884, s.3

III. KAYNAKLARI

Bilindiği gibi tarih, iki farklı durumu ifade eden bir kavramdır. Bir taraftan geçmiş konu edinirken, diğer taraftan bugünü yani tarihçinin yaşadığı dönemde cereyan eden bir ameliyeyi yani tarih yazıcılığını ifade etmektedir. Tarih yazıcılığı geçmişten kendi yaşadığı güne ulaşan veri ile yapılır. Kaynak dediğimiz şey bu veridir.¹³⁹ Bir verinin sağlamlığı, tarihçinin anlatısını kurarken aslına yakın bir resim çizmesinde faydalı olur. Şayet kaynak problemli ise o zaman anlatı da sorunlarla malûl olacaktır. Eğer kaynak sahih ise anlatını da değeri yükselecektir.¹⁴⁰ İşte bu nedenden dolayı, Eyüp Sabri Paşa'nın eserinde faydalandığı kaynaklarına ayrı bir önem verdik. Sabri Paşa, hangi bilgi kaynaklarından faydalandı, bunları nasıl kullandı, kaynağını kullanırken ona sadık kaldı mı? gibi sorular üzerinde durmaya çalıştık.

Eyüp Sabri Paşa'nın tespit ettiğimiz kaynaklarını vermeden önce, *Mahmûdu's-Siyer* isimli eserini kaleme alırken, faydalandığı referansları belirtme hassasiyetini gösterdiğini söyleyemeyiz. Zira eserde olayları anlatırken birçok sahabeden rivayetlerde bulunmuş ancak eserinin pek az kısmında bu rivayetlerin kaynaklarından söz ederek, yalnızca sahabe ismini ve rivayeti vermekle yetinmiştir. Hangi rivayeti nereden, hangi eserden aldığını belirtmemeyi tercih etmiştir.

Eyüp Sabri Paşa eserinde kullandığı kaynakları belirtme hususunda pek hassas davranmamış olsa da, bu hiç kaynak belirtmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü Eyüp Sabri Paşa, eserin birçok kısmında olmasa da, bazı yerlerde faydalandığı kaynakları zikretmektedir. Özellikle ünlü siyer yazarlarından tarihçi İbn İshak (ö151/768)¹⁴¹, İbn Hişam (ö. 218/833)'in¹⁴² ile

¹³⁹ Mehmet Mahfuz Söylemez, "Tarih Üzerine Notlar", *Milel ve'n-Nihal*, Cilt IV, Sayı 3, 2007, s.12

¹⁴⁰ İrfan Aycan-Mehmet Mahfuz Söylemez, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara, Ankara Okulu Yay. 2002, s.16-17

¹⁴¹ Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu's-Siyer*, s.73

¹⁴² Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, s.399

Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi (ö.309/923)¹⁴³'nin isimlerini zikretmektedir. Aynı şekilde, siyer kaynaklarının olmazsa olmazlarından hadis ve tefsir kitapları da, Eyüp Sabri Paşa'nın faydalandığı kaynaklar arasında yer almaktadır. İmam Buhari'nin (ö. 256/869) *el-Câmi'*¹⁴⁴, Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned'i*¹⁴⁵, İmam Begavî'nin (ö. 516/1122) *Meâlimu't-Tenzîl'i* bunlardandır.

Sabri Paşa genel olarak, istifade ettiği rivayetleri ve kaynakları asıl konunun anlatımında değil, asıl konuya ek olarak zikrettiği hikmet, istitrâd, faide, garibe, lâyiha (tasarı), ihtâr, mucize, ilave, mülâhaza gibi ara başlıklar altında konu dışında fakat konu ile alakalı tamamlayıcı ve aydınlatıcı bilgiler içerisinde belirtmiştir.

Yaptığımız inceleme sonucunda, Mahmûdu's-Siyer'de 25 ayrı eserin, ya sadece ismi, ya sadece yazarının ismi veya hem yazarın hem de eserin ismi birlikte zikredilmiştir. Eyüp Sabri Paşa siyerini kaleme alırken siyer, hadis, tefsir, ahlak, kelam konularında yazılmış eserlere atıfta bulunmuş, bu eserleri kaynak olarak kitabında kullanmıştır.

Bu kısa girişten sonra şimdi de müellifin kullandığı kaynak eserlere bakalım.

A. Eseri Belirtilmemiş Müellifler

Eyüp Sabri Paşa, Mahmûdu's-Siyer'i yazarken, konuların anlatımında çeşitli kaynak eserlerden alıntılar yaptığını, öne sürdüğü fikirlerini kaynak eserlerden naklederek sağlam temellere oturtmaya gayret ettiğini yukarıda ifade etmiştik. Bununla birlikte Eyüp Sabri Paşa kendine özgü bir kaynak kullanma yöntemine sahiptir. Bu da kuşkusuz dönemin referans kullanma metodu ile alakalı bir konudur. Zira dönemin eserleri incelendiğinde, Eyüp

¹⁴³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.46

¹⁴⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.195

¹⁴⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.310

Sabri Paşa'dan farklı bir kullanıma sahip müellif bulmak güç görünmektedir. Nitekim Sabri Paşa da aynen dönemin uleması gibi, siyerinde kaynak kullanırken kitabına aldığı bazı nakilleri yalnızca müellif ismi zikrederek vermiş, müellifin hangi eserinden alıntı yaptığını belirtmemiştir. *Mahmûdu's-Siyer*'de kullanılan bazı kaynakların sadece müellif ismi verilmiş, müellifin hangi eserinden yararlandığı belirtilmemiştir. Çalışmamızın bu bölümünde Sabri Paşa'nın isim olarak belirttiği müelliflerin hangi eserlerinin kaynak olarak kullanılmış olabileceğini incelemeye çalıştık. Ancak bu noktada isimleri zikredilen müelliflerin birden çok eserinin bulunması, bizi hangi eserin kullanıldığının belirlenmesi hususunda oldukça zorladığını ifade etmemiz gerekir. Zira bir müellifin bütün eserlerini satır satır inceleme gibi bir imkan söz konusu değildir. Bunun için anlatılan konuyla en yakından alakalı olan eserin kullanılmış olabileceği tahmini üzerinde yoğunlaşarak çalışmamızı sürdüreceğiz.

1. Muhammed b. İshak

Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerini kaleme alırken faydalandığı ve rivayette bulunduğu ana kaynaklardan biri İbn İshak (ö.151/768)'tir.¹⁴⁶ Ancak Eyüp Sabri Paşa burada da kaynak olarak kullandığı eserin ismini değil, yalnızca müellif ismi zikretmekle yetinmiştir.

Örneğin; Eyüp Sabri Paşa eserinin 73. sayfasında Hz. Muhammed (sav)'in, amcası Ebu Talib'in ölüm döşeginde iken yanına giderek onu İslam'a davet ettiği bölümü anlatırken, İbn İshak'ın rivayetini almış ve "*Muhammed b. İshak Yesâr kavli üzere Sallallahu aleyhi vesellem Hazretleri, nihayet-i maraz-ı mevtinde Ebu Talib'in olduğu odaya azimet ve*

¹⁴⁶ İbn İshak namıyla tanınan ve tam adı Ebu Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar, meşhur muhaddis ve tarihçi İbn Şihâb ez-Zührî'nin talebelerindendir. H.85/M.704 yılında Medine'de doğmuştur. Zamanının meşhur şahsiyetlerinden hadis tedris etmiş, topladığı hadis ve rivayetler, kendisini İslam Tarihi alanında büyük bir üne kavuşturan ve bu alanda en çok başvurulan kaynaklardan biri olmasını sağlayan "Kitâbu'l-Megâzi" adlı eserinin temellerini teşkil etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "İbn İshak", *DİA*, XX.Cilt, s.93-96; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, İsar Yay., 1998, s.26-28

*serbâlin-i firâşına kuûda izhâr-ı rağbet ile <Ey ammi mihribânım şîâr-ı cahiliyeti terk ve lahmipâre-i lisânını kelime-i tevhîd ile müteberrik edecek zamandır>*¹⁴⁷ şeklinde rivayeti nakletmiştir.¹⁴⁸ Bununla birlikte Sabri Paşa, rivayetle ilgili hangi eserden ve eserin hangi bölümünden faydalandığı hususunda herhangi bir bilgi sunmamıştır. Ancak biz biliyoruz ki, ünlü siyer yazarlarından Muhammed b. İshak b. Yesâr'a ait, ilim adamlarınca siyer konusunda referans olarak kullanılan tek bir eser var, o da *Kitâbu'l-Megâzî* adlı eseridir. İslam tarihçilerinin sıkça başvurdukları güvenilir kaynaklardan biri olan İbn İshak'ın *Kitâbu'l-Megâzî*'si, Mahmûdu's-Siyer müellifi Sabri Paşa'nın da eserini kaleme alırken başvurduğu kaynakların başında gelmektedir.

2. İbn Hişam

Siyer yazıcılarının istifade ettiği ana kaynaklardan biri, İbn İshak'ın talebelerinden olan Abdulmelik b. Hişam (ö. 218/833)'in¹⁴⁹ *Sîret-i İbn Hişam* adı ile de anılan, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sidir. Eyüp Sabri Paşa da, *Mahmûdu's-Siyer*'inde hangi eser olduğunu belirtmeksizin İbn Hişam'dan iktibasta bulunmuştur.¹⁵⁰

İbn Hişam, hocası İbn İshak'ın meşhur siyer kitabını yeniden gözden geçirerek kimi yerlerine eklemeler yapmak suretiyle geliştirmiş ve İslam tarihi araştırmacıları için el kitabı sayılabilecek derecede önem arz eden ünlü *Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eserini oluşturmuştur. Kitap zamanla onun adıyla *Sîret-i İbn Hişam* şeklinde anılmıştır.

¹⁴⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.73

¹⁴⁸ Bkz. Muhammed b. İshak b. Yesâr, **Sîret-ü İbn İshak**, Tahk. Muhammed Hamidullah, 'y.y.', 1401/1981, s.221

¹⁴⁹ İbn Hişam'ın tam adı Abdulmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyari ez-Züheli es-Sedûsî el-Meâferî el-Basrî Ebu Muhammed'dir (Bkz. Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn**, II.Cilt, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1993, s.323) İslam Tarihi alanında temel kaynaklardan biri olan "Sîretü'n-Nebeviyye" yazarı İbn Hişam, tahsilini Basra'da tamamlamıştır. Edebiyat, tarih ve neseb bilgisi alanlarında devrin meşhur âlimlerinden ders almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyfullah Çoruh, "İbn Hişam: Hayatı ve Tarihçiliği", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Samsun, 19 Mayıs Üni. Sos. Bil. Enst., 1995

¹⁵⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.399

İbn Hişam'ın *Sîretü'n-Nebeviyye*'si siyer ilminin başta gelen kaynakları arasında yer almasına rağmen Eyüp Sabri Paşa kendi siyerinde yalnızca bir yerde İbn Hişam'ın ismini zikretmekte, eserin isminden söz etmemekte ve anlatılan konuda "*İbn Hişam rivayetine göre...*" demekle yetinmektedir.¹⁵¹ Eyüp Sabri Paşa Mekke'nin fethinden sonra vuku bulan olayları anlattığı bölümde, İslam düşmanlarından Sâre adlı müşrik kadının, İbn Esîr'in *el-Kâmil fi't-Tarih* adlı eserinde Mekke'nin fethi gününde öldürüldüğünü,¹⁵² İbn Hişam'dan nakledilen rivayete göre ise, müşrik kadının Mekke'nin fethi gününde Müslüman olduğunun belirtildiğini söylemektedir.¹⁵³ Sabri Paşa bu noktada iki farklı rivayeti, iki farklı eserden nakletmiştir. Bu husus, Sabri Paşa'nın rivayetleri kullanmada ne kadar titiz davrandığını bizlere göstermektedir. Ancak şu da var ki, *Sîret-i İbn Hişam*'ın İslam tarihi ve siyer konusunda en önemli kaynaklardan biri olmasına rağmen, Sabri Paşa'nın İbn Hişam ismini 600 sayfalık *Mahmûdu's-Siyer*'in sadece tek bir yerinde zikretmesi bizi hayrete düşürmüştür. Bu hususun, daha önce de zikrettiğimiz gibi Sabri Paşa'nın birkaç rivayet dışında, kullandığı kaynakları çok fazla dile getirme adeti olmamasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Aksi halde, bir siyer yazarının *Sîret-i İbn Hişam* gibi önemli bir eseri kaynak olarak kullanmaması düşünülemez.

3. Buhâri

Hadis kitapları, İslam tarihi araştırmacılarının en başta gelen kaynakları arasında yer almaktadır. Bu itibarla, Eyüp Sabri Paşa'da siyerini kaleme alırken hadis kitaplarını ön planda tutmuştur. Hz. Muhammed (sav)'in hayatı ele alınırken, o devirde vuku bulan olayları bilebilmenin birinci yolu, o olaylara bizzat şahit olan sahabelerin, bizlere aktardıkları rivayetlerdir.

¹⁵¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, 399

¹⁵² İbn Esîr Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, **el-Kâmil fi't-Târih**, II. Cilt, Tahk. Ebi'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut-Lübnan, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987, s.126

¹⁵³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, 399, Krş. Abdülmelik İbn Hişam, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, IV. Cilt, Tahk. Mustafa Saka v.d., Beyrut, Mektebetü'l-İlmiyye, t.y., s.410

Siyer yazımına dair kaynakların en doğru biçimde nasıl kullanılacağına bilincinde olan Eyüp Sabri Paşa'nın, eserini kaleme alırken rivayet naklettiği isimlerden biri ünlü muhaddis Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre b. Berdizbeh el-Cûfî el-Buhârî (ö. 256/869)'dir.¹⁵⁴

Eyüp Sabri Paşa Uhud Savaşı'nı anlattığı bölümde, *Sahih-i Buhari*'den naklen, Cebrail ve Mikail (a.s.)'ın Hz. Muhammed (sav)'in muhafızlığını üstlendiklerini belirtmiştir.¹⁵⁵

4. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi

Mahmûdu's-Siyer'de ismi zikredilen kaynaklardan bir diğeri Taberî (ö.309/923)'dir.¹⁵⁶ Eserde Taberî'nin yalnızca ismi geçmekte ve ondan nakilde bulunulduğu yazmakta¹⁵⁷, ancak Taberî'nin hangi eserinden ve eserin hangi bölümünden faydalandığından söz edilmemektedir. Ancak yaptığımız inceleme sonucunda Eyüp Sabri Paşa'nın, Taberî'den nakil yaptığı eserin *Târîh-i Taberî veya Târîh-i Mulûk ve'r-Rusul* olarak da bilinen *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk* olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Zira Taberî Tarihi'nin, İslam'ın ilk dönemlerine dair hiçbir eserle kıyaslanamayacak derecede önemli bilgilere sahip olması, birçok İslam tarihi eserine kaynaklık etmesine neden olmuştur. Taberî'nin *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk*'u, yaratılıştan başlayarak Hicrî

¹⁵⁴ Ünlü hadis âlimi Buhârî, 194/810 yılında Buhara'da doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren hadis toplamaya başlayan Buhârî'nin, hadis aldığı hocalarının sayısı 1000'e ulaşmıştır. Topladığı 200.000 civarındaki hadis ile, hadis alanında en güvenilir kitap olarak kabul edilen "Câmiu's-Sahîh" adlı eserini oluşturmuştur. 13.000 hadis râvisinin biyografilerini ele aldığı "Târîhu'l-Kebîr" ise Buhârî'nin bir diğer önemli eseridir. Buhârî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Ögüt, "Buhârî-Muhammed b. İsmail", *DİA*, VI.Cilt, s.368-376

¹⁵⁵ Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, s.195, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâil el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, VIII.Cilt, çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1987, s.3800

¹⁵⁶ 224/838 yılında Taberistan'da doğan Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, H.III. asrın seçkin tarihçi ve müfessirlerindendir. İslam Tarihi alanında yazdığı "*Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk*" ve tefsir sahasında kaleme aldığı "*Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*" adlı eserleri ile tarih sahnesinde hakettiği bir üne sahip olmuştur. Taberî hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Kurt, "Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun, O.M.Ü.S.B.E., 1991

¹⁵⁷ Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, s.46

302 (M.924) yılına kadar İslam Tarihi'yle alakalı olan olayları içermektedir. Eser esas itibariyle iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, yaratılıştan başlayarak İslam dininin ortaya çıktığı zamana kadarki dönemi içine alan geniş çaplı bir dünya tarihi olup, çoğunlukla mitolojik rivayetler ve ispatı zor olan bilgilerle doludur.¹⁵⁸ İkinci bölüm ise İslam'ın başlangıcından H.III/ M.IX. yüzyıla kadar olan İslam Tarihine dair olayları ihtiva eder.¹⁵⁹

Eyüp Sabri Paşa eserinde Hz. Muhammed (sav)'in ilk vahiyden sonra bir süre Fetret-i Vahiy dönemine girdiği hususun anlatıldığı bölümde, konu içinde istitrâd (asıl mevzudan olmayıp, münasebeti gelmişken söylenen söz)¹⁶⁰ başlığı altında; "*Muhammed b. Cerîr et-Taberî nakliyle, Câbir b. Abdullah el-Ensârî rivayeti üzere, Sallallahu aleyhi vesellem buyururlar ki*" diyerek, Hz. Peygamber'in o günlerdeki ruh halini bizzat kendi ağzından nakletmiştir.¹⁶¹

Taberî Tarih'i, ana kaynaklardan biri olması bakımından önemli bir değeri bulunmasının yanı sıra, güvenilirliği hususunda da İslam tarihi ile uğraşan ilim ehlinin gözünde önemli bir yerde durmaktadır.¹⁶² Dahası Taberî, Eyüp Sabri Paşa'nın yaşadığı dönemde bilinen ve kullanılan en önemli tarih kaynağı olma hüviyetine de sahiptir. Dolayısıyla Eyüp Sabri Paşa, Taberî ismini eserinin sadece bir yerinde zikretmiş olsa da, siyerini kaleme alırken Taberî'nin bu önemli eserinden büyük ölçüde istifade ettiğini söyleyebiliriz.

¹⁵⁸ Söylemez, "İslam Tarihi Metodolojisi", **Basılmamış Ders Notları**, Çorum 2004, s.51

¹⁵⁹ Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi: İlk Dönem**, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 1999, s.98

¹⁶⁰ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2002, s.464

¹⁶¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 46, Bkz. Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Târihu'l-Umem ve'r-Rusûl**, II.Cilt, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1407/1987, s.386-387

¹⁶² M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler**, İstanbul, Endülüs Yay., 1991, s.44

5. Ebu'l Ferec İbnü'l-Cevzî

Mahmûdu's-Siyer'de eser zikredilmeden verilen kaynaklardan biri de Ebu'l- Ferec İbnü'l-Cevzî Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/1201)'dir.¹⁶³ Mahmûdu's-Siyer'in 115. sayfasında Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evliliğinin anlatıldığı bölümde Eyüp Sabri Paşa; “*Eimme-i siyer ciger köşe-i Seyyidü'l-Ebrâr (sav) Hazretleri'nin âlây-ı vâlâyı u'rûsu hakkında kesîre dermeyânla i'tâyı haber eylemişler ise de, İmam Ebu'l-Ferec Cevzî'nin nây-ı tarafa nevây-ı kalemî rivâyet-i sahîha-i âti'z-zikri beyanla zemzeme sâz meclis-i tahkîk olunduğundan onun tafsiliyle iktifâ kılındı*” diyerek, konu ile ilgili olarak siyer âlimlerinin birçok görüş belirttiklerini ancak konuyu Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin sahih rivayetle naklettiğini ifade ederek, *Mahmûdu's-Siyer*'de İbnü'l-Cevzî'nin görüşüne yer verdiğini söylemiş ve konu ile alakalı rivayeti, ashaptan Selmân-ı Fârisi ve Ümmü Seleme (r.a.)'den nakletmiştir.¹⁶⁴

Sabri Paşa eserinde İbnü'l-Cevzî'nin rivayetine yer vermesine rağmen bu rivayeti İbnü'l-Cevzî'nin hangi eserinden aldığını belirtmemiştir. Kaynaklara göre İbnü'l-Cevzî'nin 300'den fazla kitabının bulunduğu hususunu göz önünde bulundurursak,¹⁶⁵ Sabri Paşa'nın bu eserlerden hangisini siyerinde kaynak olarak kullandığını bilmemiz oldukça güç görünmektedir. Zira hangi eserin kaynak olarak kullanıldığını bilebilmemiz için İbnü'l-Cevzî tarafından yazılmış olan tüm bu eserleri sayfa sayfa, satır satır gözden geçirmemiz gerekir. Bu da hem çalışmamızın boyutu ve sınırları hem de zaman kısıtlılığı açısından imkânsız görünmektedir. Ancak biz Sabri Paşa'nın, İbnü'l-Cevzî'nin siyere dair kaleme aldığı *el-Muntazam fi*

¹⁶³ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, 510/1116 yılında Bağdat'ta doğmuştur. İlim tahsil etmek için çeşitli seyahatlere çıkan İbnü'l-Cevzî, tarih, biyografi, dil ve edebiyat, hadis, tefsir, akaid alanlarında 300'den fazla kitap yazmıştır. İbnü'l-Cevzî'nin en önemli iki eseri, İslam Tarihine dair kaleme aldığı “*el-Muntazam fi Târîhu'l-Ümem ve'l Mülûk*” ile “*Sıfatu's-Safve*” adlı kitaplardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, Casim Avcı, “İbnü'l-Cevzî-Ebu'l-Ferec”, *DİA*, XX.Cilt, s.543-549

¹⁶⁴ Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, s.115

¹⁶⁵ Söylemez, *a.g.m.*, s.53

Tarîhu'l-Umem ve'l Mülûk ile *Sıfatü's-Safve* adlı eserleri kullanmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Eyüp Sabri Paşa'nın, İbnü'l-Cevzî'nin hangi eserini kitabında kullandığı hususunda şunu da belirtmeliyiz ki, Molla Miskîn Muînüddîn Muhammed Emin b. Hâc Muhammed Hirevî tarafından Farsça yazılmış olan ve Altıparmak olarak bilinen Fadıl Mehmed b. Mehmed el-Üskübî (ö. 1033/1623) tarafından *Delâilü'n-Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* ismiyle Osmanlı Türkçesi'ne aktarılan Peygamberler tarihi konulu kitapta, Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin izdivacı konusunda, İbnü'l-Cevzî Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî'ye ait olan *Sıfatü's-Safve fî Tabakâti Ehli's-Suffe* isimli eserden konu ile alakalı olarak rivayette bulunulmuştur.¹⁶⁶ Ancak biz, İbn Cevzî'nin söz konusu iki eserinde yaptığımız araştırma sonucunda, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın izdivaçlarının anlatıldığı konuyu bulmamıza rağmen, *Mahmûdu's-Siyer'de* Sabri Paşa'nın kullandığı Selmân-ı Fârisi ve Ümmü Seleme rivayetlerine rastlayamadık.¹⁶⁷ Bu durumda Eyüp Sabri Paşa'nın, konu ile ilgili olarak İbnü'l-Cevzî'nin bu iki eserinden hangisini esas aldığı hususunda net bir kanaate ulaşamadık.

6. İmam Kastallâni

Eyüp Sabri Paşa'nın Mahmûdu's-Siyer'de kaynak olarak zikredilen fakat eser ismi belirtilmediği isimlerden bir diğeri hadis hafızı, kelim ve kıraat âlimi İmam Kastallâni ismiyle bilinen Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517)'dir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bkz. Muînüddîn Muhammed Emin Hirevî, *Mearicu'n-Nübüvve: Peygamberler Tarihi*, çev. Muhammed b. Muhammed Efendi (Altıparmak), sad. A. Faruk Meyan, İstanbul, Berekât Yayınevi, 1978, s.484

¹⁶⁷ Bkz. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, II.Cilt, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1992, s.4; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tarîhu'l-Umem ve'l Mülûk*, II.Cilt, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995, s.200-202

¹⁶⁸ Hadis hafızı, kelim ve kıraat âlimi olan Kastallânî, 851/1448 yılında Kahire'de doğmuştur. Çeşitli âlimlerden hadis ve Kur'an ilimleri alan Kastallânî, vaizlik ve medresede hocalık görevlerinde bulunmuştur. Kastallânî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkadir Şenel, "Kastallânî", *DİA*, XXIV.Cilt, s.583-584

Sabri Paşa siyerinde Uhud savaşını anlattıktan sonra, savaş içerisinde cereyan eden olayların hikmeti hususunda, İmam Kastallâni'den nakledilen rivayetleri, eser ismi vermeden; “*Allâme-i Kastallâni (rahimehullah) hazretlerinin rûşte-keş harîr-i tahrîr olduğu birtakım fevâid-i hükm-ü avâidîn çünd adedi teberrüken iş bu mahalde tezyîli mûnasib-i mûtâlaa olduğundan ber-vech-i âtî sebt ve tastîr kılındı*” diyerek, İmam Kastallâni'nin konuyla ilgili olarak hikmet başlıklarıyla verdiği rivayetleri sıralamıştır.¹⁶⁹

Üzerinde çalıştığımız *Mahmûdu's-Siye'*de Eyüp Sabri Paşa, Uhud Savaşı'nın anlatıldığı konuda, savaşın seyrinin Müslümanlar aleyhine değişmesinden sonra, Müslümanlar için büyük bir dezavantaj gibi görünen durumun aslında ne çeşit hikmetleri haiz olduğunu *Mevâhib-ü'l-Ledüniyye* adlı eserden iktibasla nakletmiştir.

7. Şeyh Sadreddîn

Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerinde nakilde bulunduğu isimlerden birisi de Şeyh Sadreddin'dir.

Eyüp Sabri Paşa eserinde “*Hilyetü'n-Nebî Aleyhi's-Salavâtullahi'l-Kaviyy*” başlığı altında anlatılan Hz. Peygamber'in hilyesi konusunda; “*Ser kâfile-i ehl-i Yakîn Hz. Şeyh Sadreddîn buyururlar ki...*”¹⁷⁰ diyerek, Şeyh Sadreddîn'den yaptığı alıntıyı nakletmiştir. Yaptığımız incelemeye rağmen burada zikrolunan Şeyh Sadreddîn'in kim olduğunu tespit edemedik. Eyüp Sabri Paşa'nın “*Ser kâfile-i ehl-i yakîn*” ifadesinden, zikrolunan Şeyh Sadreddîn'in tasavvuf âlimi olabileceği kanısına vardık. Ancak söz konusu kişi ve eseri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamasından dolayı, Sabri Paşa'nın kaynak olarak kimi kullandığını belirleyememiş bulunmaktayız.

¹⁶⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.216; Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Kastallâni, **Mevâhib-i Ledüniyye Tercümesi**, çev. Mevlâna Abdulbâki, İstanbul, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1322, s. 88

¹⁷⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.521

B. Müellifi Belirtilmemiş Eserler

Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerini kaleme alırken istifade ettiği kaynakları belirtme hususunda pek de hassas davranmadığını daha önce belirtmiştik. Öyle ki, olayların anlatımında kullandığı rivayetleri kimden naklettiğini belirtirken, pek azı hariç birçoğunda ya faydalandığı eserin ismini zikretmeden yalnızca müellif ismi vermiş, ya da yalnızca eser ismi belirterek eserin müellifini beyan etmemiştir. Yaptığımız inceleme sonunda *Mahmûdu's-Siyer*'de, bu şekilde ikinci guruba dahil edebileceğimiz türden örnekler bulunmaktadır. Yani Eyüp Sabri Paşa istifade ettiği kaynakları belirtirken, siyerinin bazı yerlerinde müellif isminden söz etmeksizin yalnızca eser ismi zikretmiştir.

Müellif ismi zikredilmeksizin yalnızca eserin belirtilmesi şeklinde uygulanan bir yöntemin, eser içinde kullanılmış kaynakların belirlenebilmesi noktasında karşımıza çıkardığı birtakım zorlukları vardır. Bu zorluklardan en başta geleni, aynı isimde telif edilmiş birden fazla kitabın olmasıdır. Bu noktada, eser içinde belirtilen kitabın, aynı isimde olan kitaplardan hangisi olduğunu bulmak çok da kolay olmamaktadır. Ayrıca Sabri Paşa'nın, ictibasta bulunduğu konunun, kaynak olarak kullandığı eserin hangi bölümünde yer aldığını belirtmemesi de, kullanılan kaynağın tespiti noktasında bizi çıkmaza sokmaktadır. Ancak biz, incelemesini yaptığımız eserin bir siyer kitabı olmasından yola çıkarak, eser içinde ismi geçen kitabın bir siyer eserine kaynak olup olamayacağından hareketle, kaynak olarak belirtilen eserin hangi müellife ait olduğunu bulmaya gayret ettik.

1. Rûhu'l-Beyân

Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerinde anlattığı konularla alakalı olarak müellif ismi belirtmeden nakilde bulunduğu eserlerden biri *Rûhu'l-Beyân*'dır. Bilindiği gibi *Rûhu'l-Beyân*, İsmail Hakkı Bursevî'ye ait olup, tefsir ile ilgili bir eserdir.

Eyüp Sabri Paşa siyerinde, Hz. Peygamber zamanında vuku bulan Garânik hadisesini anlattığı bölümde, konuyla ilgili olarak siyer ve tefsir âlimleri tarafından açıklayıcı bilgiler sunulduğunu ancak bu bilgileri yeterli bulmadığı için *Rûhu'l-Beyân* müellifinin (İsmail Hakkı Bursevî) Kaşîfî'den naklettiği rivayetin, tercüme edilerek aynı şekliyle siyerinde yer verdiğini yazmıştır.¹⁷¹

Eyüp Sabri Paşa Garânik hadisesiyle ilgili olarak, âlimlerin Hz. Peygamber'i tenzîh edici bilgiler yazdıklarını belirtmiş, ancak bahsedilen konunun iyi anlaşılabilmesi için bu bilgileri yeterli görmediğini söyleyerek, konunun en iyi şekilde İsmail Hakkı Bursevî'nin tefsir kitabında yer aldığını, onun da Kaşîfî'den naklen *Rûhu'l-Beyân* adlı eserinde yazdığını söylemiştir.¹⁷²

2. Dakâyıku'l-Ahbâr

Mahmûdu's-Siyer'de, Eyüp Sabri Paşa'nın iktibasta bulunduğu kaynaklardan biri de "*Dakâyıku'l-Ahbâr*" isimli eserdir. Sabri Paşa bu eseri, kullandığı kaynaklar arasında zikretmesine rağmen, isminden başka bu eserle ilgili herhangi bir bilgi vermemiş ve yalnızca; "*Dakâyıku'l-Ahbâr isimli kitabın sahibinden sahih olarak nakledildiğine göre*" diyerek konuyu şktşbas etmiştir.¹⁷³ Bu nedenle ismi geçen eserin, İmam Gazali'nin İslam ahlakı konulu *Dakâyık'ul-Ahbâr*'ı mı, yoksa Semerkandî Ebu'l- Kasım b. Bekr el-Leysî'nin kelam konulu *Dakâyıku'l-Ahbâr*'ı mı olduğunu tespit edemedik. Ancak iktibasta bulunulan husus göz önünde bulundurulduğunda, bu eserin İmam Gazali'ye ait olabileceğini tahmin etmekteyiz.

¹⁷¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.54

¹⁷² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.54, Krş. İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, VI.Cilt, İstanbul, Mektebetü Eser, 1389, s.49

¹⁷³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.80

3. Şevâhidü'n-Nübüvve li Takvîyeti Yakîni Ehli'l-Fütüvve

Molla Câmi-Nureddin Abdurrahman b. Ahmed el-Hirevî (ö.898/1492)'ye ait olan eser, Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerinde zikrettiği ve iktibasta bulunduğu siyer kitapları arasında yer almaktadır.

Eyüp Sabri Paşa siyerinde Selmân-ı Fârisî'nin Müslüman olma hadisesini anlatırken, olayı *Şevâhidü'n-Nübüvve* adlı eserden iktibasla “*Şevâhidü'n-Nübüvve kitabında tarif ve tasnîf olunduğuna göre*” diyerek nakletmektedir.¹⁷⁴

4. Yenâbiu'l-Ulûm

Eyüp Sabri Paşa, siyerinin 163. Sayfasında Bedir Savaşı'nda Ebû Cehil'in katledilmesi hadisesini anlatırken, Ebu Cehil'in kendi ifadesi ile onu öldürmek için kılıç vuran kişinin dört büyük melekten biri olan Mikâil (a.s.)'in olduğunu ve bu ifadenin *Yenâbiu'l-Ulûm* adlı eserde yazılı olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵

5. Kenzü'l-İbâd

Eyüp Sabri Paşa, siyerini kaleme alırken eserinin 164. sayfasında, istifade ettiği kaynaklardan biri olan *Kenzü'l-İbâd* ismini zikretmiş ancak kitabın müellifinden bahsetmeyerek; “*Kenzü'l-İbâd rivayeti üzere...*” diyerek bu eserden naklettiği cümleler ile konuyu açıklamıştır. Eyüp Sabri Paşa, Bedir savaşında Ebû Cehil'in öldürülmesi olayını anlatırken Ebû Cehil'in bir

¹⁷⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.110; Molla Câmi Nuruddin Abdurrahman b. Ahmed el-Herevî, **Şevâhidü'n-Nübüvve**, çev. el-Hâc Muzaffer Ozak, İstanbul, Yeni Matbaa, 1958

¹⁷⁵ Yenâbiu'l-Ulûm, Şemseddin Ahmed b. Halil (ö.637/1239) tarafından Farsça olarak H.698/M.1298 tarihinde kaleme alınmış tefsir kitabıdır. Eserin nüshası: Manisa İl Halk Kütüb. no. 45 Hk 3180

melek tarafından öldürüldüğünü söylemiş ve bu meleğin Mikâil (a.s.) olduğunun *Kenzü'l-İbâd* isimli eserde yazılı bulunduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶

Yaptığımız araştırma sonucunda *Kenzü'l-İbâd* isminde iki farklı eserin olduğunu belirledik. Ancak *Mahmûdu's-Siyer'de* ismi geçen *Kenzü'l-İbâd*'ın bu eserlerden hangisi olduğunu tespit edemedik. Bu iki eserden biri, el-Guri Aleaddin Ali b. Ahmed'e ait ve tasavvuf ilmiyle alakalı yazma bir eser olan "*Kenzü'l-İbâd fî Şerhi'l-Evrâd*", diğeri ise Ebu'l-Kâsım b. Abdu'l-Alîm el-Kurtubî tarafından cihad konusunda kaleme alınmış, yazma bir eser olan "*Zahiretü Kenzü'l-İbâd fî Beyân-i Fedâili'l-Gazve ve'l-Cihâd*"tır. Aynı isimde iki ayrı eserin bulunması ve Sabri Paşa'nın, siyerinde kullandığı rivayetin kaynağı hakkında yeterince açıklayıcı bilgi vermemesi nedeniyle, kaynak olarak gösterilen eserin yukarıda belirttiğimiz iki eserden hangisi olduğunu belirleyemedik. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, Sabri Paşa *Kenzü'l-İbâd* adlı eseri, Bedir savaşında Ebû Cehil'in katledilmesi hadisesinde zikretmiştir. Bu ayrıntıyı göz önünde bulundurursak, konuyla daha yakından alakalı olması bakımından cihad konusunda Ebu'l-Kâsım b. Abdu'l-Alîm el-Kurtubî tarafından kaleme alınmış olan *Zahiretü Kenzü'l-İbâd fî Beyân-i Fedâili'l-Gazve ve'l-Cihâd* adlı eserin kullanılmış olma ihtimali daha yakın görünmektedir.

6. Târihu'l-Hamîs

Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerinde kullandığı kaynaklardan bir başkası, ünlü siyer yazarlarından olan Dîyâr-ı Bekrî (ö.990/1582) tarafından kaleme alınan *Târih-u Hamîs fî Ahvâl-i Enfes-i Nefîs'tir*.

Sabri Paşa, Bedir Savaşı'nda cereyan eden hadiseleri anlattığı bölümde Hz. Ebubekir'in, oğlu Abdurrahman'ı savaş alanına göndermek

¹⁷⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.164

üzere Hz. Peygamber'den izin istediğini ancak izin verilmediğini “*Sahibu’l-Hamîs rivayet eder ki*” diyerek eserinde nakletmiştir.¹⁷⁷

7. Kâmûsu’l-Muhît

Eyüp Sabri Paşa siyerini kaleme alırken, klasik siyer eserleri, tefsir, hadis kitapları gibi siyer ilminin ana kaynaklarının dışında incelediği konuya yardımcı olabilecek diğer kaynaklardan da istifade etmiştir. Bu kaynaklardan birisi, Eyüp Sabri Paşa’nın siyerinin 302. sayfasında belirttiği Kâmus’tur. Firûzâbâdî Necmeddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub eş-Şirâzî (ö.817/1415)’ye ait olan eserin asıl adı *Kâmûsu’l-Muhîttir*. Eser daha sonra Mütercim Asım Efendi ismiyle ünlenmiş Ahmed Asım Ayıntabî (ö.1235/1819) tarafından *el-Okyanusu’l-Basît fi Tercümeti’l- Kâmûsu’l-Muhîttir* adı ile tercüme edilmiştir. Osmanlı literatüründe kamus denildiği zaman ilk akla gelen eser, Mütercim Asım Efendi’nin *Kâmus Tercümesi*’dir.

Eyüp Sabri Paşa siyerinde Hz. Muhammed(sav)’in Rum Padişahı Herakl’e gönderdiği İslam’a davet mektubundan bahsettiği bölümde, öncelikle Herakl terimini açıklamış ve ardından ilave başlığı altında Karadeniz sahilinde bulunan Ereğli’nin, Herakl tarafından inşa ettirilmiş bir belde olduğunu ve buranın isminin Herakl kelimesinden Arapçalaşmış olarak Ereğli şekline dönüştüğünü belirtmiştir. Sabri Paşa şu şekilde devam etmiştir: “*Bahr-i Siyâh Anadolu sevâhilinde “Erekli” (Ereğli)’nin “Ereklîs” lafzının binâkerdesi olduğunu ve Herakle’den muarreb bulunduğunu, Kâmus Mütercimi beyân eylemiştir.*”¹⁷⁸

¹⁷⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.164; Bkz. Hüseyin B. Muhammed b. Muhammed Hasan ed-Diyârbekrî, **Tarihu’l Hâmîs fi Ahval-i Enfesi Nefis**, I-II, Beyrut, Müessesetü Şa’ban, t.y.

¹⁷⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.302, Krş. Mütercim Asım Efendi, **el-Okyanusu’l-Basît fi Tercümeti’l-Kâmûsu’l-Muhîttir: Kâmus Tercümesi**, IV.C., İstanbul, Cemal Efendi Matbaası, 1305, s.151

8. Kâmilü't-Tevârih

Eyüp Sabri Paşa'nın siyerinde müellif ismi vermeden zikrettiği eserlerden biri de *Mahmûdu's-Siyer*'in 399. sayfasında sözü edilen *Kâmilü't-Tevârih*'tir. Eyüp Sabri Paşa bu eseri Kâmilü't-Tevârih olarak zikretmiş olsa da bu isimde herhangi bir kitap bulunmamaktadır. Bu nedenle eser isminin sehven yanlış yazıldığını ve kastedilen eserin İbn Esîr (ö.630/1233)'in kaleme aldığı *el-Kâmil fi't-Târih* olduğunu düşünüyoruz.

Eyüp Sabri Paşa siyerinde Mekke'nin fethinden sonra İslam düşmanlarından Sâre adlı müşrik kadının, İbn Esîr'in eserinde belirtildiğine göre Mekke'nin fethi gününde öldürüldüğünü,¹⁷⁹ fakat İbn Hişam'dan nakledilen rivayete göre ise, müşrik kadının Mekke'nin fethi gününde Müslüman olduğunun yazıldığını söylemiştir.¹⁸⁰ Buna göre Sabri Paşa rivayetleri olduğu gibi almak yerine, konunun en doğru şekilde anlaşılabilmesi için çeşitli kaynaklardan karşılaştırmalı olarak incelemektedir.

9. Uyûnu'l-Eser fi Fünûnü'l- Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer

Eyüp Sabri Paşa'nın faydalandığı siyer kitaplarından bir başkası ise İbn Seyyidinnâs Ebu'l Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed (ö.734/1334)'in *Uyûnu'l-Eser fi Fünûnü'l- Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer* adlı eseridir.

Sabri Paşa siyerinde yalnızca eserin ismini zikretmiş ve anlattığı konu hakkında; *“Uyûnu'l-Eser rivayetine göre şu şekildedir”* diyerek konunun *Uyûnu'l-Eser*'de ne şekilde bahsedildiğini beyan etmiştir. Sabri Paşa, Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber(sav)'in, küffârdan öldürülmesini emrettiği kişilerin isimlerini sıralarken, Sâre isimli kadının İbn Esîr'de geçen

¹⁷⁹ İbn Esîr, **a.g.e.** II.cilt, s.126

¹⁸⁰ İbn Hişam, **a.g.e.** IV. cilt, s.410

rivayete göre Hz. Ali tarafından öldürüldüğünü, fakat İbn Hişam ve Uyûnu'l-Eser rivayetine göre Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olduğunu bildirmiştir.¹⁸¹

C. Hem Müellifi Hem de Eseri Belirtilen Kaynaklar

Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu's-Siyer* içerisinde tespit edebildiğimiz ve kaynak olarak atıfta bulunulan 25 eserden sekizini belirtirken, bu sekiz eserin hem ismini hem de kim tarafından telif edilmiş olduğunu zikretmiştir. Bu eserleri aşağıda ele alacağız.

1. İmam Begavî: *Meâlimu't-Tenzîl*

Bir tefsir kitabı olan İmam Begavî ismiyle şöhret bulmuş, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö.516/1122)'nin en meşhur eseri olan "*Meâlimu't-Tenzîl*", Eyüp Sabri Paşa'nın siyerinde kaynak olarak kullandığı eserlerden biridir.

Tefsir kitapları siyer eserlerinin ana kaynakları arasında yer almaktadır. Hz. Muhammed (sav)'in yaşadığı hadiselerin anlatımında ve yaşanan olaylar ile o olay üzerine gelen ayetlerin ilişkilendirilmesi noktasında ayetlerin tefsirleri anlatılan olayın daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle tefsirler, siyer eserlerinin vazgeçilmez kaynakları arasındadır. Bu hususun bilincinde olan Eyüp Sabri Paşa da, kaleme aldığı eserinde ayetleri hadislerle, sahabe ve tabiîn müfessirlerinin ve daha sonraki âlimlerin görüşleriyle açıklayan İmam Begavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* isimli eserine atıfta

¹⁸¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.399, Bkz. İbn Seyyidi'n-Nâs-Hâfız Ebi'l-Feth Muhammed b. Muhammed Muhammed Seyyidi'n-Nâs el-Ya'murî **Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer**, Tahk. Dr. Muhammedü'l-Iyd el-Hatrâvî, Muhyiddin Müstu, Beyrut, Mektebetü Dâru't-Türâs, 1992

bulunmuş, Miraç hadisesinin nerede, ne zaman ve ne şekilde vuku bulduğunu bu eserden nakletmiştir.¹⁸²

2. Cemaleddin Atâullah b. Fazlullah Hüseyinî eş-Şirâzî: *Ravdatü'l-Ahbâb fî Siyeri'n-Nebî ve'l-Ashâb*

Eyüp Sabri Paşa'nın eserinde kullandığı kaynaklardan bir diğeri Cemaleddin Ataullah b. Fazlullah Hüseyinî eş-Şirâzî (ö. 803/1400)'nin *Ravdatü'l-Ahbâb fî Siyer-i Nebî ve'l-Âl ve'l-Ashâb* isimli eseridir.¹⁸³ Cemaleddin Ataullah tarafından Farsça olarak yazılan bu siyer, Benlizade Mahmud tarafından Osmanlı Türkçesi'ne de tercüme edilmiştir. Eyüp Sabri Paşa kendi siyerini kaleme alırken, çağdaşı olan bu eserden de ictibasta bulunmuş ve hicretin birinci senesinde vuku bulan olayların anlatıldığı bölümde Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olması konusunda *Ravdatü'l-Ahbâb*'ı kaynak olarak göstermiştir.¹⁸⁴

3. İmam Seyfüddîn: *Senedü'l-Câmi'*

Eyüp Sabri Paşa siyerinde, Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evliliği bahsinde, Hz. Fatıma'nın çeyizinin anlatıldığı bölümde; "*İmam Seyfüddîn Senedü'l-Câmi' nâm kitab metninde müsned olarak nakl ider ki...*" diyerek Hz. Ali'ye Medine'li bir münafığın gelerek, Hz. Fatıma gibi fakir biriyle neden evlendiğini sorduğunu ve bu evliliğe mâni olmaya çalıştığını beyan etmektedir.¹⁸⁵ Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerinde İmam Seyfüddîn'e ait *Senedü'l-Câmi'* adlı eseri

¹⁸² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.77, İmam Muhyissünne Ebî Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, **Tefsîru'l-Begavî: Meâlimü't-Tenzîl**, I-VIII, Tahk.Nasr Muhammed Abdullah v.d., Riyad, Dâru't-Tayyibe, 1993

¹⁸³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.103

¹⁸⁴ Bkz. Cemaleddin Ataullah b. Fazlullah Hüseyinî eş-Şirâzî **Ravdatü'l-Ahbâb fî Siyeri'n-Nebî ve'l-Âl ve'l-Ashâb**, I-IV, İstanbul, Dâru't-Tıbbi-â Âmire, 1268/1852; Ramazan Balci, **En Sevgili'nin Bahçesi: Ravzatü'l-Ahbâb Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı**, İstanbul, Nesil Yay., 2006, s.141

¹⁸⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.120

zikretmiş olmasına rağmen, yaptığımız katalog çalışması sonucunda zikredilen bu kitaba rastlayamadık.

4. Ebu Abdullah Muhammed es-Sâlihî: *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayru'l-İbâd*

İmam Muhammed b. Yusuf es-Salihi eş-Şâmî (ö.942/1535) tarafından yazılan *Sübülü'l Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayri'l-İbâd* isimli siyer kitabı, Sabri Paşa'nın kullandığı kaynaklar arasında yer almaktadır.

Eyüp Sabri Paşa siyerinin 124. sayfasında, makale 11 başlığı altında konu edilen Hz. Hamza Seriyyesi'ni anlatırken; “*Sübülü'l-Hüdâ müellifi Ebû Abdullah Muhammed es-Sâlihî'nin rivayet-i sahîhası üzere...*” diyerek, bu eserden iktibasta bulunmuş, ayrıca Muhammed es-Sâlihî'nin eserinin güvenilir, sahih rivayet nakleden bir eser olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁶

5. Ebû Kasım es-Süheyli: *Ravdu'l Unf*

Eyüp Sabri Paşa'nın hem müellif ismi hem de eser isminin birlikte zikredildiği kaynaklardan bir diğeri Süheyli (ö.581/1185)'nin, *er-Ravdu'l-Unf* adlı siyer kitabıdır.

Mahmûdu's-Siyer'in 159. sayfasında istitrâd başlığı altında verilen, Bedir Savaşı esnasında Müslümanların saflarında, savaşp zaferin kazanılmasında onlara yardımcı olan melâike gurubundan bahsedilen bölümde Sabri Paşa Süheyli'den nakille; meleklerin esasında savaş kabiliyetlerinin olmadığını, sadece İslam ordusunun sayıca fazla görünüp

¹⁸⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.124, Bkz. İmam Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî eş-Şâmî, ***Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayru'l-İbâd***, I-XII, Tahk, Dr. Mustafa Abdulvahid, Kahire, Vezâratü'l-Evkâf, 1418/1997

Müslümanlara kalp kuvveti olması ve onları teşvik için savaş meydanında bulunduklarını söylemiştir.¹⁸⁷

6. Kadı İyâz: *Şifa-i Şerîf*

Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerini kaleme alırken faydalandığı yazarlardan biri de Kadı İyâz ismiyle meşhur, Kadı İyâz Ebu'l-Fadl İyaz b. Musa (ö.544/1149)'dır.

Sabri Paşa, Bedir Savaşı esnasında Ebû Cehil'in katledilmesi hususunun anlatıldığı bölümde; "*Sahibu'l-Mevâhib'in Şifâ-i Şerîf müellifi Kadı İyâz'dan, ol dahi İbn Vehb'den nakl ile rivayet eylediklerine göre...*"¹⁸⁸ diyerek Kadı İyâz ve onun meşhur siyeri *Şifâ-i Şerîf*i zikretmiştir.

Burada Eyüp Sabri Paşa'nın, anlattığı konuyu İmam Kastallânî'nin *Mevâhibü'l-Ledüniyye*'sinden aldığını anlamaktayız. İmam Kastallânî ise konuyu Kadı İyâz'ın *Şifâ-i Şerîf*'inden, o da İbn Vehb'den nakletmiştir. Sabri Paşa'nın neden ilk kaynağa inmeyip de İmam Kastallânî'den konuyu naklettiği hususu, eleştiriye açık bir durumdur. Zira Sabri Paşa'nın, anlattığı konuyu zikrettiği ilk kaynaktan nakletmesi, kanaatimizce daha uygun olurdu..

7. Abdulkerim Cîlî: *İnsânü'l-Kâmil fi Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâil*

Mahmûdu's-Siyer'de zikredilen kaynak eserlerden bir diğeri Abdulkerim Ceylî (ö.820)'nin tasavvuf konusunda kaleme aldığı *el-İnsânü'l-Kâmil fi Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâil* adlı eseridir.

¹⁸⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.159, Bkz. Süheyli, er-Ravdu'l-Unf, Tahk. Abdurrahman el-Vekil, I-VII, Kahire, 1387/1967

¹⁸⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.161, Bkz. Kadı İyâz Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa b. iyâz el-Yahsubî, *Şifa*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1890

Eyüp Sabri Paşa, siyerinin 292. sayfasında Hz. Muhammed'in ismini, künyesini ve lakabını beyan ederken, "*Abdulkerim Ceylî'nin de zikrettiği gibi*" diyerek, Ceylî'nin *el-İnsan* adlı eserine atıfta bulunmuştur.¹⁸⁹

8. Ahmed b. Hanbel: *Müsned*

Eyüp Sabri Paşa siyer eserini kaleme alırken, siyer ilminin ana kaynaklarından olan, başta klasik siyer eserleri olmak üzere hadis, tefsir, kelam ilimlerine ait eserleri kaynak olarak kullanmıştır. Sabri Paşa'nın eserinde hadis ilmine dair kullandığı kaynaklardan biri de, en güvenilir hadis kitaplarından sayılan, Hanbelî mezhebinin imamı, müctehid ve muhaddis Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'e ait olan *Müsned*'dir.

Mahmûdu's-Siyer'in 310. sayfasında, daha önce Müslüman olduğunu açıklamasına rağmen, Mûte Savaşı'nda İslam ordusuna karşı savaşan Rum Hakimi Herakl kıssasının anlatıldığı bölümde, Eyüp Sabri Paşa konuyla ilgili siyer kitaplarında yer alan rivayetlerle, hadislerde yer alan rivayetleri karşılıklı olarak izah etmiş ve şöyle demiştir: "*Müdekkikîn-i Siyer Herakl'in gazâyı Mûte'de İslâm'la mukatele etmesi imân-ı hafi olmayıp, ancak nâmus-u devletini himaye için meâ'sı-i cenk ve cidâli mürtekeb oldu demişler. Fakat Ahmed b. Hanbel (rahimehumullah) Müsned'de Hz. Havâce-i Âlem (sav) Efendimiz'in Herakl'in İslâm olduğunu mutazammın gönderdiği mektubuna cevap olarak (Yalan söyler, el-ân Nasraniyet üzeredir) buyurdıkları delil ile kavli-i sâbıkı tekzîb eylemiştir.*"¹⁹⁰ Buna göre; siyer yazarları, Herakl'in Mute Savaşı'nda Müslümanlara karşı savaşmasını, Hristiyan olan devlet ileri gelenlerine karşı kendi hâkimiyetini savunmak amacıyla olduğunu söylemişler, ancak konuyla alakalı olarak Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan bir hadise göre ise, Hz. Muhammed (sav) Herakl'in yalan söylediğini

¹⁸⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.292, Krş. Abdulkerim ibn İbrahim el-Ceylî, **el-İnsânü'l-Kâmil fî Ma'rîfet-i Evâhir ve'l-Evâil**, II.Cilt, Mısır, Matbaatü'l-Âmire, 1304, s.48

¹⁹⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.310, Bkz. Ahmed b. Hanbel –Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **Müsned-ü İmam Ahmed b. Hanbel**, I.Cilt, Beyrut, Dâr-u Sadır, t.y., s.263

ve hiçbir zaman Müslüman olmadığını belirtmiştir. Bu noktada Sabri Paşa aynı konu hakkındaki iki farklı rivayeti bir araya getirmiş ve anlatılan konunun en doğru şekilde verilmesine özen göstermiştir. Buradan Sabri Paşa'nın, eserinde kullandığı rivayetlerde hassasiyet gösterdiğini görmekteyiz.

D. Kur'an-ı Kerîm

Sabri Paşa zaman zaman Kuran ayetlerine de başvurmuş, Asr-ı Saadet'te yaşanan olayları anlatırken hangi olay üzerine hangi ayetin nazil olduğunu belirterek, bir bakıma ayetlerin sebebi nüzullerini de bizlere göstermiştir.

Eser üzerinde yaptığımız incelemede Sabri Paşa, siyerinin 86 yerinde¹⁹¹ Kur'an ayetlerini referans olarak kullandığını tespit ettik. Örneğin İfk hadisesinin (Hz. Aişe'ye iftira atılması olayı) anlatıldığı 249. sayfada, olay anlatıldıktan sonra bu olay üzerine hangi ayetin nazil olduğunu belirtilerek, ayetin Arapça ifadesinin yanısıra Türkçe açıklamasına da yer vermiştir.¹⁹²

Mahmûdu's-Siyer'de kullanılan ayetlerden bir diğer örnek de, Mekke'nin fethi sonrasında Kabe'nin içinin putlardan temizlenmesi sonrasında "*De ki: Hak geldi; bâtil yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkumdur*"¹⁹³ ayeti ile tarihi olayları ayetlerle delillendirmiş ve ayetlerin sebebi nüzullerinin yanısıra hangi ayetin hangi olayla ilintili olarak nazil olduğunu göstermiştir.

¹⁹¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.2, 12, 16, 41, 43, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 56, 57, 93, 114, 133, 134, 135, 159, 170, 176, 179, 194, 195, 212, 213, 231, 234, 235, 236, 237, 243, 249, 251, 252, 256, 260, 270, 282, 295, 296, 319, 370, 383, 386, 388, 397, 404, 417, 422, 424, 425, 426, 427, 429, 439, 440, 445, 446, 450, 453, 460, 463, 481, 482, 493, 494, 495, 506, 513, 520, 566

¹⁹² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.249; Bkz. Nûr, 24/11

¹⁹³ İsrâ, 17/81

E. Hadisler

Siyer ilminin ana kaynaklarından ikincisinin hadis kitapları olduğu izahtan varestedir bir konudur. Bilindiği gibi Hz. Muhammed (sav)’in hayatının en doğru şekilde anlaşılması, onun söz ve fiillerinin bilinmesine bağlıdır. Hz. Peygamber’in fiilleri, sözleri ve faaliyetleri ile ilgili hadisler siyer ve megâzinin ana kaynağını teşkil etmektedir. Hadisler Hz. Peygamber’in, hangi olay üzerine ne dediğini, nasıl davrandığını ve neler yapılması gerektiğini tavsiye ettiğini bizlere gösteren delillerdir. Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleri olarak tanımlanan hadisler, Hz. Peygamber’in hayatını ve kişiliğini tüm yönleriyle bize aktarmaktadır. Bu bakımdan hadisler bir nevi Hz. Peygamber’in günlüğü özelliğini taşımaktadır.

Tüm siyer âlimleri için olduğu gibi, Eyüp Sabri Paşa’nın, siyer kitabını kaleme alırken başvurduğu temel kaynaklardan biri hadislerdir. Sabri Paşa, kaynak belirtmeden hadis-i şeriflerden yararlanmış ve siyerinin 72 yerinde çeşitli konularda irad edilmiş hadislerle yer vermiştir.¹⁹⁴ Mesela, Selmân-ı Fârisî’nin Müslüman olması bahsinde geçen ve Hz. Peygamber’in Selman için söylediği; “Selman bizdendir ve ehl-i beytimizdendir” hadisini zikretmiştir.¹⁹⁵ Bir başka örnekte, Hicretin 1. yılında Hz. Hamza komutasında düzenlenen Sîfû’l-Bahr Seferi öncesinde Hz. Peygamber’in irad ettiği *“Ümmetime meşakkat olacağını bilmesem hiçbir cihaddan geri kalmazdım. Allah bilir ki, Allah yolunda öldürülüp dirilmeyi, sonra öldürülüp tekrar dirilmeyi, sonra tekrar öldürülüp tekrar dirilmeyi, sonra öldürülüp tekrar dirilmeyi ne kadar isterdim”* hadisi de eser içinde kaynak gösterilmeksizin kullanılan hadis-i şeriflerden biridir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.17, 21, 22, 42, 44, 59, 90, 94, 110, 125, 137, 159, 191, 209, 215, 261, 263, 269, 270, 271, 274, 297, 310, 311, 316, 318, 323, 324, 327, 328, 330, 336, 340, 344, 348, 353, 366, 374, 386, 388, 389, 393, 399, 404, 405, 408, 419, 431, 432, 436, 438, 456, 457, 459, 460, 462, 466, 467, 478, 482, 483, 485, 488, 489, 495, 501, 558, 566

¹⁹⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.110

¹⁹⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.125

Ayrıca Sabri Paşa'nın, *"Havâce-i âlem (sav)'in vâlide-i muhteremeleri Âmine'den naklolunduğu üzere"*¹⁹⁷ ifadesinden Hz. Âmine'nin; *"Ali b. Ebî Talib (kerremallahu veche) nakl ve rivâyet eylemiştir"*¹⁹⁸ ifadesinden Hz. Ali'nin; *"Süheyl b. Amr el-Gıfârî'den nakl ile İbn Abbas (r.a.) rivayet eylemiştir"*¹⁹⁹ ifadesiyle Abdullah İbn Abbas'ın; *"Enes b. Mâlik (r.a.) rivayet idüp..."*²⁰⁰ ifadesiyle Enes b. Mâlik'in; *"Cenâb-ı Sıddîka (r.a.)'dan olan rivayete nazaran..."* ifadesiyle Hz. Aişe'nin tarihi rivayetlerini kullandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca; *"Senedât-ı Kaviyye ile naklolunur ki..."*²⁰¹, *"Naklolunur ki..."*²⁰², *"Nakil ve rivayet olunduğuna göre..."*²⁰³ tarzında hiçbir sahabe ve müellif ismi verilmeksizin, anlatılan olayın diğer kaynaklarda nasıl yer aldığı eserde nakledilmiştir.

Eyüp Sabri Paşa, siyerinin birçok kısmında, *"Hükemâyı ehl-i sünnet nakl ve hikayet ederler"*²⁰⁴; *"Ulemâ-i fenni siyer ekvâl-i kesîre tasrîhine girişmişlerdir"*²⁰⁵; *"... olduğu Kütüb-ü siyerde tashîh ve tasrîh kılınmıştır"*²⁰⁶; *"Eimme-i siyer bu suretle dahi bir rivayet nakl ve hikaye ederler ki..."*²⁰⁷; *"Sikât-ı eimme-i siyer bu nehcile dahi hâmekeş haber olmuşlardır ki..."*²⁰⁸; gibi ifadelerle isim ve kaynak belirtmeksizin diğer eserlerden nakillerde bulunmuştur. Mahmûdu's-Siyer'in 55 yerinde, bu türden kaynak belirtilmeksizin kullanılan nakillere rastlamaktayız.

¹⁹⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.16

¹⁹⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 158

¹⁹⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 158

²⁰⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 296

²⁰¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 73

²⁰² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 114

²⁰³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 133

²⁰⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 77

²⁰⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 124

²⁰⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 312

²⁰⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 502

²⁰⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 508

F. Semâvî Kitaplar

Eyüp Sabri Paşa'nın ismini zikrettiği kaynaklardan biri de semâvî kitaplardır.

İslam dini, diğer semavî dinlerin en sonuncusu ve en mükemmelidir. Diğer semavî dinlerin bozulmasının ardından İslam, o dinlerin hak üzere getirdiği kanunları tasdik edici ve aynı zamanda da onların eksik kalan taraflarını tamamlayıcı bir nitelikte olmuştur. Ayrıca bu semâvî kitapların bozulmamış kısımlarında son Peygamber Hz. Muhammed (sav)'in geleceğine dair haberler yer almakta idi. Zira Hz Peygamber'in doğduğu dönem olan 6. asırda, Yahudilerde kendi içlerinden gelecek bir peygamber beklentisi vardı. Tüm bu nedenlerden ötürü, genelde bütün branşlardaki İslam âlimleri ve özelde de siyer âlimleri eserlerini kaleme alırlarken semâvî kitaplara da bazı noktalarda atıfta bulunmuşlardır.

Eyüp Sabri Paşa da eserinde Hz. Peygamber'in isimlerinden bahsedildiği konuda, isimlerin Kur'an-ı Kerim'de, İncil'de, Tevrat'ta ve Zebur'da nasıl geçtiklerinden bahsetmiştir.²⁰⁹ Ayrıca siyer kitaplarında Hz. Peygamber (sav)'in doğduğu gecede yaşanan fevkalâdelikler anlatılırken, Kütüb-ü Semâvî'de Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın doğduğu gecede Şam Ümeyye Camii'nin derinlerindeki Hz. Yahya (as)'ın kabrinde yaşanan olağanüstü durumların yazılı olduğunu bildirmiştir.²¹⁰ “*Elkâb-ı Âlî ve Esâmi-i Sâmi-i Seyyidü's-Sekaleyn (sav)*” başlıklı 2. makalede, Hz. Peygamber (sav)'in isimlerinin Kur'an'da ve diğer semâvî kitaplarda nasıl geçtiği anlatılmış, Hz. Peygamber'in Kur'an'da, İncil'de, Tevrat'ta ve Zebur'da geçen isimleri tek tek sıralanmıştır.²¹¹ İlâhi kitapların Mahmûdu's-Siyer'de kaynak olarak kullandığına dair diğer bir örnek de, Hicretin 2. senesinde kıblenin değişmesi konusunun anlatıldığı bölümdedir. Eyüp Sabri Paşa garibe alt başlığı ile Tevrat'ta zikrolunan ve Yahudilerin bildikleri; “iki kibleye namaz

²⁰⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 16

²¹⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 14

²¹¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.16

kılın” ayeti gereğince Yahudilerin kıblenin değişmesi hadisesini tasdik edip Hz. Muhammed (sav)’e iman etmeleri gerekirken, onların inatlarından dolayı kendi kitaplarında açıkça yazan ayeti ve bu ayetin bildirdiği olayı görmezden geldiklerini söylemiştir.²¹² Buradan, Eyüp Sabri Paşa’nın semavi kitaplara ne denli vukûfiyetinin bulunduğunu da anlamaktayız.

IV. EYÜP SABRİ PAŞA’NIN KAYNAK KULLANMA YÖNTEMİ

a. Eserde konuların anlatımında zikredilen rivayetlerin bir kısmında râviler belirtilmiş, fakat birçoğunda râvi adı zikredilmeksizin sadece konu ile alakalı olan rivayetin verilmesiyle yetinilmiştir. Eserin birçok bölümünde; *”Mervîdir ki”*²¹³, *”Naklolunur ki”*²¹⁴, *”Rivayet olunduğuna göre”*²¹⁵, *”Ekvâyî ekvâla nazaran”*²¹⁶ ifadeleriyle konu hakkında ileri sürülmüş rivayetler izah edilmiştir. Ayrıca herhangi bir eser ve müellif ismi zikredilmeksizin; *”... olduğu kütüb-ü siyerde beyan edilmiştir”*²¹⁷, *”eimme-i siyer kavlince...”*²¹⁸, *”ulemâ-i fenn-i siyer”*²¹⁹ ifadeleriyle, anlatılan konunun diğer siyer eserlerinde ne şekilde geçtiği, siyer âlimlerinin bu konu hakkında ne görüş öne sürdükleri belirtilmiştir.

b. Eyüp Sabri Paşa’nın genel itibarıyla, eserinde ele aldığı konuya dair şahit olarak kullanmakta olduğu rivayetlerin kaynağını zikretmeyi pek tercih etmediğini belirtmiştik. Bununla birlikte eserin bazı yerlerinde aynı konu üzerinde kullandığı farklı rivayetleri eleştiriye tabi tuttuğu da gözlenmektedir. Mesela, Garanik hadisesinin anlatıldığı bölümde, konu ile alakalı olarak müfessirlerin yorumlarına yer vermiş ve daha sonra bu yorumları eleştiriye tabi tutarak, rivayetlerin tutarlı ve tutarsız taraflarını göz önüne sermiş ve

²¹² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.136

²¹³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.6, 18, 133, 176, 239, 243, 376, 394, 501, 556

²¹⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.17, 66, 73, 114, 198, 308, 332, 396, 474, 510, 515, 567

²¹⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.99, 115, 133, 165, 185, 265, 385, 380

²¹⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.468

²¹⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.4, 15, 18, 53, 59, 60, 74, 105, 132, 166, 270, 302

²¹⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.12, 13,24, 60, 71, 115, 127, 298, 316, 387, 408, 502,

²¹⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.44, 84, 104, 124, 162, 308, 332, 522

kendi yorumunu katmak istemediği için “Allahu a’lem bi hakîkati’l-hâl” diyerek sonlandırmıştır²²⁰. Eser bu özelliğiyle de tenkitçi tarihin örneğini bizlere sunmaktadır

c. Eyüp Sabri Paşa dönemin referans verme yöntemine sıkı sıkıya bağlıdır. O dönemde referans kullananlar “*falanca dedi ki...*” şeklinde referans kullanıyorlardı. Aynı yöntemin Eyüp Sabri Paşa tarafından da kullanıldığını görmekteyiz.

d. Eyüp Sabri Paşa ile aynı konuda yazılan diğer eserleri karşılaştırdığımızda, ciddi farklılıklar müşahade etmekteyiz. Siyer kitapları genelde hadis ilminin yöntemleri dikkate alınarak sened ile birlikte, rivayetçi bir tarzda aktarılmaktaydı. Oysaki *Mahmûdu’s-Siyer*, bu yöntemle yazılmış bir eser olmaktan çok uzaktır. Zaman zaman hadis rivayet yöntemi kullanılsa da, eserde düz anlatının hakim olduğunu, kitabın özellikle bu düz anlatıya uygun bir şekilde planlandığını görüyoruz. Bu durum bizi, Eyüp Sabri Paşa’nın düz anlatıdan dolayı kaynaklarını zikretmediği sonucuna ulaştırmıştır.

e. Bilindiği gibi bir eserin kaynaklarının çeşitliliği, o eserin değerini yükseltmektedir. Hele hele bu kaynak grupları birbirleri ile çekişen ya da çelişen gruplardan oluşursa daha bir kıymet arz etmektedir. Eyüp Sabri Paşa’nın *Mahmûdu’s-Siyer*’ine bu açıdan baktığımızda farklı şeyler söylemek mümkündür. Öncelikle *Mahmûdu’s-Siyer*’de siyer kaynaklarının yanı sıra Kur’an, tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf kaynaklarının da kullanıldığı, bunların yanında Semâvi kitaplara da müracaat edildiği görülmektedir. Eser bu yönüyle önemli bir özelliğe sahiptir denilebilir. Ancak, *Mahmûdu’s-Siyer*’de batılilar tarafından kaleme alınan eserler ile Şîî kaynaklara üracaat edilmediğini de belirtmemiz gerekir.

Bilindiği gibi Şîa, özellikle Hz. Ali ile ilgili konularda farklı bir anlayışa sahip olduğu için Hz. Peygamber dönemindeki hadislerin bazılarını farklı şekilde yorumlamaktadır. Buna örnek olarak Gadir Hum hadisesini verebiliriz.

²²⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.54

Bununla birlikte Eyüp Sabri Paşa, eserinin son kısmına 12 İmam ile ilgili bilgileri de alarak, Hz. Peygamber'in ve onun Ehl-i Beyti'nin Şia ile Ehl-i Sünnet'in ortak değeri olduğunu göstermeye çalışmıştır diyebiliriz.

Eyüp Sabri Paşa'nın batılı kaynaklara müracaat etmeyeşine gelince; Eyüp Sabri Paşa döneminde, günümüzdeki kadar yoğun bir oryantalist çalışma yoktu. Var olanlar da son derece tarafgir idi. Muhtemelen bu durum, müellifimizi söz konusu araştırmalardan uzak tutmuştur.

f. Eyüp Sabri Paşa çağdaş araştırmalardan da yararlanmamaktadır. Bunun nedenini ise bizzat kendisi izah etmektedir. O çağdaş araştırmaları yeterli, yetkin ve ciddi bulmamaktadır. Zaten eserini kaleme alma amacı da budur. Bu nedenle Sabri Paşa, *Mahmûdu's-Siyer*'i temel kaynaklara ulaşarak neticelendirmeyi amaçlamıştır.

g. Günümüzde tarih ilminin iki olmazsa olmazı bulunduğu kabul edilmektedir. Bunlar kaynağa sadakat ve okura saygıdır.²²¹ Eyüp Sabri Paşa'nın her iki noktada da son derece titiz olduğu anlaşılmaktadır. O, kaynağını vererek yaptığı alıntılarda, alıntı ahlakına riayet etmektedir. Alıntıyı olduğu gibi yapmakta, onu amacına hizmet eder hale sokmaktadır. Bu da onun, kaynağını belirtmeden kullandığı rivayetlerde de dürüst olduğu sonucuna bizi ulaştırmaktadır.

h. Eyüp Sabri Paşa tartışma bulunan hususlarda, tarafların her ikisinin de kanaatlerini zikretmektedir. Üzerinde ittifak olmayan konuyu ve tarafların bu konu hakkındaki görüşlerini zikrettikten sonra mevcut görüşlerden birine meylettiğini açıkça dile getirmektedir. İşte bu, okuyucuya saygı açısından önemlidir. Zira böyle davranmamış olsa okuyucu konu hususunda oluşan tartışmadan bîhaber kalacaktı.

ı. Eyüp Sabri Paşa, oluşturduğu siyer anlatısının zeminine Kur'an'ı yerleştirmeye çalıştığı, en azından sarsılmaz bir kaynak olarak gördüğü için daha çok Kur'an'dan faydalandığı görülmektedir. Zira o, özellikle konu ile ilgili

²²¹ Bkz. Söylemez, **a.g.m.**, s.13

Kur'an'da herhangi bir bilgi varsa önce bu bilgileri zikretmekte, hatta bunları yegâne doğrular olarak aktarmaktadır.

j. Siyer yazıcılarının kaynaklarının sınırlı olduğu bilinmektedir. Daha doğru bir ifade ile siyer yazıcılarının sınırlı kaynak kullandıkları bir gerçektir. Hatta siyer kitapları dışında hiçbir esere başvurmadan siyer yazarların olduğu da görülmektedir. Oysaki Eyüp Sabri Paşa kitabında başta Kur'an olmak üzere içlerinde semavi kitapların da bulunduğu diğer kaynaklara ve özellikle de hadis mecmualarına başvurduğu görülmektedir.

V. ÜSLUBU

Eyüp Sabri Paşa'nın, siyerini kaleme alma nedeninin, o döneme ait halkın rahatlıkla okuyup anlayabileceği türden siyer kitaplarının bulunmayışı olduğunu daha önce belirtmiştik. Yani Sabri Paşa, her kesimden halkın rahatlıkla okuyup anlayacağı türden bir eser yazmak istemiştir. Halkın bu ihtiyacını karşılamak maksadıyla kalemi eline alan Eyüp Sabri Paşa, halkın anlayabileceği sade bir dille yazılmış, doğru, güvenilir rivayetler içeren bir eser yazma gayreti içinde olduğunu belirtmiştir.

Eyüp Sabri Paşa, her ne kadar Arapça ve Farsça yazılmış eserler ile çok süslü ve ağıdalı bir dille yazılmış eserlerden, halkın anlayamamasından dolayı şikayetçi olup, halkın ihtiyacı dikkate alınarak, sade bir dille, herkesin anlayabileceği bir siyer kaleme aldığını ifade etse de, eseri incelediğimizde bu sözü ile eserin dili arasında çelişki görmekteyiz. Zira kendisi de edebiyatçı kişiliğinin verdiği anlatım sanatıyla Mahmûdu's-Siyer'de oldukça süslü ifadeler ile birçok Arapça ve Farsça kelime kullanmaktan kendini alamamıştır. Özellikle konuların anlatımına ayrı bir güzellik katan beyitlerinde çokça Arapça ve Farsça ibareye rastlamaktayız. Ayrıca Sabri Paşa'nın asker ve âlim kimliğinin yanı sıra edebiyatçı kimliğinin de olması, eserinde süslü, edebi bir üslup kullanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Sabri Paşa eserini kaleme alırken edebiyatçı yönünden büyük oranda istifade ederek Türkçe'nin zenginliğini ön plana çıkarmış ve kelime tekrarından kaçınarak, eş anlamlı kelimelerin farklı biçimlerde kullanımına özen göstermiş, dil bakımından oldukça zengin, edebi özelliği yüksek bir eser vücuda getirmiştir. Anlatılan konular yer yer beyitler²²² ve “ع” simgesi ile belirtilen özlü sözlerle²²³ süslenerek, ilmi değerinin yanında edebi bir değere de sahip bir eser telif edilmiştir. Eser içerisinde yer verilen beyitlerden birinde, Hz. Peygamber (sav) çocukluk yıllarında amcası Ebû Talip'le birlikte ticaret için Basra'ya gidişinin anlatıldığı bölümde, yol üzerindeki bir manastırda rahip olan Bahîra'nın, yaşanan olağanüstü olaylara şahit olmasıyla birlikte ahir zaman peygamberinin o kervan içinde bulunduğunu anlamasıyla büyük bir sevinç yaşadığı anlatılırken;

Ey ciğerimizdeki dildâr geldi

*Nahl-ı ümîd dile yâr geldi.*²²⁴

beyitine yer verilmiştir. Sabri Paşa, kendine ait bu beyiti sanki Rahip Bahîra'nın ağzından ifade edilmiş gibi sunmaktadır. Bunun gibi, diğer konuların anlatımında kullanılan beyitler de Sabri Paşa'ya ait olmakla beraber bu beyitler, anlatılan olayın akışına göre bazen konunun devamı niteliğinde, bazen de olay kahramanlarının ağzından ifade edilmişçesine zikredilmiştir.

Eser içinde geçen beyitlerden birkaçı da şunlardır:

Hiz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib'in, Mekke'de Kâbe yakınlarında bulunan ve Hiz. İbrahim zamanında açılmış olan zemzem kuyusunu tekrar ortaya çıkardığı konunun anlatıldığı bölümde;

Kande ber âb-ı lezîz etse zuhûr

*Cem olur etrafına ehl-i şuûr*²²⁵

²²² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.1, 5, 9, 14, 15, 20, 26, 32, 34, 43, 57, 82, 83, 91, 95, 96, 108, 114, 127, 157, 208, 235, 245, 253, 263, 272, 277, 286, 293, 296, 301, 311, 332, 333, 350, 369, 378, 382, 465, 521

²²³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.20, 29, 36, 37, 61, 63, 75, 77, 88, 91, 109, 139,

²²⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.32

²²⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.9

Hız. Peygamber'in vefatından bahsedildiği bölümde;

*Eflâke çıktı velvele-i arsa-i zemîn
İndi zemine gulgule-i âsûmânîyyân*²²⁶

Hız. Peygamber'in, amcası Ebu Talib'le birlikte Şam seferi esnasında kervanın bir yerde konaklaması ve orada bulunan Rahib Bahira'nın Hız. Peygamber'i görmesinin anlatıldığı kısımda, Rahib Bahira'nın ağzından çıkmışçasına;

*Ne çağkim kadem bastın yüzüm ol yerde ferş olsun
Ne yerkim sâye saldın hâk olam ol rehğüzâr üzre*²²⁷

Hız. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti ve Medine halkının, beklenen Kutlu Misafir'e kavuştukları ânın anlatıldığı bölümde;

*Merhaben ey gonca-i nevres-i nihâl-i i'tidâl
Hayr-ı mukaddem ey gül-i nev hiz-i Firdevs-i cemâl*²²⁸

beyitlerine yer verilmiştir.

Eyüp Sabri Paşa, eser içerisinde serdettiği beyitlerin dışında bir de, Hız. Peygamber'in Hilye-i Şerîf'ini özel olarak ele almış ve bu konuyu 15 ayrı nazım başlığı altında anlatmıştır.²²⁹ Bu nazımları, edebiyatçı bir yönü de bulunan müellifin kendisinin yazmış olduğunu düşünmekteyiz. Hız. Peygamber'in bedeni ve rûhî özelliklerinin anlatıldığı bu beyitler, siyer ilmi açısından önemli olduğu kadar, edebiyat açısından da büyük bir değere sahiptir.

Eyüp Sabri Paşa, Şemâil-i Şerîf'i anlattığı bölümde, Hız. Peygamber'in dış görünüşünü şu dizelerle dile getirmiştir:

²²⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.26

²²⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.32

²²⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.96

²²⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.521-529

Orta boylu idi ol sidre kıyâm
Ortalık anın ile buldu nizâm
Görmedi hâzan-ı bâğ-ı cennât
Öyle bir servü mülâyim-i harekât
Gûya ol rusulün padişehi
Gülben hüsn idi yâ serv-i sehî
Seyredin mûcize-i kâmetini
Didi heb medh idüben hazretini
Ne aceb olsavasat-ı kadd-i Rasûl
Ümmete vâsita-i hakk idi ol
Bâğ-ı firdevsden anı bunu bil
Oldu bâlâsına tûba mâil

Eyüp Sabri Paşa Hz. Peygamber'in dış görünüşünden bahsettikten sonra, onun huy güzelliğine de değinmiş ve şu mısraları kaleme almıştır:

Dahî sîmâyı şerîfinde anın
Bilinürdi gadabı ol şâhın
Nûr idi âyine-i vech-i Nebî
Zâhir olurdu rızâ ve gadabı
Kendü nefsi için ol Pâk-i Neseb
İtmedi kimseye ömründe gadab
Olmadı herkez o la'-i nâyâb
Hiç kimseyle cihanda şeker-âb

Müellifimiz eserinde bunlar gibi, Hz. Peygamber'in rûhi ve bedenî özelliklerini 15 adet nazım içerisinde dile getirmektedir.

Mahmûdu's-Siyer'de konular anlatılırken, hikmet²³⁰, istitrâd²³¹, faide²³², garîbe²³³, lâyiha²³⁴, ihtâr²³⁵, ibret²³⁶, mucize²³⁷, ilave²³⁸, vakıa²³⁹, latife²⁴⁰ gibi ara başlıklar altında konu dışında fakat konu ile alakalı tamamlayıcı ve aydınlatıcı bilgiler, alınması gereken ibretler ve ek bilgiler serdedilmekte, hikaye ve rivayet tarzı olaylar anlatılmaktadır. Eser bu haliyle, o dönemin diğer siyer kitaplarında rastlamadığımız orijinal bir özelliğe sahiptir. Ancak Sabri Paşa'nın, bu tür hikaye ve rivayetleri naklederken bunların kaynakları hakkında bilgi vermemesini bir eksiklik olarak görmekteyiz. Zira bu başlıklar altında zikredilen hususlar içerisinde menkîbe tarzında pek de gerçekliği olmayan ve diğer kaynaklarda da rastlayamadığımız olaylara da yer verilmiştir. Mesela, Hz. Peygamber (sav)'in Hz. Hatice'nin kervanını Şam'a götürdüğü hadisenin anlatıldığı birinci faslın sekizinci makalesinde, istitrâd alt başlığı içerisinde bu türden bir hikayeye yer verilmiştir. Bu hikaye şu şekilde nakledilmiştir: *"Müderrişîn-i Kirâmdan Üskübî Ali Çelebi zamân-ı seyahatinde Rum ilinde vâki' Debre Kazası'na muzâfe bir karyede her köşesi mânend nekâr hâne-i çîn ve duvarları numûne nümâyı sûretkirân mâ çîn olarak gayet büyük ve metîn bir kilise görüp içinde resm ve tertîbî şâhâne ve zînet ve zeybî pâdişâhâne tesâvîr-i mevcûde-i dâhiliyyenin cümlesinden mükellef ve yegane olarak bir resm-i mücessem manzûru olmakla kimin resmi olduğunu ve ne vakit tersîm kılındığını bir râhib-i köhne sâldan sâl eyledi. Ol rahib-i sâlihurde; "Bu meclis-i âlî peygamberiniz Muhammedü'l-Arabî (sav)'nin*

²³⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.14, 58, 59, 159, 176, 193, 216, 217, 253, 282, 294, 313

²³¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.9, 15, 19, 20, 22, 27, 29, 33, 43, 58, 66, 73, 76, 80, 86, 93, 95, 97, 114, 120, 135, 138, 139, 141, 147, 155, 158, 159, 186, 197, 198, 205, 206, 207, 210, 212, 214, 223, 241, 243, 265, 280, 308, 309, 318, 321, 332, 335, 338, 348, 352, 358, 359, 362, 367, 369, 374, 381, 385, 387, 395, 396, 398, 403, 423, 432, 434, 437, 445, 446, 457, 464, 468, 469, 474, 475, 501, 506, 507, 513, 515, 517, 519, 562, 567,

²³² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.13, 52, 66, 87, 99, 158, 324, 365, 491, 558

²³³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.136, 158

²³⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.53, 103, 126, 130, 169, 237, 298, 319, 353, 421, 529

²³⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.521

²³⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.386

²³⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.93, 109, 110, 167, 208, 209, 255, 272, 273, 284, 285, 292, 300, 335, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 476

²³⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.90, 117, 127, 131, 166, 292, 302, 313, 326, 333, 335, 336, 337, 329, 347, 348, 355, 356, 358, 362, 376, 382, 389, 391, 392, 394, 397, 405, 448, 455, 460, 466, 516, 519, 569, 576

²³⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.145, 283, 301, 302, 429, 463, 466, 471

²⁴⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.266, 269

ticaretle Şâm'a giderken Millet-i Mesîhiyye'den Bahîra Rahibin vermiş olduğu ziyâfet-i istikbâliyenin tasvîridir" cevâbını verince, resm-i mezkûre ihâle-i nazar im'ân ile kütüb-ü siyer mantûkuna tamâmiyle mutâbık görüldüğünden, "Eğer Peygamberimizin meb'ûs bi'l-hak Peygamber-i Muttalik olduğu evâil-i Nasâr indinde mütehakkik olmasa idi Bahîrayı ârif niçün taktîm-i ziyafet hususunda ihtiyâr-ı küflet-i zahmet ider. Ve böyle ibâdetGâh-ı muazzamada ol tasvîrin bulunmasını ulemâ-i Mesîhiyye ne vechile tecvîz iderlerdi" sübkini suâl ve rahib-i dalâlet esîr, "Biz nübüvvet-i müşârun ileyhi inkâr itmeyüp belki eşerrâ-yı milletimizden ihtirâz eylemesek idi, Lâ İlahe illallah Muhammedü'r-Rasûlullah demekten çekinmezdik. Ancak onlar sâdıkul-va'd-i Nebiyyi Âhiru'z-Zaman iseler de tâife-i Arab'a meb'ûsturlar" cevabıyla sözü ikmâl eyledi"²⁴¹

Burada Hz. Peygamber 12 yaşında iken amcası Ebû Talib'le ticaret için Şam' a gittikleri yol üzerinde uğradıkları bir manastırın rahibi olan Bahîra'nın, Hz. Peygamber'in ahir zaman peygamberi olduğuna iman ettiği ve onun resimlerini manastırın duvarlarına nakşettiği ve buna Üskübî Ali Çelebi tarafından bizzat şahit olduğu anlatılmıştır. Ancak, inceleyebildiğimiz kadarıyla siyer kitaplarında bu konuya dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Bu nedenle Eyüp Sabri Paşa'nın bu rivayeti nereden ve ne şekilde naklettiği ve konunun doğru mu yoksa uydurma mı olduğu hususları soru olarak kalmaktadır.

VI. MUHTEVASI

Eser öncelikle, Eyüp Sabri Paşa'nın muasırı âlimler ile Bahriye Nezâreti'nden çalışma arkadaşlarının Mahmûdu's-Siyer için kaleme aldıkları ve eser hakkında övücü sözler içeren takrîzleri ile başlamaktadır. Söz konusu eser için sırasıyla; Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selahaddin Efendi, Ser-Bülendî Mektûb-u Maârif ve aynı zamanda edebiyatçı Mehmet Nüzhet Efendi, dönemin ünlü müderrislerinden ve Maârif-i Umûmiye ileri

²⁴¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.39

gelenlerinden Niyazi Efendi, Bahriye Nezareti Mektupçusu Hasan Tefvik Efendi birer takrîz yazmışlardır. Esere dair övücü sözlerden sonra eserin içindekiler kısmına yer verilmiştir.²⁴²

Eyüp Sabri Paşa esere mukaddime ve geleneğe uygun olarak hamdele ve salve ile başlar.²⁴³ Sabri Paşa eserin baş kısmında, kitabı yazma hususunda Allah'ın kendisini muvaffak kılması için dua niteliğinde olan;

*Yâ Rab kalem-i şevkimi kıl sevk-i sühende
Âsâr-ı küzîn-i Nebevî zabtına mazhar
Kıldım siyer-i pâkini telhîs-i temennâ
Sultân-ı Rusûl hürmetine eyle müyesser*²⁴⁴

kıt'ası serdedilmiştir. Bundan sonra müellif, eseri yazmasının sebebini açıklar.²⁴⁵

Eyüp Sabri Paşa eserini 12 ve bir de ilave fasıl olmak üzere 13 fasıla ayırmıştır. Her bir fasıl da kendi içinde makaleler şeklinde tasnif edilmiştir. Birinci fasıl tamamıyla Mekke dönemine ayrılmış ve Mekke cildi olarak isimlendirilmiştir.²⁴⁶ Birinci fasıldan sonraki her bir fasıl, hicretin bir yılına mahsus kılınmıştır. Hicretin her bir yılında gerçekleşen olaylar ayrı ayrı fasıllar içinde anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in hayatı kronolojik olarak sıralanmıştır.

Birinci fasılda 24 makale bulunmaktadır. Birinci makale; "*Silsile-i Neseb-i Seyyid-i Veled-i Âdem (sav)*²⁴⁷" başlığında olup, Hz Peygamber'in soyunu konu edinmektedir. Bu makale içinde, "*Abdulmuttalib'e Şeybetü'l-Hamd Tesmiyesinin Vechi*"²⁴⁸, "*Kezâlik Abdulmuttalib Tesmiyesinin*

²⁴² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.8-21

²⁴³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.2

²⁴⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.2

²⁴⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.3

²⁴⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.2-97

²⁴⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.4

²⁴⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.8

*Sebebi*²⁴⁹, *Âb-ı Zemzem'in Himmet-i Abdulmuttalib'le Def'a-i Sâniyede Rûnumâyı Zuhûr Olunduğu*²⁵⁰, *Benî Cürhüm'e Gönderilen Mektubun Sûreti*²⁵¹, *"Hz. Abdullah'ın Cenâb-ı Âmine'yi Akd Eylediği"*²⁵² alt başlıkları bulunmaktadır. İkinci makale; *"Elkâb-ı Âlî ve Esâmi-i Sâmi-i Seyyidü's-Sekaleyn (sav)"*²⁵³ beyanında olup, Hz. Peygamber'in isim ve lakaplarının Kur'an'da, İncil'de, Tevrat ve Zebur'da ne şekilde geçtiğinden bahseder. Üçüncü makale; *"İllet-i Zuhûr-u Âlem (sav) Hazretleri'nin Velâdet-i Seniyyeleri Gecesi Vâki Olan Havârik-i Âdât"*²⁵⁴ başlığı ile sunulmuş ve Hz. Peygamber'in doğumu ve doğduğu gecede gerçekleşen olağanüstü olaylar anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in doğum gecesinde yaşanan harikuladelikler bizzat Hz. Âmine'nin ağzından ayrıntılı bir şekilde nakledilmiştir. Dördüncü makale; *"Fihrist-i A'zam-ı Vukûât-ı Nebeviye"*²⁵⁵ başlığını taşımaktadır. Bu makale, Hz. Peygamber (sav)'in 40 yaşında risalet görevi ile görevlendirilmesinden vefatına kadar geçen önemli olayların kronolojik olarak sıralanmasından ibarettir. Beşinci makale; *"Cenâb-ı Halîme-i Sa'diye'nin Hz. Peygamber (sav)'i Emzirmek Üzere Ba'de'l-Fitâm İade Eylediği"*²⁵⁶ başlığıyla Hz. Peygamber'in emzirilmek üzere Benî Sa'd kabilesinden Halime'ye verilmesini ve Halime'nin, Hz. Peygamber'deki olağanüstü hallere şahit olup ona bir zarar gelmesinde korktuğu için annesi Âmine'ye tekrar teslim ettiğini konu etmektedir. Altıncı makale; *"Âmine (ra)'nın Rihleti ve Abdulmuttalib'in Mukaddem-i Seyyidü'l-Beşer (sav)'le Def-i Kaht-ı Memleket Eylediği"*²⁵⁷ başlığı ile sunulmuştur. Bu makalede Hz. Âmine'nin vefatından sonra Hz. Peygamber (sav)'in dedesi Abdulmuttalib'in yanında kalmaya başladığı ve Hz. Peygamber'in mucize göstererek Mekke'de yaşanan kıtlığı önlediği anlatılır. Yedinci makale; *"Def'a-i Êlâ'da Basrayı Şam'a Vukubulan Sefer-i Cenâb-ı Risâlet Penâhi'de Bahîra-yı Ârif'ten Sernümâ-yı Zuhûr Olan Hâlât-ı*

²⁴⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.8

²⁵⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.9

²⁵¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.10

²⁵² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.12

²⁵³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.16

²⁵⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.17

²⁵⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.25

²⁵⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.26

²⁵⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.30

*Garîbe*²⁵⁸, sekizinci makale; “*Def’a-i Sâniye’de Basrayı Şam’a Azîmet ve Hîn-ü Avdette Haticetü’l-Kübrâ (ra)’yı Tezvîce İzhâr ve Muvâfakat Buyurulduğu*”²⁵⁹, dokuzuncu makale; “*Beyt-i Muallâ-yı Kâbe’nin Tecdîd Edildiği ve Haceru’l-Esved’in Mevdu’u Mahsûsa Vad’ Olunduğu*”²⁶⁰, onuncu makale; “*Mebâdi-i Nüzûl-ü Vahiyde Birtakım Hâlât-ı Garîbenin Dehşet Nümây-ı Vuku Olduğu*”²⁶¹, on birinci makale; “*Silsile-i Ehl-i İmanın Fihristisi*”²⁶², on ikinci makale; “*Sultân-ı Kerîm Heft-i İklîm Aleyhi’s-Salâvâtü’r-Rahmânî’r-Rahîm Hazretlerinin Davet-i Alenîye Mübâderet Buyurdukları*”²⁶³, on üçüncü makale; “*Hakk-ı Âlî-i Nebevî’ye Sekene-i Mekke’nin İbrâz-ı Cevr ve Cefâ Eyledikleri*”²⁶⁴, on dördüncü makale; “*Sahabe-i Kirâm’ın Habeş Diyârına Hicret Buyurdukları*”²⁶⁵, on beşinci makale; “*Tilke’l-Garânîku’l-Ulyâ Fıkra-i Müstekrehesi*”²⁶⁶, on altıncı makale; “*Muhâcirîni İstirdât için Kureyşîlerin Melik-i Necâşi’ye Gönderdikleri Hedâyâ ve Süferânın Kabul Olunmayıp İade Kılındığı*”²⁶⁷, on yedinci makale; “*Cenâb-ı Hamza b. Abdulmuttalib’in İslâm Olduğu*”²⁶⁸, on sekizinci makale; “*Cenâb-ı Ömer b. Hattab (ra)’ın Hilâfet-i İmanla Kâmeyâb Olduğu*”²⁶⁹, on dokuzuncu makale; “*Küffârın Hz. Ebû Talib’i Taraftar-ı Muhammedî Olmaktan Meneyledikleri ve Binâenaleyh Müşârunileyhin Bu Bâbda Olan Himmeti Tezâyüt Eylediği*”²⁷⁰, yirminci makale; “*Küffârın Benî Hâşim Benû Abdulmuttalib’le Kat’ı Rüşte-i Muhâlesat Zımmında Bir Vesika Kaleme Aldıkları ve Ebû Talib’in Dâr-ı Bekâyâ İrtihal Eylediği*”²⁷¹, yirmi birinci makale; “*Taif’e Azîmet ve Esnayı Avdette Tâife-i Cin’e Mülâkî Olup Dine Davet Buyurulduğu*”²⁷², yirmi ikinci

²⁵⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.31

²⁵⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.34

²⁶⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.41

²⁶¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.42

²⁶² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.47

²⁶³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.47

²⁶⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.50

²⁶⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.51

²⁶⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.52

²⁶⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.55

²⁶⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.60

²⁶⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.62

²⁷⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.69

²⁷¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.71

²⁷² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.74

makale; “*Ol-Mihmânihâne-i Aliyyîn (sav)’in Keyfiyet-i Vukû-u Miraçları*”²⁷³, yirmi üçüncü makale; “*Âfitâb-ı Esmâ-i Risâlet Aleyhi Efdali’t-Tahiyye’nin Mevâsim-i Hac Hulûlünde Eşrâf-ı Kabâil-i Arabı Sefere-i Dine Davet Buyurdukları Ve Sâdât-ı Ensâr’ın Şirk-i İmanla Müşerref Oldukları*”²⁷⁴ ve yirmi dördüncü makale; “*Yine Süvâr-i Arsa Esmân-ı Aleyhi Salavâtü’l-Mennân Hazretlerinin Medine-i Münnevver’e Hicret Buyurdukları Beyanındadır*”²⁷⁵ başlıklarını taşımaktadır. Yirmi dördüncü makalenin sonunda “**Temme Cildü’l-Mekkî min Kitâb-i Mahmûdu’s-Siyer**”²⁷⁶ yazılıdır. Buradan müellifin, eserini Mekke ve Medine Dönemi olmak üzere iki cilde ayırmış olduğunu görmekteyiz. Zaten müellif de bu konuyu zikretmiş ve ikinci cildin başında, Mekke devri olaylarından ibaret olan birinci cildin tamamlandığını ve ikinci ciltte Medine dönemi olaylarının ele alınacağını belirtmiştir.²⁷⁷

İkinci fasılla beraber Medine dönemine geçilmiştir. Eyüp Sabri Paşa bu bölüme başlarken, yaptığı işte kendisini muvaffak kılması için Allah’a niyazda bulunmuştur.²⁷⁸ İkinci fasıl, 13 makale olarak tertip edilmiş ve hicri birinci sene olaylarını içermektedir. Birinci makalede Abdullah b. Selâm’ın Müslüman olması hususu²⁷⁹, ikinci makalede Selman-ı Farisî’nin başından geçen olaylar²⁸⁰, üçüncü makalede Selman’ın Müslüman olmak için Hz. Peygamber (sav)’in huzuruna çıkışı²⁸¹, dördüncü makalede mukim ve sefer halinde olanlar için namaz rekatlarının tayini hususu²⁸², beşinci makalede namaz vakitleri için ezan okunmaya başlanması²⁸³, altıncı makalede sahabe arasında kardeşlik tesis edildiği²⁸⁴, yedinci makalede vahşi bir kurdun açık ve anlaşılır bir lisan ile konuşması²⁸⁵, sekizinci makalede Hz. Fatıma’nın Hz. Ali

²⁷³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.77

²⁷⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.83

²⁷⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.86

²⁷⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.97

²⁷⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.98

²⁷⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.98

²⁷⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.103

²⁸⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.104

²⁸¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.110

²⁸² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.112

²⁸³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.112

²⁸⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.113

²⁸⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.114

ile izdivaçları²⁸⁶, dokuzuncu makalede kafirler ile savaşa izin verilmesi²⁸⁷, onuncu makalede gazve ve seriyyenin ne demek olduğu ve Hz. Peygamber (sav) zamanında kaç tane gazve, kaç tane seriyye olduğu²⁸⁸, on birinci makalede Hz. Hamza (ra) seriyyesi²⁸⁹, on ikinci makalede Ubeyde b. Hâris (ra) seriyyesi²⁹⁰, on üçüncü makalede ise Sa'd b. Ebî Vakkas seriyyesi anlatılmıştır.²⁹¹

Üçüncü fasılda hicretin 2. senesi meydana gelen olaylar anlatılmış ve genel olarak seriyye ve gazvelerden bahsedilmiştir. Bu fasılda 13 makale bulunmaktadır.

Dördüncü fasılda 10 makale ile hicretin 3. senesinde vukubulan hadiseler yer verilmiştir. Birinci makalede Karkaretül-Küdr Gazası²⁹², ikinci makalede Enmâr Gazvesi²⁹³, üçüncü makalede Muhammed b. Mesleme Seriyyesi ile Yahudi Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi²⁹⁴, dördüncü makalede günahkar tâcir Ebû Rafi'in öldürülmesi²⁹⁵, beşinci makalede Osman b. Affan'ın Hz. Muhammed (sav)'in kızı Ümmü Gülsüm ile izdivaçları²⁹⁶, altıncı makalede Hz. Peygamber (sav)'in Hz. Hafsa ile izdivaçları²⁹⁷, yedinci makalede Zeynep binti Huzeyme'nin Hz. Peygamber'le nikahı²⁹⁸, sekizinci makalede Hz. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in velâdeti²⁹⁹, dokuzuncu makalede Uhud Savaşı³⁰⁰, onuncu makalede ise Hamrau'l-Esed Gazvesi³⁰¹ anlatılmıştır. Ayrıca dördüncü fasılda alt başlıklar halinde Hz. Peygamber'in

²⁸⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.115

²⁸⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.123

²⁸⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.123

²⁸⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.124

²⁹⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.126

²⁹¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.128

²⁹² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.177

²⁹³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.178

²⁹⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.179

²⁹⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.182

²⁹⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.184

²⁹⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.184

²⁹⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.185

²⁹⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.185

³⁰⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.186

³⁰¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.217

Uhud Savaşı öncesi gördüğü rüya³⁰² ve bu rüyanın tâbiri³⁰³ ile mucize alt başlıkları ile Uhud Muharebesi'nde şahit olunan mucizevî olaylara yer verilmiştir.³⁰⁴

Beşinci fasılda hicretin 4. senesi meydana gelen Raci' Seriyyesi³⁰⁵, Abdullah b. Üneys Seriyyesi³⁰⁶, Bi'ri Mâûne Trajedisi³⁰⁷, Benî Nâdir³⁰⁸ ve Bedrû'l-Mev'ûd Gazveleri³⁰⁹ ile şarabın haram kılınması³¹⁰ ve diğer birtakım önemli olaylar³¹¹ anlatılmıştır.

Altıncı fasılda yer alan 9 makale içerisinde hicri 5. sene olaylarına yer verilerek, Zâtü'r-Rika Gazvesi³¹², Dûmetü'l-Cendel Gazası³¹³, Yahudilere karşı gerçekleştirilen Müreysî-Benî Mustalik Gazası³¹⁴, Hz. Aişe'ye yönelik iftira olan İfk Hadisesi³¹⁵, Benî Mustalik Gazası dönüşü Hz. Aişe'nin gerdanlığının kaybolması sonucu İslam kafilesinin hareketinin gecikmesiyle abdest için su bulunamaması üzerine teyemmüm ayetinin nüzûlü³¹⁶, Kureys'e karşı yapılan Hendek-Ahzap Gazası³¹⁷, Yahudilere karşı gerçekleştirilen Benî Kureyzâ Gazası³¹⁸, İbn Muâz'ın vefatı³¹⁹, Bilal b. Hâris el-Müzennî'nin kabilesiyle beraber Müslüman oluşu³²⁰ konuları işlenmiştir.

7. fasılda 11 makale yer almakta ve hicretin 6. senesi olayları anlatılmaktadır. Bu bölümde anlatılan önemli olayların başında Hudeybiye

³⁰² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.187

³⁰³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.188

³⁰⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.208-209

³⁰⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.220

³⁰⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.224

³⁰⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.226

³⁰⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.228

³⁰⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.233

³¹⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.235

³¹¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.232

³¹² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.237

³¹³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.238

³¹⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.239

³¹⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.244

³¹⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.251, Bkz. Nisa, 4/43

³¹⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.252

³¹⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.273

³¹⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.280

³²⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.281

Antlaşması³²¹ ile Hz. Peygamber'in diğer hükümdarlara gönderdiği İslam'a davet mektupları yer almaktadır. Burada dikkat çekici iki nokta vardır. Bunlardan birincisi Eyüp Sabri Paşa'nın, Hz. Peygamber (sav)'in gönderdiği İslam'a davet mektuplarını ve bu mektuplara diğer hükümdarlar tarafından verilen cevapları olduğu gibi eserinde nakletmiş olmasıdır. Dikkat çekici ikinci nokta ise, hükümdarlara gönderilen bu mektupların ne zaman gönderildiği hususunda siyer âlimlerinin ihtilafını eserinde belirtmiş olmasıdır. Eyüp Sabri Paşa konuyla ilgili farklı rivayetleri beyan etmesine rağmen kendisi konu hakkında herhangi bir yorumda bulunmamış ve “*Allahu a'lem bi hakîkati'l-meâ*” ibaresiyle işin doğrusunu Allah bilir demiştir. Bu bakımdan Sabri Paşa, rivayetçi tarih örneğini bizlere göstermektedir.

Bu konuyla alakalı olarak Sabri Paşa, siyer âlimlerinin, İslam'a davet mektuplarının gönderilme zamanı hususunda ihtilafa düştüklerini belirterek, bir kısım âlimin hicretin 6. senesinde, diğer bir kısım âlimin ise hicretin 7. senesinde bu mektupların gönderildiğini söylediklerini nakletmiştir. Fakat güvenilir âlimlerin sahih rivayetlerine nazaran bu mektupların hicri 6.sene sonlarında yazılmaya başlanıp, hicri 7.senenin başlarında hükümdarlara gönderildiğini veya tüm mektupların bir kerede gönderilmeyerek, icap ettikçe yazıldığını ve bazılarının hicri 6.sene sonlarında, bazılarının ise 7.sene başlarında gerekli mahallere sevk edildiğini belirtmiştir.³²²

Sekizinci fasıl 6 makale ve ilave başlıklardan oluşmakta ve hicretin 7.yılı olaylarını konu edinmektedir. Birinci makale “*Gazâyı Hayber*”³²³ başlığıyla Hayber kalelerinin fethini konu almıştır. İkinci makale “*Fedek Gazası*”³²⁴, üçüncü makale “*Vak'a-i Gâzayı Vâdi'l-Kura*”³²⁵, dördüncü makale “*Vakâ-i Gazâyı Sîmâr*”³²⁶ başlıklarını taşımaktadır. Beşinci makale “*İcmâl-i Serâyâ*”³²⁷ başlığıyla Hayber dönüşü civar bölgelere gönderilen seriyyeleri

³²¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.283

³²² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.298

³²³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.319

³²⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.343

³²⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.344

³²⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.345

³²⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.345

konu edinmiştir. Altıncı ve son makale “*Vakâ-i Umre-i Kaza*”³²⁸ başlığını taşımaktadır. Bu fasılda ilave makalelerle; fetihten sonra Hayber ganimetlerinin taksimi³²⁹ ve Yahudi bir kadının Hz. Peygamber’i zehirleme teşebbüsü³³⁰ ile Hayber fethi esnasında vaki olan mucizeler³³¹ anlatılmıştır.

Dokuzuncu fasıl 6 makeden oluşmaktadır. Halid b. Velid, Amr b. As, Osman b. Ebi Talha-i Abdîrî’nin Müslüman olmaları konusu ile başlar. Bu fasılda yer alan diğer konular şöyledir: Mûte Savaşı, Mekke’nin Fethi, Huneyn Vakası, Bahreyn Hükümdarı Münzir b. Sâve’ye gönderilen İslam’a davet mektubu ve Abdu’l-Kays cemaatinin Müslüman oluşu. Bu fasılda ayrıca, lâyiha, ilave, istitrâd alt başlıkları ile çeşitli rivayetler ve bilgiler verilmiştir.

Onuncu fasılda hicri 9.sene olaylarını ihtiva eden 17 makale bulunmaktadır. Bunlar; sadaka ve zekat toplanılması için civar bölgelere gönderilen memurlar, Benî Temim ve Beni Mustalik Kabilesi’nden bazı kimselerin Müslüman oluşu, Tebük Gazası, Halid b. Velid Seriyyesi, Mescid-i Dırâr’ın yıkılması, Hz. Ebubekir’in hac emiri olarak Mekke’ye gönderilmesi gibi konulardan bahsetmektedir.

On birinci fasılda, hicri 10.sene olaylarından; Halid b. Velid Seriyyesi³³², birtakım kabilelerin Müslüman oluşu³³³, Hz. Ali’nin Yemen taraflarına gönderilişi³³⁴, Hz. Peygamber (sav)’in veda haccı³³⁵, Cerîr b. Abdullah Beclî’nin Zü’l-Kela’ b. Nâkur üzerine sevk olunuşu³³⁶, Hz. Peygamber’in evladı Hz. İbrahim’in vefatı³³⁷ ve son olarak Cebrail (as)’ın insan suretinde gelerek birtakım konularda Hz. Peygamber’e sorular sorması³³⁸ gibi konular işlenmiştir.

³²⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.345-346

³²⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.335

³³⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.336

³³¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.335

³³² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.451

³³³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.451

³³⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.455

³³⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.456

³³⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.467

³³⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.469

³³⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.470

On ikinci makale hicretin 11.senesinde gerçekleşen vakalar ile genel itibariyle Hz. Peygamber (sav)'in hastalığına ve son günlerinde vaki olan olaylara ayrılmıştır. Bu fasılda zikredilen konular şu şekildedir: Peygamberlik iddiasında bulunan şahıslar, Halid b. Velid'in, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Müseylemetü'l-Kezzâb üzerine gönderilmesi, Rum seferi için Üsâme ordusunun hazırlanması, Hz. Peygamber (sav)'in hastalanması ve vefatının yaklaşması, Hz. Peygamber (sav)'in hastalığı esnasında gerçekleşen birtakım olaylar ve Hz. Peygamber'in hilyesi ile 15 nazım halinde Şemâil-i Şerîf.

İlave ve son fasıl, sahabelere ve Hz. Peygamber (sav)'in kullandığı eşyaların anlatımına ayrılmıştır. Bu fasılda konular uzun uzadıya değil, kısa ve öz bilgiler vermek babında, ismi geçen sahabelerin ve Hz. Peygamber'in aile mensuplarının ne zaman Müslüman oldukları, nerede ve ne zaman vefat ettikleri gibi küçük ayrıntılar şemalar halinde zikredilmiştir. Bu bölümde, Hz. Peygamber'in soy dizini ve ataları³³⁹, amca ve halaları³⁴⁰, zevceleri³⁴¹, kız ve erkek çocukları³⁴², torunları³⁴³, amcalarının evlatları³⁴⁴, halalarının evlatları³⁴⁵, sütanneleri ve sütkardeşleri³⁴⁶, çeşitli hükümdar ve kabile reislerine gönderilen elçiler³⁴⁷, çeşitli görevlere tayin edilen emîrler³⁴⁸, Hz. Peygamber'in azatlı köleleri³⁴⁹, hizmetçileri³⁵⁰, vahiy kâtipleri³⁵¹, Asr-ı Saadette Medine'de bıraktığı vekilleri³⁵², Maide; 5/67. Ayet-i celîlesinde yer alan “ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ” (Allah seni, zarar vermek isteyenlerin

şerlerinden koruyacaktır) ibaresinin nüzûlünde bulunup, Hz. Peygamber'in

³³⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.530

³⁴⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.535

³⁴¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.535

³⁴² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.536

³⁴³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.537

³⁴⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.537

³⁴⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.539

³⁴⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.540

³⁴⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.540

³⁴⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.544

³⁴⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.545

³⁵⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.548

³⁵¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.550

³⁵² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.556

hizmetiyle şereflendirilenler³⁵³, Aşere-i Mübeşşere ve 12 İmam'ın hal tercümeleri³⁵⁴, sahabelerin dereceleri³⁵⁵, ashabın sayısı³⁵⁶, Asr-ı Saadette vezirlik ve kadılık görevlerinde bulunanlar³⁵⁷, Asr-ı Saadette müteahhit umûr olanlar³⁵⁸, nasb olunan ümenâ³⁵⁹, esrâr-ı Nebvî'ye mazhar olanlar³⁶⁰, nasb ve icra buyrulan me'murîn³⁶¹, Sancak-ı Şerîf muhafazası görevinde bulunanlar³⁶², Asr-ı Saadette Hz. Peygamber'in yerine namazda imâmet görevinde bulunanlar³⁶³, Hz. Peygamber (sav)'in şairleri, müezzinleri, silah muhafızları³⁶⁴, Hz. Peygamber'in çobanları, seferde Hz. Peygamber'in devesini yürütmekle görevli olanlar, Hz. Peygamber'in silahları³⁶⁵ ve eşyaları³⁶⁶ gibi hususlar şemalar halinde sıralanmıştır.

Eserde belirtilen bu şemalardan anlaşıldığı üzere, Eyüp Sabri Paşa siyerinde sadece Hz. Peygamber'in hayatını bir hikaye tarzında ele almak yerine, onun döneminde ön plana çıkan sahabelere ve 12 imamla birlikte tâbiîn hayatlarına da yer vermiştir. Müellifin, eserinde 12 imam hususuna ayrı bir yer vermesi bir Şîî esintisi izlenimi verse de, biz bunun Hz. Peygamber'in soyuna ve Ehl-i Beytine karşı duyulan muhabbetten kaynaklandığını düşünmekteyiz. Zira Hz. Peygamber'in nesebinin belirtilmesine de aynı şekilde hassasiyet gösterilmiş, Hz. İbrahim'e hatta ondan Hz. Âdem'e kadar uzanan soyağacı belirtilerek, soyunun temizliği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Sabri Paşa, bir asker olması hasebiyle mekanın ve jeopolitiğin ne derece önemli olduğunu göz önüne sermiş ve anlattığı konularda, olayların geçtiği mahallerin ayrıntılarının belirtilmesine önem vermiştir. Zira,

³⁵³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.557

³⁵⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.558

³⁵⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.581

³⁵⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.583

³⁵⁷ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.583

³⁵⁸ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.584

³⁵⁹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.584

³⁶⁰ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.584

³⁶¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.585

³⁶² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.585

³⁶³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.585

³⁶⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.586

³⁶⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.578

³⁶⁶ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.594

tarihin zaman ve mekandan kopuk olamayacağını bilincinde olan Sabri Paşa, Mahmûdu's-Siyer isimli eserini tamamladıktan sonra, Hz. Peygamber'in hayatının geçtiği ve İslam nurunun dünyaya yayılmaya başladığı mekanları gözler önüne sermek amacıyla, Mir'atü'l-Haremeyn adı ile Arap Yarımadası'nı anlatan üç ciltlik bir eser kaleme almıştır. Asıl amacı coğrafyanın tarihi tamamladığını göstermek olan Sabri Paşa, Mir'atü'l-Haremeyn adlı eseriyle Mahmûdu's-Siyer'i tamamlayıcı bir eser vücuda getirmiş ve bu iki eserle Hz. Muhammed (sav)'in hayatını tüm yönleriyle bizlere aktarmıştır.

Eyüp Sabri Paşa mekan hususunda gösterdiği hassasiyeti tarihler hususunda da göstermiştir. Müellifimiz kimi zaman anlattığı konunun tarihi hakkında, kaynaklarda yer alan farklı rivayetleri ardı ardına sıralamıştır. Olayların gerçekleştiği zamanı gün, ay, yıl belirtilerek tam tarihlerini yazmaya özen göstermiştir. Mesela miraç hadisesi anlatılırken, olayın gerçekleştiği gecenin Hicretten bir sene önce yani bi'setin 13.senesi Rebûlevvelin 7'si pazartesi günü gerçekleştiği belirtilmiştir. Zaten eserde Hz. Peygamber'in hayatının kronolojik olarak sıralanması da tarihe verilen önemden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Yine Hendek savaşı için Müslümanların hareket tarihi olarak Hicretin 5.senesi Zilkâde ayının 8.günü yazılmıştır.

Müellif eserinde neseb bilgileri konusunda da gerekli hassasiyeti göstermeye çalışmıştır. Zira VII. yüzyıl Arap Yarımadasında insanlar kabileler halinde yaşamaktaydılar. İnsanlar arasındaki kabile taassubunu ve bu kabileler arasında yaşanan çekişmeleri düşündüğümüzde, kimin hangi kabileye mensup olduğunun bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bilinçte olan Eyüp Sabri Paşa, siyerini kaleme alırken, başta Hz. Peygamber olmak üzere, sahabelerin ve Kureyş halkının neseplerini, kimin hangi kabileden olduğunu belirtmeye ayrı bir özen göstermiştir.

VII. MAHMÛDU'S-SİYER'DE PEYGAMBER TASAVVURU

Allah, dinleri ve bu dinlerin tebliğcisi olan peygamberleri, insanları içinde bulundukları bunalımlardan kurtarmak için göndermiştir. Peygamber anlayışı, dinin gönderildiği toplumun sosyal ve kültürel durumuna göre değişiklik arz etmektedir. Peygamberler, gönderildikleri toplum mensuplarınca kimi zaman sadece bir insan olarak değerlendirilmiş ve normal bir insan olmasına rağmen, Allah tarafından görevlendirmiş kutsal bir tebliğci olduğu unutulurak yalnızca dînî öğretiyi insanlara ulaştıran bir postacı olarak tasvir edilmiş, kimi zaman da insanüstü özelliklerle nitelendirilerek peygamber olmasının yanı sıra bir beşer olduğu göz ardı edilmiştir. Peygamber tasavvurundaki bu iki uç noktaya tarihin her döneminde şahit olmaktadır. Bunun en açık örneğini Hristiyan âleminde görmekteyiz. Hristiyanlar Hz. İsa'yı beşer özelliğinden soyutlayarak ona "Tanrıoğlu" ve daha da ileri gidilerek "Tanrı" vasıfları yüklemişlerdir.³⁶⁷

Hristiyanlıktaki kadar aşırı derecede olmasa da İslam Tarihinde de benzer problemlere rastlamaktayız.³⁶⁸ Zaman içerisinde Müslümanlardaki Peygamber tasavvuru Asr-ı Saadette'kinden farklı mecralara ulaşmış ve Hz. Muhammed'e insanüstü özellikler yüklenmiştir. Özellikle hasâis türü eserlerde, peygamber tasavvurunda karşımıza çıkan aşırı yüceltme açıkça görülmektedir.

Türk siyer yazıcılığında da dini ve milli unsurların ve peygambere duyulan aşırı muhabbetin etkisiyle İslam Peygamberini yüceltmeci bir yaklaşım sergilenmektedir. Türkler'de bu anlayışın şekillenmesinde hasais türü eserler ve özellikle Kadı İyaz'ın Şifa'sının büyük etkisi bulunmaktadır.³⁶⁹

Osmanlı müelliflerinden Eyüp Sabri Paşa siyerinde, Hz. Muhammed'in bir peygamber olsa da, sonuçta onun da bir beşer olduğunu göz ardı

³⁶⁷ Mehmet Coğ, "II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)", **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.104

³⁶⁸ Coğ, **a.g.m.**, s.105

³⁶⁹ Coğ, **a.g.m.**, s.106

etmeyerek, eserinde yukarıda bahsettiğimiz türden aşırı bir peygamber tasavvuruna gitmemiş ve ona insanüstü herhangi bir özellik yüklememiştir. Zira Kur'an'da Hz. Peygamber'in tüm insanlık için güzel bir örnek olduğu belirtilmektedir.³⁷⁰ Tüm insanlığa örnek olacak bir peygamberin, insanüstü özelliklere bürünmüş olması, insanlar için örnek olamayacak kadar uzak bir mesafede olması anlamına gelmektedir. Bu bilinçte olan Eyüp Sabri Paşa, Hz. Muhammed (sav)'i anlatırken, onu insanların ulaşamayacağı bir yere koymamıştır. Sabri Paşa, bu hassasiyetine rağmen yine de Hz. Muhammed (sav)'in mucizelerinin belirtilmesine ayrı bir önem vermiştir. Fakat bu durumun, müellifin Hz. Peygamber'in hayatını birebir nakletmeye özen göstermesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Eyüp Sabri Paşa, siyerinde, Hz. Peygamber'in izhar ettiği mucizeleri belirtmeye özen göstermiş, hatta birçok kez bu konuları "*mucize*" alt başlıkları ile dile getirmiştir.

Sabri Paşa, Hz. Peygamber'in en büyük mucizelerinden biri olarak Miraç hadisesini ele almış ve bu olayı uzun uzadıya anlatmıştır. Miraç hadisesinin yeri ve zamanı hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Çeşitli kaynaklarda miraçla ilgili olarak, nübüvvetten 12 yıl sonra Ramazanın 17.günü, Hicretten 18 ay önce, hicretten bir yıl önce Rebiülevvelin 17.gününde gerçekleştiğine dair farkı görüşler yer almaktadır. Müellif konuyu İmam Begavi'nin *Meâlimu't-Tenzîl* isimli eserinden nakille, Hicretten bir sene önce yani bi'setin 13.senesi Rebîülevvelin 7. pazartesi gecesi vuku bulunduğunu ve Hz. Peygamber'in yine o gece semadan yeryüzüne indiğini söylemektedir.³⁷¹

Miraç, Rasûlü's-Sakaleyn Efendimizin bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gitmesi, oradan da semaya çıkarak arada hiçbir engel olmaksızın Allah'la görüşmesidir. Miraç konusunda İslam âlimleri ittifak halindedirler. Ancak bu konuda en çok tartışılan hususlardan biri, Hz.

³⁷⁰ Bkz. Ahzab; 33/21

³⁷¹ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s. 77

Peygamber'in ruhen mi yoksa bedenen mi miraca çıktığıdır. Eyüp Sabri Paşa, bu konuya yine İmam Begavî'den nakille açıklık getirmiş ve Hz. Peygamber'in miraç gecesi Ebu Talib'in kızı Ümmühânî'nin evinde iken Cebrail (as)'ın geldiğini, Hz. Peygamber'in onun talimatları doğrultusunda Burak vasıtasıyla, uyanık bir vaziyette ruhen ve bedenen miraca çıktığını belirtmiştir.

Müellif eserinde miracın, ruh ve bedenin bir arada bulunması ile gerçekleşmiş olduğunu belirtmesine rağmen, serdettiği;

“Bilâ savt ve hurûf ve lafz ve manâ eyledi sohbet

Bu sırrın kâlib-i elfâza nâ-güncîde tibyanı”

beyiti ile Hz. Peygamberle Yüce Allah'ın görüşmelerinin arada hiçbir söz ve vasıta olmaksızın, ruhen gerçekleştiğini vurgulamıştır.³⁷²

Eserde miraçta görülen haller ile Burak ve Sidretü'l-Münteha'nın ayrıntılı tariflerine, gökyüzü katmanlarında gerçekleşen olağanüstü olaylar ile Hz. Peygamber'in orada müşahade ettiği diğer hususlara da tafsilatlı bir şekilde yer verilmiştir.

Sabri Paşa'nın eserinde konu edildiği, Hz. Peygamber'in gösterdiği mucizelerden bir tanesi de, 12 yaşında iken amcası Ebû Talib'le beraber ticaret için çıktıkları Şam yolunda vuku bulan olaydır. Hz. Peygamber'in de içinde bulunduğu kervanı uzaktan gören Bahira adında bir rahip, Hz. Peygamber'i bir bulutun gölgelediğini görmüş ve bu kişinin İncil'de haberi verilen ahir zaman peygamberi olduğunu anlamıştır. Yine aynı seferde Hz. Peygamber amcası ile birlikte bir ağaç altına oturmuştu. Ağaç kuru ve meyve vermeyen bir ağaç iken bir anda yeşermiş ve meyve vermeye başlamıştır.³⁷³

Eserde zikredilen bir başka mucize ise Mekke'den Medine'ye hicret yolunda iken yaşanmıştır. Eyüp Sabri Paşa'nın ifadesine göre Hz. Peygamber, Medine yolunda uğradıkları bir evde, Âtike adlı bir kadının cılız

³⁷² Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.82

³⁷³ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.31

ve hastalıklı bir koyununu sağmasının ardından koyun senelerce süt vermiştir.³⁷⁴

Müellifin mucize başlığı altında zikrettiği olağanüstü durumlardan bir tanesi de Bedir Savaşı'nda gerçekleşmiştir. Savaş esnasında Seleme b. Eslem'in kılıcı kırılmıştı. Bunu gören Rasulullah, Seleme'ye bir hurma dalı vermiş ve bununla savaşmasını söylemiştir. Seleme'nin elindeki değnek keskin bir kılıç olup savaş boyunca onunla mücadeleye devam etmiştir.³⁷⁵

Görüldüğü üzere Mahmûdu's-Siyer'de Eyüp Sabri Paşa, Hz. Peygamber'den vârid olan mucizelerin zikredilmesine ayrı bir önem vermiştir. Gösterilen bu hassasiyete rağmen Hz. Muhammed (sav)'in bir peygamber de olsa, onun bir insan olduğu göz ardı edilmeyerek, insanüstü bir peygamber özelliği yüklenmemiştir. Zira Sabri Paşa'nın; insanın ötesinde bir melek gibi, işlerini olağanüstü yardımlarla yürüten bir peygamber anlayışının, o peygambere tâbi olmuş insanlar için ulaşılması çok güç bir mevkide olması nedeniyle, müntesiplerine örnek teşkil etmeyen bir peygamber tasavvuru olacağının bilincinde olduğunu düşünmekteyiz.

³⁷⁴ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.93

³⁷⁵ Eyüp Sabri Paşa, **a.g.e.**, s.167

SONUÇ

Türkler İslamiyeti kabullerinin ardından, onlardan daha önce İslam'la tanışmış olan Arap ve Farsların kültür akımlarından etkilenmeye başlamışlardır. Bu etkileşim kendini en çok kültürel alanda hissettirmiştir.

Osmanlı devletinde, kuruluşundan itibaren hep Türkçe hakim olmuştur. Ancak bu, diğer dillere tamamen kapalı olduğu anlamına gelmemektedir. Zira İslamiyetin Arap Yarımadasından yayılmaya başlaması ve dini emirlerin Arap lisanı ile indirilmiş olması nedeniyle, bu dine mensup insanların Arapçayı öğrenme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu gereklilik Osmanlı Türklerinde daha da ileri safhadadır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Arap Yarımadası fetihleri ile kültürel alışveriş içine giren Osmanlı Devletinde, Halife ünvanını Osmanlı padişahlarının taşımaya başlaması ile Arap kültürü ile etkileşim süreci hızlanmıştır.

Osmanlı âlimleri, İslam dünyasında ilk dönemlerde kaleme alınmış Arapça ve Farsça eserleri okumuş ve okutmuşlardır. Bunun için de medreselerde Arapça ve Farsça öğrenimine büyük önem verilmiştir. Daha sonraları eseleri yalnızca kendi dilleri ile incelemekle kalmayarak, bu eserlerden halkın da faydalanabilmesi için tercüme faaliyetine girişmişler, ayrıca eser telifinde de gereken hassasiyeti göstererek, ilmî sahada Arap ve Farslar'dan geri kalmamaya gayret etmişlerdir.

XIV. asır Osmanlılar'da telif ve tercüme faaliyetinin en yoğunlaştığı dönemdir diyebiliriz. Osmanlı uleması, Türk insanının maneviyatına cevap verecek tarzda ilmi eserler meydana getirmeye başlamışlardır. Osmanlılar'da bu dönem siyer alanı için de bir dönüm noktasıdır. Zira bilinen ilk Türkçe siyer olan Kadı Mustafa Dârîr'in *Siyer-i Nebî'si* bu döneme aittir. Böylece siyer kültürü Türk edebiyatına girmiştir. Bu gelişme ile beraber Hz. Peygamber'in hayatını tüm yönleriye anlatan siyer eserleri, Türkçe olarak da okunmaya başlamıştır.

Türkler İslamiyeti kabul etmelerinden sonraki her dönemde Hz. Muhammed'in hayatını öğrenmeye ve bunu kendilerine örnek almak için de siyer eserleri kaleme alarak, o örnek hayatı insanlara aktarmaya büyük önem vermişlerdir. Her asırda o dönemin insanlarına faydalı olmak amacıyla birçok eser telif edilmiş, o eserlerin müellifleri Hz. Peygamber'in hayatını kaleme alma şerefine erişme gayreti içerisinde olmuşlardır.

Osmanlı bürokrasisinin yetiştirdiği, üst düzey bir asker ve önemli tarihçilerden biri olan Eyüp Sabri Paşa da bu şerefe nail olabilmek ve Hz. Peygamber'in hayatını kendi çağdaşı insanlara ve gelecek nesillere aktarabilmek için Hz. Muhammed'in siyerini kaleme almış ve *Mahmûdu's-Siyer* isimli eserini kaleme almıştır.

Eyüp Sabri Paşa, *Mahmûdu's-Siyer'in* o dönemde mevcut Türkçe siyerlere nazaran farklılıklar arzettiğini, diğer telif eserlerin yanlış rivayetlerle dolu olduğunu, tercüme eserlerin ise dillerinin çok ağıdalı, süslü ifadeler barındırdığını söylemiş ve halkın bu tür eserleri anlayamadıklarını belirtmiştir. Bu nedenle, rivayet bakımından güvenilir, üslup bakımından halkın rahatlıkla okuyup anlayabileceği, sade bir eser kaleme aldığını belirtmiştir.

Eyüp Sabri Paşa eserinde, İslam Tarihi'nin altın devri olan Asr-ı Saadet'i ve o dönemde yaşanan olayları, sanki kendi de bizzat o zaman dilimi içerisinde yaşamış gibi aktarmaya çalışmıştır.

Mahmûdu's-Siyer, Türk insanını manevi açıdan desteklemek, onlara Hz. Peygamber'in hayatını en doğru şekilde öğretmek, peygamber sevgisini her kesimden halka aşılacak gibi ulvî gayelerle yazılmış bir eserdir. Eser, muhtevası, anlatımı gibi özelliklerle de gelecek nesillere siyer çalışmalarında yol gösterici konumdadır.

KAYNAKÇA

- ALGÜL, Hüseyin; **İslam Tarihi, I-IV**, İstanbul, Gonca Yay., 1997, s.18
- AYCAN, İrfan, SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz; **İdeolojik Tarih Okumaları**, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2002
- BABİNGER, Franz; **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. 2000
- BALCI, Ramazan; **En Sevgili'nin Bahçesi: Ravzatü'l-Ahbâb-Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı**, İstanbul, Nesil Yay., 2006
- BAŞ, Eyüp; **Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı**, Ankara, TDV Yayınları, 2006
- BEGAVÎ, İmam Muhyissünne Ebî Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî; **Tefsîru'l-Begavî: Meâlimü't-Tenzîl, I-VIII**, Tahk.Nasr Muhammed Abdullah v.d., Riyad, Dâru't-Tayyibe, 1993
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukûk-u İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, I-VIII**, İstanbul, Bilmen Yay., "t.y."
- BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî; **Sahih-i Buhârî ve Tercemesi, I-XVI**, Çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1987
- BURSALI MEHMED TAHİR; **Osmanlı Müellifleri, I-III**, Haz. A.Fikri Yavuz, İsmail Üzen, İstanbul, Meral Yayınevi, t.y.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı; **Rûhu'l-Beyân, I-VI**, İstanbul, Mektebetu Eser, 1389
- CANAN, İbrahim; **Kütüb-i Sitte: Muhtasar Tercüme ve Şerhi, I-XVII**, Ankara, Akçağ Yay. 1988

CÎLÎ, Abdulkerim İbn İbrahim; **el-İnsanü'l-Kâmil fi Ma'rifet-i Evâhir ve'l Evâil, I-II**, Mısır, Matbaatü'l-Âmire, 1304

COŞGUN, Kadriye, "Eyüp Sabri Paşa Hayatı, Eserleri ve Şemâil-i Hz. Muhammed" **Basılmamış Lisans Tezi**, Ankara, A.Ü.İ.F. Türk İsl. Ed. ABD, 2005

ÇAKAN, İsmail Lütfi; **Hadis Edebiyatı**, İstanbul, M.Ü.İ.F. Yay., 1996

ÇOĞ, Mehmet; "II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)", **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004

ÇORUH, Seyfullah; "İbn Hişam: Hayatı ve Tarihçiliği", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Samsun, O.M.Ü.S.B.E., 1995

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yay., 2002

DİYARBEKRİ, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Diyaribekri, **Tarihu'l Hâmis fi Ahval-i Enfesi Nefis, I-II**, Beyrut Müessesetü Şa'bân, 't.y.'

ERŞAHİN, Seyfettin; "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi" **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 3, 2005, s.335-358

_____, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği" **Diyanet İlmi Dergi: Hz.Muhammed Özel Sayısı**, Ankara, 2000

_____, "Türk Siyer Yazıcılığı Üzerine" **Basılmamış Ders Notları**, Ankara, 2004

"Eyüp Sabri Paşa", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, VIII. Cilt** İstanbul, Ana Yay. A.Ş., 1988, s.409

“Eyüp Sabri Paşa”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, III. Cilt**, İstanbul, Dergah Yay., 1979, s.133

EYÜP SABRİ PAŞA; **Mahmûdu’s-Siyer**, Edirne, Şeyh Yahya Efendi Mat., 1287/1870

_____, **Mir’atü’l-Haremeyn, I-III**, İstanbul, Bahriye Mat., 1302/1884

_____, **Târih-i Vehhâbiyan**, İstanbul, Kırkambar Mat., 1296/1879

_____, **Târih-i Vehhâbiyan: Vehhâbîler Tarihi**, Sad. Süleyman Çelik, İstanbul, Bedir Yay. 1992

FAYDA Mustafa; “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları”, **Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1985, s.357-367

_____, “İbn İshak”, **DİA, XX.Cilt**, s.93-96

GÜNALTAY, Ord. Prof. M. Şemseddin; **İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler**, Haz. Yüksel Kanar, İstanbul, Endülüs Yayınları, 1991

HANBEL, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî; **Müsned-ü İmam Ahmed b. Hanbel, I-VI**, Beyrut, Dâr-u Sâdır, t.y.

HIZLI, Mefail; “Siyer”, **Şâmil İslâm Ansiklopedisi, I-VI**, Haz. Ahmet Ağırakça v.d. İstanbul, Şâmil Yayınevi, 1992

HİREVÎ, Muînüd-dîn Muhammed Emin; **Mearicu’n-Nübüvve: Peygamberler Tarihi**, Çev. Muhammed b. Muhammed Efendi (Altıparmak), Sad. A. Faruk Meyan, İstanbul, Berekât Yayınevi, 1978

HİZMETLİ, Prof. Dr. Sabri; **İslam Tarihi: İlk Dönem**, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 1999

_____, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1991

İBN ESÎR, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdulkerim; **el-Kâmil fi't-Târih, I-X**, Tahk. Ebi'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut-Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987

İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik; **es-Sîretü'n-Nebeviyye, I-IV**, Tahk. Mustafa Saka v.d., Beyrut, Mektebetü'l-İlmiyye, 't.y.'

İBN İSHÂK, Muhammed b. İshak b. Yesar; **Sîret'ü ibn İshak Kitabü'l Megâzi**, Tahk. Muhammed Hamidullah, 'y.y.' 1981

İBN NEDÎM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak; **el-Fihrist**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 't.y.'

İBN SEYYİDÎ'N-NÂS, el-Hâfız Ebi'l-Feth Muhammed b. Muhammed Muhammed Seyyidi'n-Nâs el-Ya'murî; **Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer, I-II**, Tahk. Dr. Muhammedü'l-lyd el-Hatrâvî, Muhyiddin Müstu, Beyrut, Mektebetü Dâru't-Türâs, 1992

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec; **el-Muntazam fî Tarîhu'l-Umem ve'l Mulûk, I-XIII**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995

_____, **Sıfatu's-Safve, I-IV**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1992

KADI İYÂZ, Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî, **Şifa-i Şerîf Tercümesi, I-II**, Tahk. M. Cemal, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1890

KASTALLÂNÎ, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed; **Mevâhib-i Ledüniyye Tercümesi**, Çev. Mevlâna Abdulbâki, İstanbul, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniye, 1322

KAYA, İsmail; "Şemâil-i Şerîf", **Şamil İslam Ansiklopedisi, V. Cilt**, Haz. Ahmet Ağırakça v.d. İstanbul, Şamil Yayınevi, 1992, s.26-27

KEHHÂLE, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Musannifi'l Kütübi'l-Arabiyye, I-IV**, Beyrut, Müessesetü'l-Risâle, 1993

KOÇYİĞİT, Talat; **Hadis İstılahları**, Ankara, A.Ü.İ.F. Yay., 1980

KURT, Hasan; "Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Samsun, O.M.Ü.S.B.E, 1991

MEHMED SÜREYYA; **Sicill-i Osmâni, I-VI**, Sad. Seyyit Ali Kahraman, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay. 1996

MOLLA CÂMÎ, Nuruddin Abdurrahman b. Ahmed el-Herevî; **Şevâhidü'n-Nübüvve**, Çev. el-Hâc Muzaffer Ozak, İstanbul, Yeni Matbaa, 1958

MÜTERCİM ASIM EFENDİ; **el-Okyanusu'l-Basît fi Tercümeti'l- Kâmûsi'l-Muhît, I-IV**, İstanbul, Cemal Efendi Matbaası, 1305

ÖĞÜT, Salim; "Buhârî-Muhammed b. İsmail", **DİA, VI.Cilt**, s.368-376

ÖZCAN, Azmi; "Eyüp Sabri Paşa", **DİA, XII. Cilt**, İstanbul, 1994, s.8-9

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III**, İstanbul, MEB Yay. 1983

SÂLİHÎ, İmam Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî eş-Şâmî; **Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayru'l-İbâd, I-XII**, Tahk, Dr. Mustafa Abdulvahid, Kahire, Vezâratü'l-Evkâf, 1418/1997

SHAMAN, Massad Süveylim Ali; "Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi", **Basılmamış Doktora Tezi, I-II**, Ankara, A.Ü.İ.F., 1982

SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz; "Tarih Üzerine Notlar", **Milel ve'n-Nihal**, IV.Cilt, 3.Sayı, 2007, s.9-17

_____, "İslâm Tarihi Metodolojisi" **Basılmamış Ders Notları**, Çorum, 2004

SÜHEYLÎ, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah; **Ravdu'l-Unf, I-VII** Tahk. Abdurrahman el-Vekil, , Kahire, 1967

SÜLEYMAN ÇELEBÎ, Ahmed b. Mahmud el-Bursevî; **Mevlîdû'n-Nebî-Vesîletü'n-Necât**, İstanbul, Ahmed Kâmil Mat. t.y.

ŞENEL, Abdulkadir; "Kastallânî", **DİA, XXIV.Cilt**, s.583-584

ŞEŞEN, Ramazan; **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, İsar Vakfı Yay. 1998

ŞİRÂZÎ, Cemaleddin Ataullah b. Fazlullah Hüseyinî; **Ravdatu'l- Ahbâb fi Siyeri'n-Nebî ve'l âl ve'l-Ashâb, I-IV**, Çev. Magnisâvi Benlizâde Mahmud, İstanbul, Dâru't-Tıbbâ-i Âmire, 1852

TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî; **Târihu'l-Umem ve'r-Rusûl, I-XIII**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1407/1987

TERZÎ, Mustafa Zeki; **İlk Siyer-Megâzi Yazarları ve Eserleri**, Samsun, 'y.y.' 1991

UYAN, Abdullatif; **Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi, I-III**, İstanbul, Berekat Yay. 1983

YAVUZ, Yusuf Şevki, AVCI Casim; "İbnü'l-Cevzî-Ebu'l-Ferec", **DİA, XX.Cilt**, s.543-549

ZÜHRÎ, İbn Şihâb; **el-Megâzî**, Tahk. Süheyl Zekkâr, Dımaşk, 1981

ÖZET

HACİİSMAİLOĞLU, Muhammed İhsan. “Eyüp Sabri Paşa’nın Mahmûdu’s-Siyer’i”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Bu çalışmamızın amacı, ilk dönemlerden başlayarak siyer yazıcılığını incelemek, siyer yazıcılığının Osmanlı Türkleri üzerindeki tezahürlerine göz atmaktır. Bu bağlamda, Osmanlı komutanlarından Eyüp Sabri Paşa’nın Mahmûdu’s-Siyer adlı eserine dikkat çekmeyi düşündük. Türkler her zaman Hz. Peygamber’e karşı duyulan muhabbeti en derin şekilde hissetmişler ve onun örnek hayatını kaleme alma şerefine erişmeye çalışmışlardır. Osmanlı müelliflerinden Eyüp Sabri Paşa da o örnek hayatı kaleme alanlardan biridir.

Eyüp Sabri Paşa ve Mahmûdu’s-Siyer isimli tezimiz Giriş ve iki bölüm halinde planlanmıştır. Giriş bölümünde ilk dönem siyer yazıcılığı hakkında genel bilgiler verilerek, Türkçe siyer yazıcılığı ele alınmıştır.

Birinci bölümde Mahmûdu’s-Siyer yazarı, Osmanlı dönemi amirallerinden aynı zamanda bürokrat, edebiyatçı ve tarihçi bir şahsiyete sahip olan Eyüp Sabri Paşa’nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm tezimizin ana konusunu ihtiva etmektedir. Bu bölümde Mahmûdu’s-Siyer adlı Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan siyer kitabı incelenmiştir. Eserin yazılış amacı, muhtevası, kaynakları, üslup ve metodu üzerinde durulmuştur.

“Sonuç” bölümünde Eyüp Sabri Paşa ve eseri, bugüne tuttuğu ışık yönünden yeni çalışmalara yol göstermesi için değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

- 1- Siyer
- 2- Türklerde siyer yazıcılığı
- 3- Eyüp Sabri Paşa
- 4- Mahmûdu's-Siyer
- 5- Hz. Muhammed'in Hayatı

ABSTRACT

HACİİSMAİLOĞLU, Muhammed İhsan. "Mahmoud al-Sîra of Eyup Sabri Pasha", Master Thesis, Ankara, 2008.

The aim of our study is to investigate the process of authorship (sîra) about the Prophet Muhammad's life from the early period and to bring to life appearing of that authorship (sîra) on Ottoman Turks. In this context, we concentrate on the book, called Mahmoud al-Sîra, belonging to Eyup Sabri Pasha, one of Ottoman commanders. In general, Turks feel the most deeply the love directed towards the Prophet Muhammad. For this reason they have worked to reach honor of writing his sample life in the historical process. Eyup Sabri Pasha, one of Ottoman writers, is one of writers his sample life.

We planed our thesis, called Eyup Sabri Pasha and Mahmoud al-Sîra, as introduction and two chapters. In introduction informed about early the process of authorship (sîra) about the Prophet Muhammad's life and investigated Turkish sîras.

In the first chapter we focus on life and works of Eyup Sabri Pasha, writer of Mahmoud al-Sîra, historian, man of letters, government official, and admiral.

The main subject of our thesis consists of second chapter. In this chapter we investigated and analyzed the book called Mahmoud al-Sîra written Ottoman Turkish language. In this context we dwell on the aim of being written of the book, its content, style, method and sources.

In the conclusion, Eyup Sabri Pasha, his work and its characteristics were evaluated for the sake of shading light on present and paving the way for new studies.

Key Words

- 1- Sîra
- 2- Authorship of Sîra in Turks
- 3- Eyup Sabri Pasha
- 4- Mahmoud al-Sîra
- 5- Prophet Muhammad's Life